T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÜLERDEKİ YAS SÖYLEMİNİN HALKBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Aysun Ezgi BÜLBÜL

Ankara 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÜLERDEKİ YAS SÖYLEMİNİN HALKBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Aysun Ezgi BÜLBÜL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ

Ankara 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÜLERDEKİ YAS SÖYLEMİNİN HALKBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Mustafa Muhtar KUTLU	
Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ	
Yrd. Doç. Dr. Ayşe DUVARCI	

Tez Sınavı Tarihi: 30.03.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/…..)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

……

İmzası

……

ÖN SÖZ

Dil, coğrafya, tarih gibi ortak aidiyetlere sahip insan topluluklarının millet olmasını sağlayan temel unsurlardan biri kültürdür. Kültür, bir millete ait maddi ve manevi değerleri nesiller boyunca taşıyan bir köprü vazifesi görmektedir. Bu köprü geçmiş, şimdi ve gelecek arasında organik bir bağ kurarak millete ait ortak değerlerin unutulmasını engellemekte ve toplum ruhunu diri tutmaktadır.

Kültür içinde yer alan unsurlardan biri de insanların duygularını bir ayna gibi yansıtan türkülerdir. Türküler, çeşitli nedenlerle (korku, utanma, baskı gibi) açıkça dile getirilemeyen duyguların ezgiler eşliğinde ifade edilmesine olanak sağlayarak, her türlü sessiz çığlığın duyulmasında aracı olmaktadır. Göç, savaş, ticaret gibi çeşitli yollarla geniş bir coğrafyaya yayılan türkülerin ulaştığı yerde benimsenmesi, türkünün taşıdığı ortak duygu dünyasının göstergesidir.

Türkülerde, yaşama ve insana dair unsurlar yoğun bir biçimde görülmektedir; bu unsurlardan biri de açık ya da örtülü bir biçimde işlenen "yas"tır. İnsanın varoluş serüvenine bakıldığında, "yas"ın yaşanan "yitim"lere paralel olarak geliştiği görülmektedir. Olumlu ya da olumsuz olması fark etmeksizin insan hayatında süregelen düzeni bozan ve yas sürecini tetikleyen olay ya da durumlar şeklinde tanımlanabilecek "yitim", insan yaşamının her evresinde etkili olmaktadır. Psikanalitik açıdan bakıldığında, yitimin başlangıcı doğum anına tekabül etmektedir; bebeğin doğumla birlikte anne karnında sahip olduğu güvenli alandan kopması ilk kaybı işaret etmektedir. Değişen ve dönüşen tüm durumlarda yaşabilecek yitim; her ne kadar, olumsuz durumlarla bağdaştırılsa da olumlu olarak nitelendirilen durumlarda da varlığı hissedilmektedir. İnsan hayatının geçiş dönemlerinden bir

olan “evlilik”, söz konusu durumu örneklemektedir. Toplumda mutlu bir olay olarak nitelendirilen evlilik olayında; bekarlık kimliği ile birlikte geçmiş yaşantılarını kaybeden birey eş zamanlı olarak yitim duygusunu yaşamaktadır. Bilinen, tanıdık olan önceki durumdan yeni duruma geçiş; bilinmezlik ve korkuyla ile birlikte acı, keder, inkar, depresyon, öfke vb. duyguları beraberinde getirmektedir. Bu durum, ölümle birlikte yaşanan yas süreci ile paraleldir. Yitim hangi olay sonucunda yaşanırsa yaşansın yas tepkileri benzer bir şekilde görülmektedir.

“Yas”ın türküler üzerinden halkbilimsel çerçevede incelendiği tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde türkü türü hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise yitimin yol açtığı yas kavramı ele alınarak, türkü çözümlemelerinde kullanılacak yas tasnifleri açıklanmıştır. Tezin son bölümünde ise; türkülerde görülen “yitim” göndermeleri tespit edilerek türkü çözümlemesi yapılmıştır. Toplumun ortak değerlerini yansıtan türküler üzerine yapılan bu tez çalışmasında amaçlanan; türkülere gizlenmiş yitim duygusunu ortaya koymak ve Türk toplumundaki “yas kültürü”ne ilişkin ipuçlarını tespit edebilmektedir.

Tezin genel çerçevesini ve amacını anlattığım bu bölümün ardından; neden bu konu üzerinde çalıştığımı ve söz konusu sürecin ne şekilde ilerlediğini anlatmanın gerekli olduğunu düşünüyorum; çünkü bu aşamadaki kişisel serüvenimin çalışmayı şekillendiren ve bir neticeye varmasını sağlayan sürecin bir parçası olarak niteliyorum.

Yüksek lisans ders dönemini tamamlayıp tez aşamasına geldiğimde değerli tez danışmanım Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz ile teze kaynak olabileceğini düşündüğümüz birçok konu üzerinde konuştuk; fakat hiçbir konu beni “yas” konusu

kadar heyecanlandırmadı. Bu konu karşısındaki heyecanım; yirmi beş yıldır doğru bildiğimi düşündüğüm "yas süreci"ni eksik bildiğimi fark ettiğim noktada başladı. Hocamın, psikiyatr Vamık Volkan'ı referans göstererek kurmuş olduğu "Mutlu olaylar insan hayatında yitime ve dolayısıyla "yas"a neden olabileceği " türevindeki cümle, bana "yas"ın üzerinde durulması gereken derinlikli bir süreç olduğunu hissettirdi. Türküleri çalışma alanı olarak belirlememiz ise; insana ilişkin hemen her unsuru yansıtma gücüne sahip türkülerin, "yas" gibi önemli bir süreci de yok say(a)mayacağı yönündeki akıl yürütmesiyle şekillendi. Konu ayrımı yapmadan incelediğim ve yitim/kayıp göstergelerini tespit ettiğim iki yüze yakın türküyü kendi içinde başlıklara ayırdığımda; "ölüm", "ayrılık/gurbet", "evlilik", "askerlik" gibi temalar oluştu. "Ölüm", zihnimde "yas"ın tek karşılığıyken ortaya çıkan bu yeni temalar benim çalışma konusundaki heyecanımı perçinlendi. Türkülerde tespit ettiğim yitim unsurlarıyla birlikte yas sürecini betimleyen her türkü; kolektif bilinçdışının üretimi olan türkülerde "yas"ın ölüm ile sınırlı olmadığını işaret ederek benim "yas" algımı kökten değiştirdi. Bu çalışmaya başlayana kadar türküleri belirli duygular ve temalar üzerinden değerlendirirken, yaptığım çalışmayla birlikte türkülerde mevcut olan "yitim" duygusunu ve türkülerin derinlikli yapısını anlamlandırmayı başardım.

Çalışmada, "yitim" den kaynaklanan "yas"ın ölümle sınırlı olduğu yönündeki yanlış algım kırılırken, başka bir yanlışla daha yüzleştim. Çalışmanın başında incelediğim, Elisabet Kübler Ross'un *Ölüm ve Ölmek Üzerine* adlı çalışması; *yitim sonrası* süreç olarak nitelendirdiğim "yas"ın, yalnızca *yaşanan* ya da *yaşanmış* bir yitim sonrası ortaya çıkmadığını; *yaklaşmakta olan* yitimler karşısında da ortaya

çıkabileceğini göstermekteydi. Ross'un, ölümcül hastaların yitim karşısındaki tepkilerini ortaya koyduğu, sonrasında "Yasın Beş Aşaması" şeklinde nitelendirilen çalışmasını türkülere uyguladığımda ise; henüz yaşanmamış fakat yaklaştığı hissedilen yitimlerin de yas tepkilerine yol açtığını somut bir şekilde algılayarak daha büyük bir heyecanla çalışmaya devam ettim.

Yas süreciyle ilgili yirmi beş yıllık algımı kökten değiştiren bu çalışma; dilerim, türkü ve yasın sahip olduğu derinliğin ortaya çıkarılmasında örnek olarak görülür ve "yas kültürü" hakkında yapılacak başka çalışmalara kaynaklık eder.

Son olarak; tez çalışması boyunca bilgi, görüş ve deneyimlerini benimle başlayan, çalışmanın başarıyla tamamlanmasını sağlayan değerli tez danışmanım *Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz* başta olmak üzere; bu süreçte desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım; *Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu, Prof. Dr. Nesrin Karaca* ve *Yrd. Doç. Dr. Ayşe Duvarcı'*ya teşekkürü borç bilirim.

Aysun Ezgi Bülbül

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ……..ı

İÇİNDEKİLER…….....v

KISALTMALAR……...x

GİRİŞ…….....1

A. Araştırmanın Problemi……...1

B. Araştırmanın Amacı…….....1

C. Araştırmanın Önemi…….....2

D. Araştırmanın Yöntemi……....2

1. BÖLÜM: TÜRKÜLER…….....7

1.1. "Türkü"nün Tanımı……...7

1.2. Türkü Üzerine Yapılan Sınıflandırma Çalışmaları……..10

1.2.1. Yapılarına Göre Türküler……..11

1.2.2. Konularına Göre Türküler……15

1.2.3. Ezgilerine Göre Türküler……...18

1.3. "Türkü"nün İşlevleri……20

2. BÖLÜM: "YAS KÜLTÜRÜ"……...22

2.1. Bir Kavram Olarak "Yas"ın Tanımlanması……..22

2.2. Folklorda "Yas" Algısı ve "Yas Süreci"ne Genel Bir Bakış……....25

2.3. Yas Sürecinin Betimlenmesi ve "Yas Aşamaları"……....28

2.3.1. John Bowlby'nin Yas Süreci: Yas Tutmanın Dört Fazı…....29

2.3.2. Vamık Volkan'da İki Aşamalı Yas Süreci…….....30

2.3.3. Eisenberg ve Patterson'a Göre Yas Süreci…….32

2.3.4. Louis-Vincent Thomas Açısından Yas Süreci……....32

2.3.5. Elisabeth Kübler Ross'a Göre Yas: "Yasın Beş Evresi"……33

3. BÖLÜM: TÜRKÜLERİN YAS SINIFLANDIRMALARI DOĞRULTUSUNDA ÇÖZÜMLENMESİ…….....39

3.1. Ölüm Temalı Türkülerde Yas……..……..41

3.1.1. Ölüm Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar" Aşaması...……...42

"Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz"……...43

3.1.2. Ölüm Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması…….……....46

"Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı"……..……..47

3.1.3. Ölüm Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması…….……....51

"Ölüm Yakamdan Tutma Git"……...51

"Ölüm Ardıma Düşüp"……..56

"Üç Gün Önce Gördüm (Ağıt)"……59

3.1.4. Ölüm Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması..……...…62

"Acı Ölüm"……...….63

"Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)……...….66

3.1.5. Ölüm Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması……..…….70

"Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a…….71

"Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende (Ömrüm)……....74

"Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrümün……...78

"Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli"……82

"Körlenme Ey İnsanoğlu"……..86

"Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa…….89

"Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde……..93

3.1.6. Ölüm Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları……..97

"Sen Küçüksün Ölemezsin"……...97

"Yaram Sızlar Ağrır Başım"…….101

"Oğul (Gömdüm Oğul Seni)"……...105

"Çalın Davulları Çaydan Aşağıya"……...108

"Adaletin Bu mu Dünya"……...…..110

"Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek"……...…..113

3.2. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde Yas……..…….....117

3.2.1. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar"…….....118

3.2.2. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması.…….....118

3.2.3. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması…....118

3.2.4. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması.....118

"Geçti Gitti Vatanına Yurduna"……...119

"Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme"……..122

"Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım"……..126

"Bağışla Sevdiğim Hakkı Seversen"…….…....129

"Mendilimde Kare Var"……....132

"Seherde İndim Ben Bağa"……...135

"Böyle Olur mu"……...137

"Senin Yazın Kışa Benzer"……...140

"Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz"……..143

"Gökyüzünde Bölük Bölük Durnalar"……..146

3.2.5. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Kabullenme"……..149

3.2.6. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları…...149

"Yıkılsın Sebebim"……...150

3.3. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde Yas……. ……....152

3.3.1. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar"……..154

3.3.2. Evlilik/Düğün Türkülerde "Öfke" Aşaması…..……...154

3.3.3. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması…..…155

"Yüksek Yüksek Tepelere"……...155

3.3.4. Evlilik/Düğün Türkülerde "Depresyon" Aşaması…..…….157

"Ağ Elime Mor Kınalar Yakdılar"……158

3.3.5. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması....161

"Kuşlar Sıra Sıra Gider"……...162

3.3.6. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları…...165

"Altın Tas İçinde Kınam Karıldı"……165

"Anam Kirmenini Alsın Eline"……169

3.4. Askerlik Temalı Türkülerde Yas…….....175

3.1.1. Askerlik Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar" Aşaması…....176

3.1.2. Askerlik Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması…….……...177

3.1.3. Askerlik Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması……..…….177

"Şu Kışlanın Kapısına"…….177

3.1.4. Askerlik Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması……...181

"Uçun Kuşlar"……..……181

3.1.5. Askerlik Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması…….....184

"Kışlanın Önünde"……...184

3.1.6. Askerlik Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları……..….187

"Karlı Dağlar Karanlığın Bastı mı"……..187

3.5. Türkü Çözümlemelerinin Değerlendirilmesi…….191

3.5.1. Tablo 1: Türkülerde Yitim Unsurları ve Yas Aşamaları……192

3.5.2. Tablo 2: Türkülerde Görülen Yitim Unsurları ve Yitim Unsurlarının Kaynakları …….....198

SONUÇ……....199

KAYNAKÇA…….....205

TÜRKÜ İSİMLERİ İNDEKSİ……....215

ÖZET……....217

ABSTRACT…….218

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
akt.	: Aktaran
Başk	: Başkanlığı
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Dai.	: Dairesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Md.	: Müdürlük
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
THM	: Türk Halk Müziği
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Problemi

Türküler; içinde vücut bulduğu toplumun kolektif bilinçdışını, değerlerini, duygu ve düşünce dünyasını yansıtma noktasında adeta bir ayna işlevi görmektedir. Her türlü olay ve durumun konu olabildiği türküler aracılığıyla, topluma ve toplumu oluşturan bireylere ilişkin birçok unsur hakkında fikir elde edilebilmektedir. Toplumu oluşturan bireyler birçok konuda ayrı görüş ve zihniyete sahip olsa da, tüm insanları farklılıklara rağmen bir araya getirme gücüne sahip olay ve durumların varlığı bilinmektedir. Bu olaylardan biri de yitim ile paralel olarak görülen "yas"tır. "Türkülerdeki Yas Söyleminin Halkbilimsel Çözümlemesi" adını taşıyan tezin temel araştırma problemi de; kayıp/yitim olayının yol açtığı "yas süreci"nin türkülere ne şekilde yansıdığıdır.

B. Araştırmanın Amacı

"Yas"ın ölüm olayını da içermekle birlikte "ölüm"le sınırlandırılamayacağını, içinde vücut bulunduğu toplumun değerlerini yansıtma kudretine sahip olan türküler üzerinden betimleyen bu çalışma; kayıp/yitim olayına bağlı olarak gelişen "yas"ın toplumda ne şekilde algılandığını, nasıl yorumlandığını ve hangi tepkileri tetiklediğini ortaya koyarak toplumdaki "yas kültürü" hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

C. Araştırmanın Önemi

Sözlü kültür ürünlerinden türkünün köklü geçmişi göz önüne alındığında, türkü üzerine yapılan çalışmaların çokluğu şaşırtıcı değildir. İlk bakışta metin merkezli olduğu düşünülen bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran unsurlar; metnin odaklandığı "yas" konusu ve metnin çözümlenmesinde izlenen yöntemdir. Türkülere yansıyan "yas"ı; psikoloji ve halkbilimi verileri üzerinden çözümleyen bu çalışma disiplinler arası kolektif bir çalışma olması yönüyle önem teşkil etmektedir.

İnsan hayatında önemli bir süreç olan "yas"ın, ifade edilen sınırların ötesinde derinlikli bir yapı arz ettiğini, türküler üzerinden somutlaştırılan bu çalışma; toplumdaki yas kültürü hakkında veri sağlaması yönüyle de önem taşımaktadır.

D. Araştırmanın Yöntemi

Her bilimsel araştırmanın başlangıcı literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışma "yitim" sürecini ifade eden "yas" üzerine yapılan literatür taramasıyla başlamıştır. İlk olarak, yas sürecine farklı bir bakış açısı getiren Ross'un *Ölüm ve Ölmek Üzerine* adlı eseri, ardından da Vamık Volkan'ın *Gidenin Ardından* adlı eseri üzerine okuma yapılmıştır. Yas üzerine yeni bakış açıları getiren çalışmalarla birlikte; "yas"ı, ölüm ve ölüm sonrası süreçle ilişkilendiren klasik çalışmalar da incelenmiştir; Louis Vincent Thomas'ın *Ölüm* adlı çalışması klasik yas algısını ortaya koyması bakımından iyi bir örnek olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. "Yas"ı ve yas sürecini betimleyen bu çalışmalarla birlikte, "yas algısı"nı dolaylı

şekilde yansıtan *Anadolu Folklorunda Ölüm, Türk Kültürlü Halklarda Ölüm, Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek, Yas Günlüğü* gibi kitaplar ve konuyla ilgili birçok makale de, yas üzerine yapılan literatür taraması sonucunda incelenmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır.

"Yas" ve "yas süreci"nin çerçevesinin belirlendiği ilk aşamadan sonra, bu veriler ışığında içinde kayıp/yitim unsurları barındıran türküleri tespit etmek için türküler üzerine tarama yapılmıştır. Çalışma kapsamında; belli bir şehir ya da bölge sınırı gözetmeksizin, anonim ve sahibi belli olan Türkiye Türkçesi ile söylenmiş yaklaşık iki yüz türkü incelenmiş; bu türküler arasında, içinde kayıp/yitim unsuru olduğu belirlenen kırk türkü seçilmiştir. Çalışma kapsamında, kırk türkü incelenmiş olsa da, içerisinde kayıp/yitim unsuru görülen türkülerin bu sayıyla sınırlandırılamayacağı kabul edilmektedir; çalışmanın çözümleme üzerinden şekillenmesi; bu noktada sınırlı sayıda türkünün ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Türkülerin seçilme aşamasında ise; TRT Müzik Dairesi tarafından yayımlanan Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi (1-2-3), Selami Yücel'e ait *Tüm Türküler*, Cahit Öztelli'ye ait *Evlerinin Önü Türküler* başta olmak üzere, türkü arşivi olan internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü olan "Türküler"de, diğer bölümlerde olduğu gibi literatür taramasıyla başlamış; konuyla ilgili halk edebiyatı kitaplarından, türkü üzerine yapılmış özerk çalışmalardan (*Halk Şiirinde Türkü, Türkü, Halk Türküleri* gibi) ve konuyla ilgili makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan türkü çözümlemelerinde kullanılacak yöntem ise "söylem analizi" olarak belirlenmiştir. Özellikle sosyal bilimler alanında

uygulama sahası bulan söylem analizi üzerine değerlendirme yapan Tahir Gür, söylem analizinin niteliğini ve uygulama sahasını şu sözlerle açıklamaktadır: "Kısaca "bir şeyi söyleme şekli" olan söylemi, içinde üretildiği sosyal ve psikolojik bağlamı ve söylemi etkileyen tüm şartları göz önüne alarak; algılama, yorumlama, değerlendirme ve tekrar üretme süreçleri ile inceleyen söylem çözümlemesi, insan ile ilgili tüm bilimlerde ya kullanılmakta ya da uygulanabilirliği araştırılmaktadır" (2013: 188). Söylem analizinin günümüzde bu denli uygulanır olmasının nedenini açıklayan Edibe Sözen'in konuyla ilgili tespitleri dikkat çekicidir: "Artık Newton'un mutlak zaman ve uzayı içinde değil, belirsiz, kaotik bir söylemler evreninde yaşıyoruz… Rasyonalizmin, empirisizmin, objektivizmin imtiyazlı olduğu çağları geride bıraktık; artık söylem çağındayız" (Sözen, 2014: 9). Sözen'in tespitlerinden de anlaşılacağı üzere günümüz dünyasını anlamlandırmak geçmişe göre kompleks bir hal almıştır. Bilimde görülen gelişmeler, sorgulamayı beraberinde getirmiş; bu durum da analizlerin daha derinlikli yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Söylem analizi yapısı itibariyle derinlikli analiz için uygun bir yöntem olarak görülmektedir. Söylem analizinin yapısalcı dilbilim, post-pozitivizm ve hermeneutik olmak üzere üç temele dayandığını söyleyen Sözen (2014: 79) söylem analizinin bileşenlerini açıklarken aynı zamanda yöntemin derinlikli yapısına ortaya koymaktadır.

Yazılı ve sözlü söylem ayrımını ortadan kaldıran söylem teorileri "metin" kavramıyla bu iki söylem türünü de içerisinde barındırmaktadır. Bir metindeki söylemi ortaya koymakta amacın ne olduğunu Sözen şu sözlerle özetlemektedir:

> Sözlü ve yazılı bir metni yorumlamak, metnin çoğulluk değerini verebilmektir. Zira metin çoğuldur. Bir metnin söylemi, konuşan-işiten, yazan-okuyan arasında gerçekleşen bir dinamik süreç, bir metinlerarasılıktır. Konuşmacının sözleri, sesinin özellikleri ve sesinin niteliği (yüz ifadeleri, el kol hareketleri, vs.) ya da yazarın formu -ki bu anlatıdır- kelimelerden

> müteşekkil değildir. Bu form söylemdir. Bir metni yorumlamak gizli olanı açığa çıkarmak değildir; konuşmacı, yazar, karakterler ve okuyuculardan kurulu söylemin doğasını ifşa etmektir (2014: 33).

Söylem analizinin türkü çözümlemesinde yöntem olarak belirlenmesi türkü metinlerdeki çoğullukla ilgilidir. Türkünün yaratıcısıyla başlayan süreç, türküde yer alan göstergeler ve okur üçgeniyle birlikte söylemi açığa çıkarmaktadır. Örneğin metin ve bağlamdan bağımsız düşünüldüğünde "baykuş" yalnıza bir kuş olarak değerlendirilirken ölüm temalı türkülerde "baykuş" sözcüğünü gören birey; "baykuş"un olumsuz ve kötü haber sembolü olarak yer aldığını tespit edebilmektedir.

Metindilbilim ve söylem analizi üzerine çalışan Teun A. van Dijk'in söylem analiziyle ilgili tespitleri; söylem analizinin nasıl yapıldığını ve bu analizin neyi amaçladığını ortaya koymaktadır: "Söylem analizi en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak bu inceleme ifade edilen dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin/söze dökülenlerin sözdizimsel ve semantik sınırlarının ötesine gitmeyi ve bu ötede yatan anlam ve içeriği incelemeyi gerektirmektedir" (alıntılayan, Çelik, Ekşi, 2008: 105). Türküler üzerine gerçekleştirilecek söylem analizi de türküyü oluşturan sözcüklerin ötesine geçerek bu sözcüklerin altında yatan anlam ve bağlamı ortaya koyacaktır.

Söylem analizi üzerine çalışan isimlerden Abdülhamit Çakır da, metinlerin neden yorumlanması gerektiğini ve söylem-iletişim arasındaki ilişkiyi şu sözlerle ortaya koymaktadır: "Metin, konuşan/yazan ile dinleyen/okuyan arasında iletişimi sağlayan bir aracıdır. Bir metnin kendi başına bir anlamı yoktur; o sadece bir tarafın niyet ettiği, kastettiği anlamı diğer tarafa aktarmakla görevlidir. Eğer dinleyen/okuyan taraf ortaya konulan metni yorumlayamazsa bu metin söyleme

dönüşmez ve iletişim sağlanamaz" (2014: 13). Çakır'ın metin yorumlamasıyla ilgili tespitleri türküler için de geçerlidir; sadece dinleme ya da okumayla tam anlamıyla anlaşılamayacak türkülerin, anlaşılanın ötesinde taşıdığı derin anlamların ortaya çıkarılması için çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

Söylemlerin, bir kültüre ve topluma ilişkin kural, bilgi, güç, dil pratikleri ve eylemleri yansıttığını; tüm bunların analiziyle de bir topluma ait kültür, değer, inanç ve değişimine ilişkin bilgi sistemleri hakkında bilgi sahibi olunabileceğini söyleyen Sözen'in (2014: 157) bu tespitleri de çalışmada neden söylem analizi yönteminin tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

Türkülerin taşımış olduğu derin anlamın ortaya çıkarılması; türkülerde yer alan gönderme/gönderge'lerin çözümlenmesiyle mümkündür. Söylem incelemesinde göndergenin önemini vurgulayan Doğan Günay da; bildiride yer alan kavramları, daha önce kullanılanlarla ve gerçek dünyaya ait nesnelerle ilişkilendirmek ve yorumlamak için gönderge kavramından yararlanıldığını belirtmektedir. (2013:260-261).

Türkü çözümlemelerin yapıldığı bu tez çalışması; Türk toplumunun mevcut bilgi sistemleri hakkında bilgi verirken; spesifik olarak "yas"ı odağa alarak, toplumun "yas kültürü" hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır.

1. BÖLÜM

TÜRKÜLER

1.1. "Türkü"nün Tanımı

TDK sözlüğünde; "hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume" (2011: 2402) anlamına gelen "türkü"nün, Anadolu'daki ilk örneklerini XVI. yüzyılda Öksüz Dede'nin verdiği bilinmektedir. "Türk" kelimesine Arapça "î" ilgi ekinin eklenmesi sonucu *Türk'e has* anlamını kazanan "türkü," diğer toplumlarda mahnı, yır, halk aydımı, nahşa gibi adlandırmalar almaktadır (Kaya, 2014: 173).

Türkü üzerine yapılmış çalışmalarda, birbirine benzer olmakla birlikte bir takım farklılıkları da içeren birçok "türkü" tanımının yapıldığı görülmektedir:

"Türkü"yü; gerçekle hayali, sağ düşünce ile rüyayı, söz ile saz dilini birleştiren şiir olarak (2008: 15) tanımlayan İlhan Başgöz; bu yorumuyla "türkü"nün kavram sahasını ve bileşenlerini de ortaya koymaktadır.

Pertev Naili Boratav ise "türkü"yü şu sözlerle açıklamaktadır; "Türküyü aşağıda sayılıp dökülecek çeşitlemeleriyle, düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirler diye tanımlıyoruz" (2015: 171). Boratav'ın; türkünün "ezgi ile söylenmesi", "anonim olması" ve "formu" (şiir) gibi özelliklerini sıraladığı bu tanım, türkünün belirleyici niteliklerini göstermesi açısından önemlidir.

"Ezgi ile söylenen halk şiirinin her çeşidine verilen ad. Aşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında, çoğunlukla düzenleyici bilinmeyen, halkın sözlü geleneğin de oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara uğrayabilen ve her zaman bir ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir" (Albayrak: 2010: 537). Nurettin Albayrak'ın yapmış olduğu tanımın Boratav ile benzer nitelikte olması; türkünün genel özelliklerine ait ortak bir kabul olduğunu göstermektedir.

Cahit Öztelli, halkın ortak malı olarak değerlendirdiği türküyü şu sözlerle açıklamaktadır: "Ağızdan ağza dolaşan, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü edebiyatın en güzeli türkülerdir. Türkü, genel edebiyat türleri içinde bir nazım türüdür. Yani, ölçülü (vezin), uyaklı (kafiye) dizelerle (mısra) meydana gelir" (2002: 11).

Türkü konusu üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan araştırmacılardan Ali Yakıcı'nın "türkü" tanımı da dikkat çekicidir:

> Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icrası ve icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlere türkü denir (2013: 58).

Halk Şiirinde Türkü adlı kitabında, "türkü"yü her yönüyle irdeleyen Ali Yakıcı'nın, "türkü" tanımına bakıldığında; analiz ettiği veriler ışığında kapsamlı ve açıklayıcı bir tanım yaptığı anlaşılmaktadır.

Türküler konusuna eğilen araştırmacılarından Doğan Kaya ise "türkü"yü; halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünler (2014: 174) şeklinde tanımlamaktadır. Tanımına bakıldığında; türkünün içeriği yanında yapısına da değinen Kaya'nın, türkünün genel çerçevesini çizdiği anlaşılmaktadır.

Türküler üzerine sadece yerli araştırmacıların çalışmadığı yabancı araştırmacıların da türkü konusuna eğildiği görülmektedir. Yabancı araştırmacılardan Herbert Janky'in "türkü" tanımı da bu noktada önem kazanmaktadır:

> Büyük tarihi hadiseler karşısında halk kitlesinin sevinçlerini veya ümitsizliklerini; büyük şahsiyetler hakkındaki saygılarını veya nefretlerini; gençler arasında geçen hazin aşk hikâyelerini, milli hece veznini ölçü alan ve kalpleri fetheden mısralarla, derin bir muhteva içinde dile getiren edebi, aynı zamanda musiki bakımından ehemmiyete haiz olan bu kendine öz bestelerle söyleyen; dar manasıyla ise tarihi bir vesika mahiyeti gösteren Türk halk şiirinin en eski türlerinden biridir (akt. Kaya, 2014: 174).

"Türkü"yü halk şiirinin en eski türü olarak nitelendirilen Jansky'in yapmış olduğu tanım, "türkü"nün tarihsel kökenlerine ışık tutması bakımından değerlidir.

İçinde vücut bulduğu toplumun değerlerini yansıtan, ezgi eşliğinde dile getirilen, doğuşunda kaynağı belli olan fakat zaman içinde kaynağı ve yaratıcısı unutularak toplumun ortak ürünü haline dönüşen türküler, halk şiirinin bir türü olarak tanımlanabilir. Türk toplumunda "türkü" ye verilen önem, halk ozanlarından Aşık Veysel Şatıroğlu'nun "Türküz türkü çağırırız" cümlesinde okunmaktadır. Türkünün toplum tarafından bu denli benimsenmesi toplumun değerlerini yansıtmasıyla ilişkilidir. İçinde bulunduğu toplumun coğrafi özelliklerinden giyim kuşamına, ayrılık, aşk, gurbet gibi olaylara kadar birçok unsuru içinde barındıran türküler, bu

nedenle toplum tarafından kolayca benimsenmektedir. Türkünün gerçek ile hayali harmanlayan bir şiir olduğunu söyleyen Başgöz, türkünün ne olursa olsun gerçekten kopmayacağını türküyle gerçeğin birbirine kenetlenmiş olduğunu şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

> Bu şiir ve müzik kucaklaşması, bir yanı ile size kanat takar, gökyüzünün mavi yüceliklerine ağar. Tatlı bir ses, güzel bir dil ve ince bir tel sizi kirden pastan arıtır, yunursunuz, acerlenirsiniz, yeğnilmiş hissedersiniz kendinizi, eğer türkü seviyorsanız. Türkünün bir yanı da var, ayağınızı yere basmaya çağırır sizi. Doğanın ve toplumun gerçeği içinde olacaksınız. Oradan uzaklaşmak yok. Yunus demişti ya: "Benim ayım yerden doğar." Türkü de aynı şeyi söyler: "Havalanma telli turnam" (2008: 15-16).

Türkü tanımında görülen farklılıkların yanında; "ezgi ile söylenme", "anonim değer taşıma", "toplumsal değerleri yansıtma", "nazım biçiminde olma" gibi konularda birlik sağlandığı görülmektedir. Bir kaynaktan doğmasına rağmen zamanla anonim karaktere bürünen türkülerin, biçimlerinde ya da içeriğinde oluşan değişiklikler göz önüne alındığında türkü tanımında tam bir uzlaşma sağlanmasının söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır.

1.2. Türkü Üzerine Yapılan Sınıflandırma Çalışmaları

Türkü üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; türkülerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu tasnifler; türkünün biçim özellikleri göz önünde bulundurularak "yapısına göre"; işlenen duygu ve düşünce yönüyle "konusuna göre"; taşıdığı müzik ve ritim özellikleriyle "ezgisine göre" üç temel üzerinden şekillenmektedir.

"Türkü"yü bahsedilen üç özellik bakımından sınıflandıran araştırmacıların başında Hikmet Dizdaroğlu gelmektedir. Dizdaroğlu'nun verilerini destekleyen Abdurrahman Güzel, Ali Torun, Ahmet Şükrü Esen, Doğan Kaya, Nurettin Albayrak, Ali Yakıcı gibi araştırmacıların, tasniflerini bu temel üzerinden şekillendirdiği görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda dikkat çeken husus tasniflerde görülen bazı farklılıklardır; Dizdaroğlu'nun bilgilerini temel alan araştırmacıların yeni görüş ve donanımlarla söz konusu tasnifi güncelledikleri anlaşılmaktadır.

Türkü tasnifini iki başlık altında yapan Boratav; ilk aşamada türküleri konularına göre değerlendirmiş, ikinci aşamada ise türkülerin kullanıldıkları yer, gördükleri vazifeler ve söylenme vesilelerini göz önünde bulundurarak ele almıştır.

Görüldüğü üzere; tek ve üzerinde uzlaşılmış bir türkü tasnifi mevcut değildir; bu nedenle tek bir tasnife bağlı kalmak yerine, yapılan tasnif çalışmalarını genel başlıklar halinde ortaya koymak daha doğru olacaktır.

1.2.1. Yapılarına Göre Türküler

Türkünün biçimsel özelliklerinden (mısra sayısı, uyak örgüsü, kavuştak bölümleri, hece sayıları gibi) yola çıkarak yapılan tasnifler "yapılarına göre türküler" başlığı altında değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda tam bir uzlaşma sağlanamasa da genel çerçevede tüm tasniflerin benzer olduğu görülmektedir.

Yapılarına göre türküleri;

1.Ana metinleri bir mısra olan türküler

a) Bağlantıları dört mısra/ mani olan türküler

b) Bağlantıları yedi mısra olan türküler

2. Ana metinleri iki mısra olan türküler

a) Sadece iki mısradan oluşan türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan türküler
c) Bağlantıları iki mısra olan türküler
ç) Bağlantıları üç mısra olan türküler
d) Bağlantıları dört mısra olan türküler
e) Bağlantıları beş mısra olan türküler
f) Bağlantıları altı mısra olan türküler
g) Bağlantıları yedi mısra olan türküler
h) Bağlantıları sekiz ve daha fazla mısra olan türküler
ı) Bağlantıları mısra sonlarında ve mısra aralarında olan türküler

3. Ana metinleri üç mısra olan türküler

a) Sadece üçlüklerden ibaret olan türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan türküler
c) Bağlantıları iki mısra olan türküler
ç) Bağlantıları üç mısra olan türküler
d) Bağlantıları dört mısra olan türküler
e) Bağlantıları beş mısra olan türküler
f) Bağlantıları altı mısra olan türküler
g) Bağlantıları yedi veya daha fazla sayıda mısralı olan türküler
h) İki bağlantılı türküler
ı) Bağlantıları mısra aralarında olan türküler

4. Ana metinleri dört mısra olan türküler

a) Sadece dörtlüklerden kurulu türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan türküler
c) Bağlantıları iki mısra olan türküler
ç) Bağlantıları üç mısra olan türküler
d) Bağlantıları dört mısra olan türküler
e) Bağlantıları beş mısra olan türküler
f) Bağlantıları altı mısra olan türküler

g) Bağlantıları yedi mısra olan türküler

h) Bağlantıları sekiz ve daha fazla mısra olan türküler

ı) Bağlantıları mısra aralarında olan türküler

i) İki bağlantılı türküler

j) Bağlantıları mısra sonlarında olan türküler

5. Karşılıklı türküler

a) İki mısralık ana metinlerden ibaret atma türküler

b) Üç mısralık ana metinlerden ibaret atma türküler

c) Dört mısralık ana metinlerden ibaret atma türküler

ç) Diyalog şeklinde atma türküler (2014: 181-182) olmak üzere beş başlık halinde inceleyen Kaya, tasnifinde türkülerin yapılarını detaylı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Türküleri biçimsel özelliklerini göz önünde bulundurarak tasnif eden Şükrü Esen, türkülerin yapısal çeşitlilik bakımından farklı biçimlerde sınıflandırıldığını da belirtmektedir. Söz konusu sınıflandırmalardan birinin türkü bentleri üzerinden, diğerinin de bentlerle birlikte bağlama kısımlarıyla birlikte ele yapıldığını açıklayan Esen, kendi tasnifini bentlerdeki değişikliklere göre yaptığını ifade etmektedir. Esen'in iki başlık altında ele aldığı tasnif şu şekildedir:

1. Yapılarında Kararlılık Gösteren Türküler

a. Bentleri Dört Dizeli Türküler

b.Bentleri Üç Dizeden Oluşan Türküler

c. Bentleri İki Dizeli Türküler

ç. Mani Dörtlüklerinden Oluşan Türküler

2.Yapılarında Kararlılık Bulunmayan Türküler (1999: 9-22).

Halk Edebiyatı Sözlüğü' nde; "türkü" maddesini ele alan Nurettin Albayrak'ın, yapılarına göre türkü tasnifinin dört ana başlık altında incelediği görülmektedir:

1. Bentleri beyitlerden (iki mısradan) kurulu türküler

2. Bentleri üç mısralı türküler

3. Dörtlemeler

4. Bağlamalı şekiller

a) Bentlerinin dördüncü mısrası kavuştak olan türküler
b) Bentleri dörtlük, kavuştağı bir mısra olan türküler
c) Bentleri dörtlük, kavuştağı iki mısra olan türküler
d) Bentleri dörtlük, kavuştağı üç mısra olan türküler
e) Bentleri ve kavuştakları dörtlük olan türküler
f) Bentleri üç, kavuştağı tek mısra olan türküler
g) Bentleri üç, kavuştağı iki mısra olan türküler
h) Bentleri de kavuştağı da üç mısralı türküler
i) Bentleri üç mısra, kavuştağı dörtlük olan türküler
j) Bentleri iki, kavuştağı bir mısra olan türküler
k) Bentleri ve kavuştağı iki mısra olan türküler
l) Bentleri iki, kavuştağı üç mısralı türküler
m) Bentleri iki mısra, kavuştağı dörtlük olan türküler (2010: 541).

Albayrak'ın tasnifinde yapılarına göre türkülerde "bent"lerin belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Yapılarına göre sınıflandırılan türkülerde terminolojide (bent, mısra, dize gibi) görülen farklılığın yanında içerik açısından da farklılıklar görülmektedir. İncelenen tasniflerden de anlaşılacağı üzere yapılarına göre türküler üzerinde bir birlik söz konusu değildir.

1.2.2. Konularına Göre Türküler

Türkülerin içeriklerini esas alarak yapılan sınıflamalar "konularına göre türküler" başlığı altında incelenmektedir. "Konularına göre türküler" üzerine yapılan tasnifler birbiriyle benzer karakterde olsa da her tasnifin kendi içinde farklılık arz ettiği görülmektedir:

Türküleri ana konularıyla birlikte, kullanıldığı yer ve gördüğü vazifelere göre sınıflandıran Boratav, tasnifini kendi içinde A ve B bölümü olarak açıklamaktadır:

"A" bölümünün çeşitlenmeleri:

1.Lirik Türküler

a) ninniler, b) aşk türküleri, c) gurbet türküleri, askerlik türküleri, hapishane türküleri, ç) ağıtlar, d) çeşitli başkaca duyguluk konular üzerine türküler.

2. Taşlama, yergi ve güldürü türküleri

3. Anlatı türküleri

a) Efsane konulu türküler, b) bölgelere ya da bireylere özgü konuları olan türküler, c) tarihlik konuları olan türküler.

"B" bölümünün çeşitlenmeleri:

4. İş türküleri

5. Tören türküleri

a) bayram türküleri, b) düğün türküleri, c) dinlik ve mezheplik törenlere değğin türküler, ç) ağıt töreninde söylenen türküler.

6. Oyun ve dans türküleri:

a) çocuk oyunlarında söylenenler, b)büyüklerin oyunlarında söylenenler (2015: 172).

Türküleri konularına göre sınıflandıran diğer çalışmalara göre daha farklı değerlendirme yapan Boratav, genel perspektifi genişletmesi açısından önem taşımaktadır.

Türküler üzerine çalışan Ali Yakıcı *Halk Şiirinde Türkü* adlı çalışmasında konularına göre türküleri on sekiz başlık altında ele almaktadır:

1. Aşk/Sevda Konulu Türküler

2. Gurbet/Ayrılık/Hasret Konulu Türküler

3. Beşik/Bebek/Çocuk Türküleri/ Ninniler

4. Ölüm Türküleri /Ağıtlar

5. Tören Türküleri
- *5.1. Düğün Türküleri*
- *5.1.1. Kına Türküleri*
- *5.1.2. Gelin Alma/ Karşılama/ Kutlama Türküleri*
- *5.1.3. Güvey Türküleri*
- *5.2. Bayram Türküleri*

6. Asker/Askerlik Türküleri

7. Hapishane Türküleri

8. Olay Türküleri
- *8.1. Tarihi Olayları Konu Alan Türküler*
- *8.1.1. Savaş Türküleri*
- *8.1.2. Yiğitlik/ Kahramanlık Türküleri*
- *8.1.3. Eşkıya Türküleri*
- *8.2. Sosyal Olayları Konu Alan Türküler*
- *8.2.1. Göç Türküleri*
- *8.3. Hastalık Türküleri*

9. Doğal Çevreyle İlgili Türküler
- *9.1. Doğayı Konu Alan Türküler*
- *9.2. Bitki ve Çiçekleri Konu Alan Türküler*
- *9.3. Hayvanları Konu Alan Türküler*

10. Beslenme ve Yiyecekleri Konu Alan Türküler

11. İş ve Meslek Hayatıyla İlgili Türküler

12. Övgü Türküleri

13. Yergi/Alay/Eleştiri Türküleri

14. Şikayet türküleri

15. Eğitici/Öğretici Türküler

16. Arzu/İstek Türküleri

17. Dini/Tasavvufi Nitelikli Türküler

18. Oyun Türküleri

18.1. Çocuk Oyunlarındaki Türküler
18.2. Kadın Oyunlarında Türküler
18.3. Erkek Oyunlarındaki Türküler (2013: 247- 278).

Bu başlıkların kendi içinde de bölümlere ayrıldığı tasnifte konuları bakımından türkülerin ayrıntılı olarak ele alan Yakıcı, çalışmasında bu türkülerin örneklerine de yer vermektedir.

Türküyü konularına göre tasnif eden araştırmacılardan biri de Kaya'dır. Kaya'nın tasnifinde türkülerin yirmi üç başlık altında ele aldığı görülmektedir:

1. Tabiat Türküleri

2. Aşk Türküleri

3. Yiğitlik Türküleri

4. Tören Türküleri

a. Düğün Türküleri

aa. Kına Türküleri
ab. Baş öğme /Duvak Türküleri
ac. Gelin Alma türküleri
aç. Gelin karşılama türküleri
ad. Güvey türküleri
ae. Halk oyunlarında türküler (Halay, Bar, Horon, Zeybek..)

b. Ayin-i cem türküleri

c. Sayacı türküleri

ç. Oturak türküleri

5. Askerlik türküleri

6. Yiyecekler üzerine söylenmiş türküler

7. Hayvanlar üzerine söylenmiş türküleri

8. Olay türküleri

9. Bitki ve çiçeklerle ilgili türküler

10. Satıcı türküleri

11. Ekin türküleri

12. Ramazan davulcusu türküleri

13. Kişiler üzerine söylenmiş türküler

14. Keder, dert ve hastalık türküleri

15. Gurbet ve hasret türküleri

16. Meslek ve iş türküleri

17. Eşkıya türküleri

18. Ölüm türküleri (Ağıtlar)

19. Ninniler ve çocuk türküleri

20. Hapishane türküleri

21. Mizahi türküler

22. Yergi türküleri

23. Öğretici ve öğüt verici türküler (2014: 182- 184).

Türkünün hayatta mevcut birçok şeyden (olay, durum, varlık gibi) kaynak alabileceğini gösteren bu tasnifler, uzlaşmanın neden sağlanmadığını da ortaya koymaktadır; insan hayatını dolduran hemen her unsurun, türkülere konu olduğu düşünüldüğünde tek bir tasnif beklentisinin gerçek dışı olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.3. Ezgilerine Göre Türküler

"Ezgi"nin türkülerde kalıcılığı sağlayan unsur olduğu bilinmektedir. Türküleri ezgilerine göre tasnif eden Kaya; ezgi ve türkünün birbirini tamamlayan iki

öğe olduğunu söylemekte ve türkünün kalıcı olmasının ezginin varlığına bağlayarak türkü-ezgi ilişkisini ortaya koymaktadır (2014: 262).

Yapı ve konularına göre incelenen türkülere oranla, tasnifinde uzlaşma sağlandığı görülen "ezgilerine göre türküler"; genel itibariyle iki başlık altında incelenmektedir.

Albayrak'ın çalışmasında ezgilerine göre türküler;

1. Usulsüz olanlar

2. Usullü olanlar olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Usulsüz türkülerin "uzun hava", usullü türkülerin ise "kırık hava" adlarıyla karşılanabileceğini vurgulayan Albayrak, ayrıca bu türkülerin özelliklerini ve örneklerini de ele almaktadır (2010: 539- 540).

"Türkü"yü halk şiirinde ezgi ağırlıklı türler arasında kabul eden Öcal Oğuz'un tespitlerinden yola çıkan Mehmet Açа, "türkü"nün ezgiden bağımsız düşünülmeyeceğini belirtmiş ve ezgilerine göre türküleri iki başlık halinde sıralamıştır:

a) Usullü türküler (Kırık havalar),

b) Usulsüz türküler (Uzun havalar) (Oğuz, Ekici, vd. 2004: 271).

Dilçin, Dizdaroğlu, Elçin, Özbek gibi araştırmacıların konuyla ilgili tasniflerini değerlendiren Yakıcı da; ezgilerine göre türkülerin usullü ve usulsüzler olmak üzere ikiye ayrıldığını ve ezgilerine göre türkü tasniflerinde araştırmacıların bilgi ve görüşlerinin birbirleriyle örtüştüğünü belirtmektedir (2013: 281-282).

Türküler üzerine yapılan tasnifler incelendiğinde; yapı ve konularına göre türkülerin çeşitlilik gösterdiği, ezgi konusunda ise uzlaşma sağlandığı görülmektedir.

1.3. “Türkü”nün İşlevleri

Türkünün nesiller boyunca varlığını sürdürmesi tesadüf değildir; içinde şekillendiği toplumun değerlerini taşıması, insanların düşünce ve duygu dünyasını yansıtması türkünün kalıcı olmasındaki temel nedenler arasında sayılabilir. Folklor ürünlerinden biri olan “türkü”nün işlevlerine bakıldığında ise; tek ya da değişmez bir işlevi olduğunu söylemek güçtür. Türkülerde işlev üzerinde duran Başgöz, türkülerin modern iletişim araçlarının yokluğunda “iletişim aracı” rolünü üstlendiğini söylemektedir. Bununla birlikte türkülerin eğlendirme, hüzünlendirme gibi özellikleriyle “ruhsal tedavi” işlevi gördüğünü söyleyen Başgöz, türkülerin kişisel ve sosyal değerleri kuşaktan kuşağa aktarma işlevini de ayrıca açıklamaktadır. (2008: 142-146)

William Bascom’un “Folklorun Dört İşlevi” adıyla Türkçeye çevrilen makalesi incelendiğinde, bir folklor ürünü olan türkünün de aynı işlevleri taşıdığı görülmektedir:

> Eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir, folklorun ikinci işlevi kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır, folklorun üçüncü işlevi özellikle -fakat yalnızca değil- okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işleridir, dördüncü sırada folklor önemli fakat sıklıkla gözden kaçmış olan kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemini yerine getirir. Son iki işlev birbiriyle ilişkili olmasına rağmen ayrılmayı hak ediyor. Davranışları, inançları kurumları geçerli kılmak ya da doğrulamanın ötesinde, folklorun bazı şekilleri sosyal baskı uygulanması ve sosyal kontrol açısından önemlidir (akt. Çalış, 2014: 78-81).

Zeybek türküleri üzerine yaptığı çalışmada, Bascom’un dört işlevini; eğlence ve eğlendirme, kültürel değerlerin sürekliliğini sağlama, kültür aktarımı yoluyla eğitim, sosyal ve kişisel baskılardan kurtulma imkanıyla sosyal kontrolün sağlanması (2015: 15) biçiminde özetleyen Gülay Mirzaoğlu; ayrıca Alan Lomax, Charles

Seeger, William Ferris gibi etno-müzik araştırmacılarının tespitlerine yer vererek önemli bir değerlendirme yapmıştır:

Halk türküsünün başlıca işlevinin kültürü kuşaktan kuşağa aktarmak olduğunu söyleyen Seeger'in, müziğin kültür içindeki işlevinin dinleyicilerin yurtlarına ve mensup olduğu topluma karşı duygularını kuvvetlendirme işlevi gördüğünü belirten Lomax'ın görüşlerini aktaran Mirzaoğlu, bu tespitlerin Bascom'un tespitleriyle uyum içinde olduğunu vurgulamaktadır. (2015: 14-15)

Görüldüğü üzere türkünün işlevlerini bir başlık altında toplamak mümkün değildir; hemen her konuda söylenebilen türkünün işlevleri de bu duruma paralel olarak şekillenmekte ve çeşitlilik göstermektedir.

2. BÖLÜM

"YAS KÜLTÜRÜ"

Tezin ikinci bölümü "Yas Kültürü"nde, ilk olarak, bireylerin yitim karşısında verdiği tepkilerinin yansıması olan "yas" kavramı üzerinde durulacaktır. Yasın tanımlanmasıyla başlayacak bu bölümde, gelenekten günümüze "yas"ın algılanışı ve yaşanışında ne gibi değişiklikler olduğu ortaya konulacak, konu üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

"Yas" sürecinin "ölüm" gibi büyük yitimlerle birlikte, herhangi bir yitim ya da alışılagelen düzeni bozan durumlar karşısında da yaşanabileceğinin gösterileceği bu bölümde, yas tasnifleri hakkında bilgi verilecektir. Söz konusu tasniflerin bu bölümde ele alınması, bir sonraki bölümde yapılacak türkü çözümleriyle ilgilidir. Üçüncü bölümde ele alınan türküler, bu bölümde açıklanacak yas tasnifleri çerçevesinde çözümlenecektir.

2.1. Bir Kavram Olarak "Yas"ın Tanımlanması

Yas, Türkçe Sözlükte; "ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem" (s.2541) biçiminde tanımlanmaktadır. Toplum tarafından genelde ölüm sonrası süreç olarak nitelenen "yas"ın, Türkiye'de "ölüm" üzerine yapılmış önemli çalışmalardan *Anadolu Folklorunda Ölüm*'de benzer şekilde tanımlandığı görülmektedir: "Yas, toplum tarafından bizim için "önemli" olarak tanımlanmış insanların kaybıyle duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektir" (Örnek, 1971: 81).

Yas, toplumda her ne kadar ölüm sonrası süreç olarak algılansa da, sadece ölümle değil kayba neden olan herhangi bir olay sonucunda ortaya çıkabilir. Volkan, yaptığı yas tanımıyla, yasın sözlük tanımındaki gibi sınırlı olaylara verilen tepkilerden ibaret olmadığını ortaya koymaktadır: "Toplum olarak yas tutmayı ölüm ya da boşanma gibi büyük yitimlere bir yanıtmış gibi düşünme eğilimimiz var. Oysaki *yas tutma*, herhangi bir *yitim* ya da değişikliğe verdiğimiz bir psikolojik yanıt iç dünyamız ile gerçeklik arasında uyum sağlayabilmek amacıyla yaptığımız bir uzlaşmalardır" (2010: 6). Yası, sadece büyük yitimlerle sınırlandırmayan Freud'un, "Yas ve Melankoli" adlı çalışmasındaki yas tanımı da "yas"ın sözlük anlamının ötesindedir: "Yas genellikle sevilen bir kişi ya da kaybedilen kişinin yerine konan soyut bir kavramın yitirilişine verilen tepkidir; anayurt, özgürlük ya da bir ülkü gibi" (çev. Emirsoy, 2015:18). Yas sürecini farklı bir perspektiften değerlendiren bir diğer isim de *Ölüm ve Ölmek Üzerine* kitabının yazarı, psikiyatr Ross'dur. Kitabında alışılanın aksine, ölüm sonrası süreçteki yası değil, ölüm öncesinde yitime yaklaşan bireyler üzerinden yas sürecini değerlendiren Ross, bu çalışmada ortaya koyduğu "Yasın Beş Aşaması" tasnifiyle yas sürecine yeni bir kimlik kazandırmıştır.

"Yas" sürecinin insan hayatındaki derinlikli yapısını ortaya koyan bir diğer isim de Erol Göka'dır. Göka'nın yas üzerine görüşlerinin hem Ross hem de Freud ile paralel olduğu görülmektedir: "Yas" veya "matem" dediğimizde bizim için anlamlı, sevilen yokluğunu derinden hissedip acısını yaşadığımız bir insanın, bir organın, bir hayvanın, bir konumun vs. kaybının ardından hissettiğimiz tüm yaşantıları ve onun anısı adına bireysel olarak ve topluca yaptığımız tüm etkinlikleri kastediyoruz (2010:

149). Göka'nın bu sözleri, "yas"ın sadece ölümden ibaret olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

İnsan hayatında yaşanan kayıpların, yaşam düzenini ve bireyin dengesini etkilediğini belirten Bedriye Öncü de genel çerçevede ölüm ile bağdaştırılan "yas"ın daha derinlikli bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır: "Yas tepkilerini ortaya çıkaran kayıplar çok çeşitli olmakla birlikte, kayıp ve yas dendiğinde ilk akla gelen geri dönüşsüz bir kayıp olan ölümdür" (2017:9).

"Yas"ın kullanımı ve tanımlamasında yaşanan zorluğu belirten isimlerden biri de John Bowlby'dir. Aldığı eleştirilere rağmen "yas"ın tanımıyla ilgili fikrini değiştirmeyen Bowlby "yas" sürecini şu sözlerle ifade etmektedir:

> İlk bildiri dizisinde açıklandığı gibi, "yas tutma" terimini patolojik sonuca yol açanlar dahil, kaybetmeye çeşitli tepkileri kapsayacak geniş anlamda kullanmak yararlıdır, çünkü bazısının sağlıklı bir sonuca, bazısının sonuçsuzluğa ve patolojiye götürdüğü çok sayıda süreci birbirine bağlamak için, fizyoloji ve patolojide kullanılan "iltihap" terimi gibi, birbiriyle çok ilişkili olduğunu kanıtların gösterdiği çok sayıda süreci ve koşulu birbirine bağlamak o zaman olanaklıdır (2015:29).

Yas üzerine yapılan tanımlamalar incelendiğinde durumun "yitim" duygusu ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Bu durumdan yola çıkarak "yas"ı; "insan hayatında yitime neden olmuş ya da olacak olaylar karşısında verilen tepkiler" olarak tanımlamak mümkündür.

2.2. Folklorda "Yas" Algısı ve "Yas Süreci"ne Genel Bir Bakış

İnsan hayatında, yitimin -belki de- en somut biçimi olan "ölüm"ün, "yas" süreci olarak nitelendirilmesi yanlış değildir; fakat "yas"ın kapsamının "ölüm"le sınırlandırılması noktasında bir eksiklik mevcuttur. Ölüm ile sınırlandırılamayacak yas süreci; yaşanan her yitim sonucunda görülebilecek bir durumdur.

Türkçede, "ölüm ve büyük felaketler karşısında verilen tepkiler" biçiminde tanımlanan "yas", folklor incelemelerinde de ölüm ile organik bir bağ içinde görülmektedir: "Yas" kavramı, yakın birinin kaybedilmesinden sonra üç farklı semantik alanda görülür: Acı, üzüntü veya ikilem; yakın kişinin kaybını anlatan giysiler ya da uygun aksesuarlar (takılar); yakınlara özel yasaklar, sınırlamalar ve bunların geçerli olduğu zaman aralığı. Türklerde tüm bu süreç yas olarak değerlendirilmektedir" (Tryjaski, 2012: 147). Edward Tryjaski'nin söz konusu çalışması; Türk toplumunda "yas"ın ölümle özdeş olarak algılandığını ortaya koyması yönünden önemlidir.

Anadolu'da "yas" sürecinin ne kadar süreceği ise; toplumsal etmenlere bağlı olarak açıklanmaktadır: "Ölünün arkasından yas tutulur. Bu süreyi dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirler. Yas, ölenin yakınlığına, ölüm biçimine, yaşına, ölümün sıralı olup olmamasına ve baş sağlığına gelenlere göre belirlenir" (Artun, 2013: 230). Yas sürecinin bir zaman parçasıyla sınırlandırılamayacağını belirten Örnek de, bu sürecin *üç günden başlayarak bir yıldan daha fazla* bir zaman dilimine yayılabileceğini söylemektedir. (1977: 223)

Kayıp ve yas sürecinin geniş bir perspektiften değerlendirildiği *Yürekte Kırk Mum* adlı çalışmada, Öncü'nün yas sürecini Türk kültüründe yer alan bir ifade ve hikaye üzerinden aktardığı görülmektedir: "Kültürümüzde 'Ciğerim yanıyor' şeklinde ifade bulan kayba bağlı ızdırabın zamanla nasıl değiştiğini gösteren 'Kırk mum' hikayesi güzel bir örnektir. Kayıptan sonra insanın kalbinde yanan kırk mum, her geçen gün birer birer söner, ama kırkıncı mum hiçbir zaman sönmez" (2017:23). Öncü'nün örnek verdiği kırk mum hikayesi yas sürecinin seyrini ve toplumda ne şekilde algılandığını göstermesi açısından dikkat çekici görünmektedir.

Anadolu'da yas sürecinde görülen bazı uygulamalar ve kaçınmalar, bu dönemin özel bir dönem olarak algılandığını göstermektedir. Yas giyimi (genellikle siyah rengin giyilmesi), ölünün geride bıraktığı eşyalarla ilgili uygulamalar (eşyaları ev dışına çıkarma, ihtiyaç sahiplerine verme gibi) ölüyü anma amaçlı düzenlenen törenler (yedisi, kırkı); eğlence ve yaklaşan törenlerin (düğün, sünnet gibi) ertelenmesi bunlardan bazılarıdır. Anadolu kültüründe bu şekilde yaşanan yas, bir takım değişiklikler göstermekle birlikte varlığını devam ettirmektedir; toplumda bu uygulama ve kaçınmalara denk gelen biri, mevcut ortamda "yas" olduğu çıkarımını yapabilmektedir.

Türk Kültürlü Halklarda Ölüm adlı çalışmasında; Örnek ve Artun gibi, "ölüm" fenomeni üzerine değerlendirme yapan Yaşar Kalafat, "yas"ın, ölüm olayıyla başlayıp, ölüm sonrası süreçte devam ettiğini söylemektedir (2011: 130) Kalafat bu değerlendirmesiyle; toplumda var olan "yas" algısıyla ölüm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Türk kültüründe "yas", genel çerçevede ölüm üzerinden anlam kazanmışken, bazı kültürlerde "yas"ın yaşanan kaybın türüne göre farklı adlandırmalar aldığı görülmektedir: "Örneğin İngilizcede "bereavement" (kedere ve üzüntüye yol açan her türden kayıp), "grief" (akraba olmasa bile yakın hissettiği birisinin kaybının ardından yaşanan yas) ve "mourning" (akrabalarını kaybeden insanların kaybın ardından yaşadıkları ve toplumsal ritüelleri olan matem ve taziye) sözleri yasla ilgili benzer ama farklı olguları ifade ediyor" (Göka, 2010:149). Göka'nın bu tespiti "yas"ın algılanışına yönelik farklılıkları ortaya koyması açısından önemlidir.

Türk kültüründe "yas"ın doğrudan ölümle ilişkilendirildiği çalışmalarla birlikte, ölümden ibaret olmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Türk halk hikayelerinde yas üzerine çalışan Nerin Köse; "yas"ın sadece ölüm sonrasında söz konusu olmadığını, çeşitli sebepler (ayrılık, gurbet) neticesinde de yaşanabileceğini hikayeler üzerinden ortaya koymaktadır. (1994: 41-42)

"Yas"ı ölümle sınırlandırmayan ve bu durumu Reşadiye yöresinde "yas" üzerine yaptığı çalışmayla açıklayan Samettin Gündüz de çalışmasında yer verdiği; gurbet yası, gelin yası, asker yası ve ölüm yası ile "yas"ın ölümden ibaret olmadığını ve derinlikli bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır. (2012: 1907-1908)

Türk kültüründe "yas" üzerine yapılan değerlendirmeler incelendiğinde; "ölüm"ün "yas"la doğrudan ilişkilendirildiği; yoğun olmamakla birlikte ayrılık, gurbet, askerlik, evlilik gibi geçiş dönemlerinde de "yas"ın varlığından bahsedildiği görülmektedir.

2.3. "Yas" Sürecinin Betimlenmesi: "Yas Aşamaları"

"Yas"ı, "ölüm" olayının ardından geride kalanların yaşadığı süreç olarak sınırlayan genel kabulle birlikte; "yas"ın yitime yol açan birçok olay neticesinde yaşanabilecek derinlikli bir süreç olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur. Göka'nın "yas"la ilgili tespitleri de söz konusu sürecin "ölüm"den ibaret olmadığını ortaya koymaktadır:

> Şüphesiz ölüm yoluyla ortaya çıkan kayıp, kayıpların en somutu, prototipi, minyatürü. O nedenle yas ya da matem dediğimizde genellikle ölüm yoluyla oluşan kayıplar anlaşılıyor. Ama bu sadece bir genelleme. Yoksa matemini tuttuklarımız yalnızca öldüğü için kaybettiğimiz sevdiklerimiz değil. Kayıp yaşantıları herkes için önemli; insana en çok acı ve keder veren insanlık hallerinden ve birçok durum ve nesne için gündeme gelebiliyor. Kayıp; tanıdık, sevilen birinin vefatı şeklinde olabildiği gibi, birinin bir kaza veya hastalık neticesinde bir organını, sağlığını kaybetmesi, değişik nedenlerle mevki ve makamını, insanların gözünden değerini yitirmesi şeklinde de ortaya çıkabiliyor (Göka, 2010: 148).

Yas süreci üzerine Göka'yla aynı doğrultuda düşünen bir başka isim de Perihan Güner Küçükkaya'dır. Güner Küçükkaya çalışmasında, yasın sadece ölüm sonrası süreci kapsamadığını; insan hayatında yaşanan birçok kayıp yaşantısının "yas"a neden olduğunu belirtmekte ve yas sürecinin seyrini şu sözlerle ifade etmektedir: "Yas süreci ve gösterilen tepkiler bireyseldir ve herkes için farklı bir deneyimdir. Bu nedenle herkes farklı tepkiler vermekle birlikte, yas sürecinde bir dizi ortak fiziksel, bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler görülmektedir" (2009:8).

Güner Küçükkaya'nın da belirttiği üzere farklı olaylar karşısında ortaya çıkabilecek "yas" süreci; yitimi yaşayan kişiye özgü bir takım farklılıklarla birlikte, bireylerin "yitim" karşısındaki ortak tepkilerini de içermektedir. "Yas" süreci üzerine yapılan tasniflerdeki benzerlik ve ayrışmalar da bu durumun göstergesidir.

Yas sürecinin algılanışını ve seyrini ortaya koymak adına bu noktada beş farklı tasnife yer verilmiştir.

2.3.1. John Bowlby'nin Yas Süreci: "Yas Tutmanın Dört Fazı"

"Bağlanma teorisi" ile çocukların kendilerine bakan bireylerle kurduğu ilişkiyi ortaya koyan John Bowlby; bu ilişkiden yola çıkarak bireylerin yakın akrabalarını kaybetmesiyle yaşanan süreci de dört aşamada anlatmaktadır. Bowlby'nin "Yas Tutmanın Dört Fazı" adını verdiği yas süreci dört dönemde ele alınmaktadır:

1. Hissizleşme Fazı

Bowlby'nin birkaç saatten birkaç haftaya kadar sürebileceğini belirttiği bu dönem, genellikle bireyin şokla birlikte hissizleştiği, durumu kabul etmediği zaman dilimi olarak açıklanmaktadır. Süreçlerin herkes için aynı şekilde gelişmediğini belirten Bowlby, bu aşamada olağandışı sakinliğin yerine duygu patlamaları (öfke gibi) ve sevincin de görülebileceğini söylemektedir.

2. Kaybedilen Figürü Arayıp Özleme Fazı: Öfke

Kaybın ardından bir süre sonra, kaybetme gerçekliğinin algılanmaya başladığını belirten Bowlby; bu dönemde yoğun özlemle birlikte huzursuzluk ve kaybedilen figürü arama durumunun hakim olduğunu söyler. Bu fazın bir diğer özelliğinin öfke olduğunu vurgulayan Bowlby; öfkeye neden olan etmenleri; kayıptan sorumlu tutulanlar ve arayışın sonuçsuz kalması olarak açıklamaktadır.

3. Düzenin Bozulması ve Umutsuzluk Fazı

Eski düşünce, duygu ve eylemlerinden etkisinden kurtulmakta zorlanan bireyin, bir şeyleri düzeltemeyeceğine ve kurtaramayacağına yönelik umutsuzluğa kapılarak depresyonu yaşadığını söyleyen Bowlby'nin bu dönemi, söz konusu karamsar tutum nedeniyle umutsuzluk fazı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır

4. Yeniden Düzen Kurma Fazı

Bireyin, geçirdiği önceki evrelere karşı verdiği savaşı kazanması durumunda, kaybın bir gerçeklik olarak algılanmaya başlayacağını ve ardından yaşamına yeniden biçim vermek üzere girişimlerin başlayacağını söyleyen Bowlby, gerçeği görme süreci olarak değerlendirdiği bu evreyi bireyin kendini yeniden şekillendirmesi olarak özetlemektedir. (2015: 103-116)

Yas sürecini; hissizleşme ile başlatan Bowlby, farklı bir adlandırma kullanmış olsa da temelde süreci inkar ile başlatıp kabullenme ile tamamlamaktadır.

2.3.2. Vamık Volkan'da İki Aşamalı Yas Süreci

Volkan'ın "yas" tasnifine geçmeden önce, yas sürecine bakışı üzerine durmak gerekmektedir. Volkan'ın, "yas" sürecini başlatan olayları *ölüm, ayrılık* gibi olaylarla sınırlandırmayışı "yas" sürecine ilişkin önemli bir yeniliktir: Bu fikri, kitabın girişinde örnek bir olay üzerinden anlatan Volkan, sürece ilişkin görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: "Bu öyküyü kullanmamın nedeni, yaşamımızın en büyük gerçeklerinden birini göstermesidir: İnsanlar bir şeyi kolay kolay bırakamazlar.

Zorluklar içinde bir yaşam, lüks içinde bir yaşamla değiş tokuş edildiğinde bile, geride kalanın yasını tutarız" (2010:5). Yas'ın sadece olumsuz olaylar sonunda ortaya çıkmayacağını bu görüşleriyle ortaya koyan Volkan, yas tutmanın iki evresi olduğunu söylemektedir:

Başlangıç Evresi: Yitim ya da yitim tehdidinin gerçekleşmesiyle başlayan bu süreçte kederin hakim olduğunu; bu dönemde kedere direnirken; yadsıma, bölme, pazarlık, sıkıntı ve öfke gibi süreçlerin yaşandığını söyleyen Volkan, gerçeğin kabullenilmesiyle kriz dönemindeki kederin sonlandığını ifade eder. Bu dönemde kederle baş ederken geçirilen süreçler, Volkan tarafından ayrıca başlıklar altında ele alınmaktadır:

"Yadsıma"; diğer tasniflerde de görüldüğü üzere yitim gerçeğinin inkar edildiği dönem olarak ifade edilmektedir. "Önce yadsıyorsunuz. Zihniniz oyunlar oynuyor. Haberin yanlış olduğunu düşünüyorsunuz" (2010: 26). Bu dönemi; kocasını uçak kazasında kaybeden bir kadının verdiği ilk tepki örneğinden aktaran Volkan, böylece dönemi somutlaştırmaktadır.

"Bölme"; Volkan bu durumu; zihninin bir tarafının yitimi yadsırken bir tarafının kabullenmesi olarak açıklamaktadır.

"Pazarlık"; yitimin yüksek düzeyde farkında olunduğu bu dönemde, kedere direnç gösteren birey, yitimden önceki anılarını geri getirme uğraşındadır.

"Sıkıntı"yı, yitim sonucunda yaşanan güçsüzlükle birlikte yaşanan iç sıkıntısı olarak ifade eden Volkan, rahatsız edici olan bu duygunun uzun süre hakim olabileceğini belirtmektedir.

"Öfke"; Volkan'a göre gerçeklerin kabul edilmeye başladığına ilişkin sağlıklı bir işarettir. (2010: 20-31)

İkinci Evre; *yas işi* olarak da adlandırılmaktadır. Yitimin kabullenilmesiyle birlikte "yas"ın sonlamayacağını söyleyen Volkan, yitirilen kişiyle ya da durumla ilgili bağların gözden geçirildiği bu süreci, yasın yaşanıp işlendiği dönem olarak nitelemektedir.

2.3.3. Eisenberg ve Patterson'a Göre Yas Süreci

Eisenberg ve Patterson'un "yas" sürecini dört dönem halinde ele aldığı görülmektedir:

1. İnkar Dönemi: Daha önceki tasniflerde "yadsıma" adıyla rastlanan bu dönem; yitim sonrası şok ile birlikte yitimin inkar edildiği, yok sayıldığı dönemdir.

2. Arama ve İsyan Dönemi: Bireyin yitimin farkına vardığı bu dönemde; yitirileni arama ve geri getirmeye yönelik pazarlık çabaları ile öfke görülebilir.

3. Çökkünlük ve Onarma Çabaları Dönemi: Kayıpla yüzleşen bireyin çökkün olduğu bu dönemde, birey zamanla kayıpla nasıl başa çıkacağına yönelik arayış içine girer.

4. Yeniden Bütünleştirme ve Yapılandırma Dönemi: Yasın tam olarak yaşanmaya başladığı bu dönemde birey yitime uyum sağlamıştır ve yaşama kaldığı yerden devam etme çabasındadır (akt. Şenelmiş, 2006:10).

2.3.4. Louis- Vincent Thomas Açısından Yas Süreci

Thomas'ın Türkçeye *Ölüm* biçiminde çevrilen *La Mort* adlı kitabının üçüncü kısmında "yas"ın üç evrede ele alındığı görülmektedir:

1. Şok

Bu evrede her şeyden önce inkar ve olaya inanmanın reddedildiğini söyleyen Thomas, yitirilen şeyin geri kazanılmaya çalıştığını belirtir. Daha sonra yavaş yavaş yitimin (ölümün) kabul edildiğini söyleyen Thomas, kriz ve şokun yerini kaybedilen kişiye ve çevreye yönelik öfke ve kızgınlığın aldığını ifade eder.

2. Depresyon

Thomas, yas tutan kişinin bu dönemde; acıyla birlikte ölüm üzerine yoğunlaştığını, dünyayı anlamdan yoksun olarak nitelendirdiğini ve içine kapandığını söylemektedir.

3. Yeniden adaptasyon (içselleştirme)

Sevilen varlığın yitiminin bir anda kabul edilemediğini ifade eden Thomas, bireyin yitirilen kişiyi içinde yaşatmaya başladığını, bir süre sonra da, bireyin kendini durumunu düzeltmek adına girişimlerde bulunarak (dışarı çıkmak, arkadaşlarını görmek gibi) normal hayata dönmesiyle yasın son bulduğunu belirtir. (1991: 100-101).

2.3.5. Elisabeth Kübler Ross'a Göre Yas: "Yasın Beş Evresi"

Ross'un "Yasın Beş Evresi" olarak bilinen tasnifi, diğer yas tasniflerinden bir yönüyle ayrılmaktadır; yas tasnifleri yitim sonrası süreci betimlerken, Ross ölümcül hastalar üzerinden ortaya koyduğu tasnifle, kayba yaklaşan birey ve yakınlarının, yaklaşan kayıp karşısındaki tepkilerini ortaya koymaktadır.

Ross, yas tasnifine yer verdiği *On Death and Dying* adlı çalışmanın temellerini, 1965 yılında araştırma projelerine yardım istemek için yanına gelen dört

teoloji (ilahiyat) öğrencisiyle başlatmaktadır. Ross bu süreci şu şekilde özetlemektedir:

> (…)Bu dört öğrenci ölümün insan yaşamındaki en büyük kriz olduğunu düşünüyordu. Doğal olarak şu gündeme geldi: Veri elde etmek böylesine olanaksızken, ölmek üzerine nasıl araştırma yapabiliyorsunuz? Üstelik elde ettiğiniz bu verileri doğrulayacak ve deney yapacak durumda değilsiniz. Birkaç kez buluştuk ve ölüm ve ölmek üzerine araştırma yapmanın tek yolunun, ölümcül hastalığı bulunan hastalardan bize öğretmenlik yapmalarını istemek olduğuna karar verdik. Bu hastaları gözleyecek, tepkilerini ve gereksinimlerini inceleyecek, çevrelerindeki insanlarını tepkilerini değerlendirecek ve ölmekte ola kişilerle, izin verdikleri ölçüde, yakınlaşacaktık (1997: 44).

Araştırma projesiyle başlayan bu çalışmada; iki buçuk yıl boyunca ölümcül hastalarla yaptığı görüşmelerden, elde ettiği bilgileri derleyen Ross, Türkçeye *Ölüm ve Ölmek Üzerine* şeklinde çevrilen *On Death and Dying* adlı kitabını 1969 yılında çıkarmıştır. Eser ölümcül hastaların ölüm karşısındaki tepkilerini, duygu durumlarını ortaya koyarken; Ross'un hastaların ölüm karşısındaki duygu durumlarını beş başlık altında topladığı tasnif, psikolojide "Yasın Beş Aşaması/Yasın Beş Evresi" olarak nitelendirilmiştir:

> Bu evreler bir yitim sonrasındaki yas dönemine benzemektedir. Kanser hastaları bu yitim duygusunu henüz ölmeden önce yaşamaktadır. Çünkü zannedilenin aksine yas sadece ölüm sonrasında gerçekleşen bir süreç değildir, yitirilen şey manevi değeri olan bir eşya olabileceği gibi bir umut bir ülkü, bir dostluk hatta bir eski kendilik bile olabilir (Aydın, Deveci, Danacı; 2012: 312).

Ross'un ölümcül hastalar üzerinden yaptığı bu çalışmanın yas evreleri olarak değerlendirilmesi, Volkan'ın yaptığı yas tanımına bakıldığında daha anlaşılır bir hal almaktadır; çünkü yasta önemli olan yaşanan olay değil yitim duygusunun yaşanmasıdır, yitime neden olay her olay yas sürecini başlatabilir: "Bundan 40 yıl önce Kübler-Ross, Ölüm ve Ölmek Üzerine adlı kitabında yer alan beş aşamalı

modelini ölüm üzerinde çalışmış olsa da, günümüzde artık sadece ölüm karşısındaki tutum için değil, hayatta başa gelen önemli her tür değişiklik için uygulanmaktadır" (Gören, 2016: 231). Gören ve aynı fikri savunanların ortak yorumundan yola çıkarak yasın, hayatın her evresinde karşılaşılabilecek bir süreç olduğu anlaşılmaktadır.

Ross'un söz konusu çalışmasında ölümcül hastaların, ölüm karşısında verdiği tepkileri şu başlıklar halinde sıralanmaktadır:

Birinci Evre: Yadsıma ve Yalıtlanma

İkinci Evre: Öfke

Üçüncü Evre: Pazarlık

Dördüncü Evre: Depresyon

Beşinci Evre: Kabullenme

Birinci evre olan "yadsıma ve yalıtlanma" diğer yas tasniflerinde de görülen bir evredir. Bu evrede birey söz konusu yitimi yok sayar, gerçeği inkar etme yolunu izler. "Hayır, bu doğru değil", "Benim başıma gelmiş olamaz", "Tahliller karışmış olmalı" gibi tepkiler yadsıma/yalıtlanma döneminde görülmektedir.

İkinci evre "öfke", yadsımanın varlığını sürdüremediği noktada devreye girer; bu noktada hakikatten kaçamayacağını anlayan birey, söz konusu durum karşısında öfkelenir ve neden diğer insanlar dururken bu yitimi yaşamak zorunda olduğunu yönelik haset duygusu yaşamaya başlar. Öfkenin herkese ve her şeye yansıtılabileceğini söyleyen Ross, bu evrenin zorluğuna dikkat çeker.

Üçüncü evre "pazarlık"; bireyin yaklaşan yitimi geciktirmek adına girişimlerde bulunduğu dönemdir. Bu dönemde bir önceki dönemin aksine sakinliğini koruyan birey, olumlu tutumuyla yitimi ertelemeyi hedeflemektedir.

Dördüncü evre "depresyon"; ise bireyin gerçeği yadsıyamaz hale geldiği dönem olarak nitelenmektedir. Birey bu evrede geride bırakacaklarına (aile, çocuklar gibi) yönelik suçluluk ve keder duymaya başlar ve öfke, kayıtsızlık gibi duyguların yerini büyük bir "yitim" duygusu alır.

Beşinci ve son evre olan "kabullenme"de, birey söz konusu yitimden kaçamayacağını anlamış ve durumu kabullenmiştir. Ross'un mutlu bir evre olarak nitelendiremeyeceğini söylediği bu evrede, birey duygudan yoksun bir durumda görülmektedir. (1997: 63-168).

Ross'un çalışmasında dikkat çeken nokta "yitim" konusudur; Ross bireylerin sadece yaşanan yitimler karşısında değil; yaklaşan yitimler karşısında da aynı tepkileri geliştirdiğini ortaya koymuştur. Ross'un çalışması bu nedenle; yitim sonrasındaki süreç olarak değerlendirilen "yas süreci"yle ilişkilendirilmiş ve "Yas'ın Beş Aşaması" adıyla anılmaya başlanmıştır.

Yas sürecini açıklamak üzere örnek verilen beş adet yas tasnifi; içerdikleri benzerlik ve farklılıklarla birlikte yas sürecinin derinlikli yapısını ortaya koymaktadır: Bu tasniflere bakıldığında, Bowlby'nin yas sürecini; *Hissizleşme fazı*, *Kaybedilen figürü özleyip arama: öfke*, *Düzenin bozulması* ve *Umutsuzluk fazı, Yeniden düzen kurma* fazı olmak üzere dört aşamada ele aldığı; Eisenberg ve Patterson'un yas sürecini, Bowlby'nin tasnifiyle benzer bir biçimde; *İnkar, Arama ve isyan, Çökkünlük ve onarma çabaları dönemi*, *Yeniden bütünleştirme ve yapılandırma dönemi* olarak dört aşamada incelediği görülmektedir. Yas aşamalarını üç başlık altında; *Şok, Depresyon*, ve *Yeniden adaptasyon* şeklinde sıralayan Thomas'ın tasnifi de, diğer iki tasnifle örtüşmektedir. Einsenberg-Patterson, Bowlby

ve Thomas'ın tasniflerinde; terminolojide görülen yakınlık ve yitim sonrası sürecin betimlenmesi bu tasniflerin ortak bileşenleridir.

"Yas"ın, ölüm ve ölüm sonrası süreçle sınırlandırılamayacağını gösteren iki tasnif ise Volkan ve Ross'a aittir. Volkan, yaptığı çalışmada; insan hayatında "yitim"e neden olan her olayın yası ortaya çıkarabileceğini savunarak, Ross ise ölümcül hastaların yitim öncesindeki tepkilerini tespit ederek "yas"a yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Ross, ölümcül hastaların "yitim"e verdiği tepkilerin; *Yadsıma, Öfke, Pazarlık, Depresyon, Kabullenme* olmak üzere beş aşamadan oluştuğunu ifade etmektedir. Volkan'ın, *Başlangıç evresi* (yadsıma, bölme, pazarlık, sıkıntı, öfke) ve *Yas işi* olmak üzere iki başlık altında ele aldığı yas süreci ise; ilk bakışta Ross'un tasnifinden farklı görünse de, alt başlıklarla birlikte ele alındığında Ross'un tasnifiyle birçok noktada kesiştiği görülmektedir.

"Yas"ı ölüm sonrası süreç olarak değerlendiren; Bowlby, Einsenberg-Patterson ve Thomas'ın tasnifleri, yitim sonrası geride kalan bireylerin geçirdiği süreci betimlerken; Ross ve Volkan'ın tasnifi "yas"ın ölümden ve yaşanmış bir yitimden ibaret olmayacağını ortaya koymaktadır.

Tanımında dahi uzlaşma sağlanamayan "yas"ın, sınıflandırılma noktasında da farklılıklar göstermesi bu nedenle olağan karşılanmaktadır. Göka, yas sürecini betimleyen genel bir tasnifin zorluğunu şu sözlerle anlatmaktadır: "Elbette her ölümü ve yas sürecini açıklayabilecek genel bir teori bulmak beyhude bir uğraştır; herkesin hoşuna gidebilecek yemekleri tek bir kitapta toplamaya imkan yoktur. Ama böylesine kişiye özgü ve değişikliklerle seyreden bir nitelik taşısa da yas sürecinin herkeste benzerlik gösteren yanları da var" (2010:157). Bu noktada önemli olan bir

tasnifte uzlaşmak değil; "yitim"in yol açtığı ortak ve farklı değerler üzerinden "yas süreci"nin derin yapısını betimleyebilmektedir.

İnsan hayatında herhangi bir olay ya da durum neticesinde ortaya çıkabilecek "yas" sürecinin ağırlıklı olarak "ölüm", "ayrılık" gibi negatif olaylar sonrasında görüldüğü kabul edilmekle birlikte, "yas"ı tetikleyen olayların bunlarla sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. "Yas" ile ilgili bir başka önemli nokta ise, "yas" ve "yitim" arasındaki ilişkidir. Örnek olarak incelenen yas tasniflerinde de görüleceği üzere; "yas"ın yaşanmış bir yitim sonucunda ortaya çıkabileceği gibi; henüz yaşanmamış fakat yaklaşmakta olan bir yitim karşısında da ortaya çıkabildiği görülmektedir.

"Yas"ın, "ölüm sonrası süreç"ten ibaret olduğuna yönelik algıyı kıran ve "yas"ın sınırlarını genişleten bu veriler, türkü çözümlemeleriyle de somut bir biçimde gösterilecektir. Türkü çözümlemelerinde yas aşamalarıyla ilgili verilerden yararlanılırken, çözümlemelerin temeli Ross'a ait "Yas'ın Beş Aşaması" üzerinden şekillenecektir. Ross'un tasnifinin *yalnızca* ölüm ya da yaşanmış bir yitimi değil; aynı zamanda yaklaşmakta olan yitim sürecini de betimlemesi ve diğer tasnifleri kapsayacak esnekliğe sahip olması, bu tasnifin temel olarak belirlenmesinin nedenidir.

3. BÖLÜM

TÜRKÜLERİN "YAS SINIFLANDIRMALARI" DOĞRULTUSUNDA ÇÖZÜMLENMESİ

İçinde bulunduğu toplumun ortak değerlerini yansıtan, bu değerleri gelecek nesillere aktaran türküler, kültürün temel dinamikleri arasındadır. Bu yönüyle diğer uluslarda olduğu gibi Türkiye'de de özel bir yer teşkil eden türküler; özel bir ezgiyle söylenen nazım biçimi/nazım türü olarak tanımlanmaktadır. Ritim, ahenk gibi unsurlarla kalıcılığını ve devamlılığını sağlayan türküde gözden kaçırılmayacak bir diğer unsur da, türkü içindeki sözcüklerin taşıdığı "duygu değeri"dir. Türkü içinde bir araya gelen bu unsurların, türkünün toplum tarafından benimsenmesinde etkin rol oynadığı kabul edilmektedir. Hatice Selcen Tekin, kültür ve türküleri konu aldığı makalesinde; türkülerin halk tarafından benimsenmesi hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir: "Ozan, bir olay ve bu olayın kendisine yarattığı duygulara dayalı olarak sözlü bir ezgi ortaya koyar. Bu müzik parçası halkın duygu ve sanat anlayışı ile uyumlu ise benimsenir" (2012: 174).

Yüzyıllardır varlığını sürdüren türkülerin, yaratıcısını tespit etme noktasına gelindiğinde ise yaşanan zorluk ortadadır; türkülerin bir kısmının yaratıcısı bilinirken bir kısmının zaman içinde unutulan yaratıcıları, türkülerin "anonim değeri" kazanmasına neden olmuştur. Türkülerin duygulara tercüman olduğu düşünüldüğünde yaratıcısı bilinsin ya da bilinmesin insana ait birçok duygunun türkülerde yer aldığı görülmektedir. Türkünün oluşumunda; vücut bulduğu topluma ait coğrafya, din, inanış, ekonomi, siyaset gibi birçok faktörün yadsınamayacak kadar büyük bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Öyle ki, bu faktörler kimi zaman yaratıcıyı

üretime zorlarken, kimi zaman da yaratıcının üretiminde engel teşkil etmektedir. Örneğin, çocuğunu askerde kaybeden bir anne, acısını türkü aracılığıyla dile getirirken aynı anne dini inançları nedeniyle isyanını belli bir düzeyde bastırılmış bir şekilde ifade etmek zorunda kalır. Türkü içerisinde her duygunun açık ve net bir biçimde ifade edilmediği düşünüldüğünde; türkü çözümlemelerinde yapılacak çok yönlü ve derin bir incelemenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Türküler ancak bu şekilde yapılan bütüncül incelemeyle tam anlamıyla yorumlanabilir.

Türkülerde "yas" üzerine değerlendirmelerin yapıldığı bu tez çalışmasında; söylem analizi ve yas tasnifleri doğrultusunda derin ve bütüncül bir okuma yapmak amaçlanmıştır. "Yitim" kavramı, toplumda her ne kadar "ölüm"le sınırlandırılsa da incelemenin temel izleği olan "yas", sadece "ölüm" çerçevesiyle değil "ayrılık", "gurbet", "evlilik" gibi temalar bağlamında da değerlendirilmiştir.

Söz konusu inceleme kapsamında ele alınan türküler; öncelikle temalarına göre (ölüm, ayrılık, gurbet, evlilik) başlıklar altında toplanmış, başlıklar altında toplanan türküler, inceleme sırasında tam metin ya da parçalar şeklinde okura sunulmuştur. Daha sonra türkü metinlerinde yer alan "kayıp/yitim"e göndermeleri tespit edilmiş ve bu göndermeler yas tasnifleri ve söylem analiziyle çözümlenerek türkülere yansıyan "yas kültürü" hakkında değerlendirme yapılmıştır.

3.1. "Ölüm" Temalı Türkülerde Yas

Türkçe Sözlükte ölüm; "bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat" (s. 1847) şeklinde açıklanmaktadır. Ölümün, "öteki üzerinden algılanabilir olduğunu"; fakat bireyin, kendi yok oluşuna tanıklık edemeyeceğini belirten Emmanuel Levinas (2011), bireyin ölümle ilişkisinin sınırlı olduğunu bu yorumuyla ortaya koymaktadır. "Ölüm"ün bu şekilde sınırlı bir biçimde algılanması; onun insan hayatında her dönem konuşulan ve merak edilen fenomenlerden biri olmasına yol açmıştır.

İnsan hayatına ilişkin hemen her duygunun görülebildiği türkülerde, "ölüm" temasına sıkça rastlanmaktadır. Ölüm temalı bu türküler; "ölüm türküleri" ve "ağıt" adıyla bilinmektedir. "Ağıtlar, dar manada ölüm üzerine yazılmış şiirler olmakla beraber, geniş mana da ise acı ihtiva eden her konuda ortaya konulmuş şiirler olarak görülürler" (Kaya, 2014: 301). Doğan Kaya'nın ağıtlar üzerine yaptığı açıklamayı gözetmekle birlikte; tez kapsamında bu başlık altındaki türküler "dar mana" da yani "ölüm" çerçevesiyle ele alınmıştır.

Ölümü, *kavuşmanın söz konusu olmadığı ayrılıkların başlangıcı* (2013: 251) olarak niteleyen Ali Yakıcı, "ölüm" nedeniyle yaşanan yitimin boyutunu işaret etmektedir. Annesinin ölümü üzerine yas günlüğü tutan Roland Barthes'in günlükteki ifadeleri de Yakıcı'yı destekler niteliktedir: "Şimdi, beklenmedik bir anda, patlayan bir kabarcık gibi içimde bir şey iyice belirginleşiyor: *O yok artık, o yok artık*, sonsuza dek ve tamamen" (2009: 86). "Ölüm"ün yol açtığı yitim duygusu

açıktır; ancak, bu yitimin ne şekilde yaşandığı ve yansıtıldığı ayrıca ele alınmalıdır; bu başlık altında çözümlenecek "ölüm türküleri"yle, toplumdaki "ölüm" algısı hakkında fikir sahibi olmak amaçlanmaktadır.

"Ölüm temalı türküler" başlığı altında incelenen yirmi bir türküde; "ölüm"e yaklaşmaları nedeniyle "yitim" korkusu yaşayan bireylerle birlikte, "ölüm" sonrası geride kalarak "yitim"i yaşayan bireylerin duyguları ve tepkileri tespit edilmiştir. Türküler, bireylerin bu aşamada geliştirdikleri yas tepkileri (inkar, öfke, pazarlık, depresyon, kabullenme) doğrultusunda alt başlıklar halinde ele alınmıştır:

3.1.1. Ölüm Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar" Aşaması

Yadsıma/inkar; yitim durumunun reddedildiği, kabul edilmediği *ilk dönem* olarak nitelendirilmektedir. Ölüm temalı türkülerde ele alınan yirmi bir türküde; yaşanmış ya da yaşanmak üzere olan yitim karşısında, yadsıma/inkar tepkisinin gözlemlendiği iki türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerinden ilki "Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz" adlı türkü, diğeri ise hem yadsıma hem de depresyon aşamasının yansımalarının görüldüğü "Sen Küçüksün Ölemezsin" adlı türküdür. İlk türkü *yalnızca* yadsıma aşamasına karşılık geldiği için bu bölümde ele alınırken; ikinci türkü "Sen Küçüksün Ölemezsin", *birden çok aşamaya* karşılık geldiği için ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz[1]

Ross'un yas sınıflamasında ilk aşama olan "Yadsıma/Yalıtlanma"da; birey, ölüm gerçeğiyle karşı karşıya kaldığında bu gerçeğin kendisinin ya da sevdiği birinin başına gelme ihtimalini şiddetle reddeder. Ross "yadsıma/yalıtlanma" aşamasını şu şekilde açıklamaktadır:

> Özetle, hastanın ilk tepkisi geçici bir şok durumudur ve sonra bu şoktan yavaş yavaş ayrılır. İlk uyuşukluk hissi yok olmaya başladığında ve yeniden kendisini toparladığında insanın yanıtı genellikle "Hayır, bu bana olamaz" olur. Bilindışımızda hepimiz ölümsüz olduğumuz için, ölümle yüzleşmek zorunda kaldığımızı kabul etmek neredeyse olanaksızdır (1997: 65).

Ross yitime yaklaşan bireyler üzerinden bu evreyi değerlendirirken Volkan, yitimi yaşayıp geride kalan bireyler açısından durumu ele almaktadır. Volkan bu evreyi açıklarken, erkek kardeşini kaybetmiş bir kadının duygularını aktararak "yadsıma" evresini somutlaştırmaktadır:

> Uzun süre, "Bu yalnızca bir yanlışlık. Ölen Paul değil." diye düşündüm. Onu aramayı düşünüyordum. Gerçekten… Hem zaman zaman bazı hikayeler duyuyorsunuz. Birisi künyesini kaybediyor ya onun gibi bir şey. Sonra künye başka birinin üzerinde bulunuyor. Bunun gibi bir şey oldu ve kendimi sanki Paul'ü değil, bir başkasını gömmüşüz gibi hissediyordum (2010:26).

Volkan ve Ross'un ortaya koyduğu "yadsıma" evresi incelendiğinde; bireyin, yitimi yaşaması ya da "yitim"e yaklaşması durumunda bu evreyi deneyimlediği görülmektedir. Ölümün, yaşam gibi tecrübe edilebilen bir süreci kapsamayışı ve ölümün çizdiği çerçevedeki belirsizliğin, korkuyu ve inkarı tetiklediği anlaşılmaktadır. Levinas da insan-ölüm ilişkisinde; insanın kendi ölümü üzerine ön bilgisi olsa da, bunun tam anlamıyla bir bilgi ve deneyim anlamına gelemeyeceğini belirtmekte (2011: 21) ve bu yorumuyla insanın ölüm fenomeniyle ilgili bildiklerinin

[1] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 714).

sınırlı ve belirsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Ölüm hakkındaki söz konusu belirsizlik ve ölümle birlikte yaşanan yitim duygusu, gerek ölüme yaklaşan birey gerekse geride kalan birey için ölümün kabullenilmesini zorlaştırmaktadır.

"Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz" adlı türkü incelendiğinde de; yas aşamalarından "yadsıma"nın hakim olduğu görülmektedir.

Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz

Yöre: Erzurum
Kaynak Kişi: Haydar Telhüner
Derleyen: Ali Canlı

"Şafak söktü gine sunam uyanmaz
Hasret çeken gönül derde dayanmaz
Çağırırım Sunam sesim duyulmaz
Uyan sunam uyan derin uykudan

Bağlantı:
Çektiğim gönül elinden
Usandım gurbet elinden
Hiç kimse bilmez halimden
Uyan sunam derin uykudan

Bunca diyar gezdim gözlerin için
Niye küstün bana el sözü için
Dilerim Allah'tan sızlasın için,
Uyan sunam uyan derin uykudan

Bağlantı"

Türküde "yas"a yitime gönderme yapan ilk göndermeler fiiller üzerinden okunabilmektedir; *uyanmaz, dayanmaz, duyulmaz, küsmek* gibi olumsuz filler yitime yönelik ipuçları taşımaktadır. Türküde, geride kalan bireyin yaşadığı yitim karşısında geliştirdiği "inkar" tepkisi ise "Şafak söktü gine Sunam uyanmaz" mısrasında görülmektedir: "Güneş doğmadan önce beliren aydınlık" (Türkçe Sözlük, s.2195) anlamına gelen "şafak"la; bireylerin uykularından uyanması beklenir, bu noktada

ölümü kabul etmek istemeyen birey için, sevdiği kişinin uyanmayışı anlaşılamaz bir durumdur. Türküde, ölümü kabul etmek istemeyen bireyin, bu noktada ölüm yerine "uyku"ya gönderme yapması tesadüf değildir; aksine ölüm ve uyku arasındaki yakın ilişki göz önüne alındığında bireyin bilinçli bir seçim yaptığı anlaşılmaktadır. Azra Erat'ın, *Mitoloji Sözlüğü*'nde yer alan *Thanatos* maddesi de ölümle uyku arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır: "Thanatos. Ölümü simgeleyen tanrı. Nyks'in çocuğu, Uyku'nun kardeşidir. Birbirinden ayrılmayan Hypnos'la Thanatos yeraltında Tartaros'un derinliklerinde otururlar" (2011: 282). Görüldüğü üzere, mitolojide de uyku ve ölüm birbirinin kardeşi olarak kabul edilmekte ve birbirinden ayrılmayan unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Ölüm üzerine kaleme aldığı çalışmasında; uyku ve anestezi durumlarında bireyin ölümü tecrübe ettiğini (2008:19) söyleyen Yalom da uyku ve ölüm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dede Korkut Hikayeleri'nden, "Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destan"da ölüm-uyku ilişkisini örneklemesi açısından dikkat çekicidir: "Kazan'ı küçücük ölüm tuttu, uyudu. Meğer hanım, Oğuz beyleri yedi gün uyurdu. Onun için küçücük ölüm derlerdi" (Ergin, 2015:215). 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilen Dede Korkut Hikayeleri ve mitolojik veriler göz önünde bulundurulduğunda; uyku-ölüm ilişkisinin yakın tarihte üretilmediği köklü bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türküde yer alan "Çağırırım Sunam sesim duyulmaz" mısrasına bakıldığında, bu mısranın da ölümle uyku arasındaki ilişkiden beslendiği görülmektedir. Ölen kişiyle iletişim kurulamayacağı gibi derin uykuda olan kişiyle iletişim kurmak oldukça zordur. Bu noktada sevdiğinin ölümünü kabul etmeyen birey için, iletişim

kurulamamasının nedeni ölüm değil, sevdiğinin derin uykuda olmasıyla açıklanmaktadır.

Türkünün üçüncü dörtlüğünü oluşturan: "Bunca diyar gezdim gözlerin için/Niye küstün bana el sözü için/Dilerim Allah'tan sızlasın için/Uyan Sunam uyan derin uykudan" mısralarında da ölümün inkarı açıkça görülmektedir. Birey, uykuya dalmış şekilde tasvir ettiği sevgilisinin, başkalarının sözüne aldanarak kendisine küstüğünü; bu yüzden uyanmadığını ve konuşmadığını söyleyerek sevgilisinin söz konusu sessizliğini küs olma durumuyla ilişkilendirmekte ve ölüm gerçekliğinden bu mantık çerçevesinde kaçmaktadır.

İnsanın sahibi olduğu şey ne olursa olsun; onu kendi isteği dışında yitirmeyi kabullenmesi oldukça güçtür. Bu doğrulta bireyin söz konusu "yitim"den kaçmak adına stratejiler geliştirmesi anlaşılır bir durumdur. Türküdeki bireyin, kaybettiği kişiyi uykuda ve küs olarak tasvir etmesi de bu çeşit bir stratejidir; bu bahaneleri üreten birey, bu yolla "ölüm"ü yok sayarak "yitim" duygusunu ötelemekte ve ölüm gerçeğinden kaçarak kendini rahatlatmaktadır.

3.1.2. Ölüm Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması

Yaşanmış ya da yaklaşmakta olan yitim karşısında verilen tepkilerden biri de "öfke"dir. "Yitim"i engelleme ve ondan kaçma gücüne sahip olmadığını anlayan birey, bu dönemde yitim karşısındaki çaresizliğini öfke biçiminde yansıtmaktadır. Gündelik hayatta -herhangi bir sebeple- istediğine ulaşamayan bireyin öfke tepkisini

geliştirdiği düşünüldüğünde, "yitim" karşısında görülen "öfke"nin olağan olduğu anlaşılmaktadır.

Ölüm temalı türkülerde, "öfke" aşamasına ilişkin göndermelerin görüldüğü toplam beş türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerden "Yaram Sızlar Ağrır Başım", "Oğul (Gömdüm Oğul Seni)", "Çalın Davulları Çaydan Aşağıya" ve "Adaletin Bu mu Dünya" adlı türküler öfke aşamasına ek olarak başka aşamaları da yansıttığı için bu başlık altında incelenmemiş; bunun dışında kalan ve *yalnızca* öfke aşamasına gönderme yapan tek "Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı"- bu başlık altında ele alınmıştır.

Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı[2]

Yitim sonrasında yaşanan yas sürecini değerlendiren Bowlby'nin, "öfke" aşamasıyla ilgili değerlendirmesi şu yöndedir: "Anlaşılan, hem kayıptan sorumlu tutulanlar hem de sonuçsuz arayış sırasında karşılaşılan engeller öfke uyandırır" (2015:106). Yitimi yaşayan bireyi öfkelendiren bir başka neden de; yitirilen şeyin; bireye kendi "yitim"ini hatırlatmasıyla ilgilidir. Barthes'in annesini yitirdikten sonra yazdıkları da bu tespiti destekler niteliktedir:

> Anneciğimin sonsuza dek, tümüyle ("tümüyle" olduğunu düşünmek çok şiddetli bir şey, insanın bu düşünceye uzun süre tutunamaz) öldüğünü bilmek demek harfi harfine (sözcüğü sözcüğüne ve de aynı anda) benim de sonsuza dek ve tümüyle öleceğimi düşünmek demektedir. (…) Canımı benim yasımdan daha çok acıtamaz kesinlikle (2009:128).

Yas sürecini, ölümcül hastaların "yitim"e yaklaşmaları üzerinden değerlendiren Ross ise, ikinci evre olarak nitelediği öfkeyi; ölüm gerçekliğiyle karşı

[2] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 565).

karşıya kalan bireyin bu gerçek karşısında duyduğu haset, kıskançlık ve içerleme olarak açıklamaktadır. Ross'un öfke aşamasının girişinde kullandığı epigraf; öfke aşamasının özeti niteliğindedir: "Dünyayı yanlış okur ve bizi aldattığını söyleriz" (1997: 73). Bilinçdışında ölümsüz olduğunu düşünen birey; bu aşamada ölüm gerçekliğiyle karşılaşarak bu yanlış düşünce yüzünden aldatılmış hisseder, ölüm karşısında elinden bir şey gelmediğini fark ettiği noktada da öfkelenir ve isyan eder. Ross, ölümcül hastalar üzerinden bu evreyi değerlendirdiği için bireyin doğrudan kendi yitimine karşısı öfkeli ve kızgın olması normaldir. Barthes ise annesini kaybetmesiyle yitimi yaşamakta ve dolaylı bir şekilde kendi yitiminin farkına varmaktadır. Bu noktada "öfke"nin tam olarak neden yaşandığını kestirilemese "yitim"in öfkeyi tetiklediği açıktır.

Yas süreçleri içinde yer alan "öfke" aşamasına örnek verilebilecek türkülerden biri de "Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı" adlı türküdür. Türküde ölüm nedeniyle "yitim"i yaşayan bireyin öfkesi yapılan göndermeler aracılığıyla okunmaktadır:

Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı

(Yöre: Sivas
Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen
Derleyen: Muzaffer Sarısözen)

"Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üçyüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin beli büküldü

Bağlantı:
Kızılırmak nettin allı gelini
Nasıl yedin benim suna boylumu

Kızılırmak parça parça olasın
Her parçanı bir diyara salasın
Sende benim gibi yarsız kalasın…"

Türküde ilk aşamada, yitim olayını betimleyen bireyin seçtiği fiiller üzerinde durmak gerekmektedir; *köprünün yıkılması, suya dökülmek, beli bükülmek* gibi fiillerle yaşanan kayba/yitim'e işaret eden birey, sonraki mısralarda "Kızılırmak nettin allı gelini", "Nasıl yedin benim suna boylumu" şeklinde, öfke içinde yaşanan yitim karşısında hesap sormaktadır. Türküde öfkeyi tetikleyen etkenlerden biri de "yiğit" ve "gelin" sözcükleri üzerinden "Yiğit" ve "gelin" nitelemelerinin, Türk kültüründe genellikle genç kişiler için kullanıldığı göz önüne alındığında; türküde ölen kişilerin genç olduğu ve bu nedenle bireyin yitim karşısında acısının ve öfkesinin arttığı görülmektedir. Bireyin bu noktadaki tepkisi anlaşılırdır; çünkü insan hayatı üzerine genel kabullere bakıldığında insanın geçireceği evreler bellidir; insanlar doğar, büyür ve ölür. Genç ölümlerde ise doğum ile ölüm arasındaki makasın daralması; insanların genç ölümleri kabullenmesini zorlaştırmaktadır. Türk kültüründe de 'genç ölüm'ün zamansız olduğu ve başa gelmemesi yönünde bir bakış açısı hâkimdir; öyle ki bu durum yas alma sürecinde söylenen sözlere de yansımıştır. Sedat Veyis Örnek'in, Anadolu folklorunda ölümü ele aldığı çalışmasında yer verdiği -Niğde yöresine ait- *Allah genç ölüsü göstermesin* (1971: 93) sözü de bu duruma verilebilecek bir örnektir. Türkçede örtmece sözler üzerine çalışan Seyfullah Türkmen'in uzun ömür dileme başlığı altında verdiği "Yaşı benzemesin" ve "Allah gecinden versin" (2009:135) sözleri de kültürde genç ölümlerin istenmediğini örneklemektedir.

Türküde öfkenin yansıtıldığı bölümlerden biri de; bireyin yaşadığı yitimden sorumlu tuttuğu Kızılırmak'a beddua ettiği bölümdür. "Beddua" bu noktada önemli bir göndermedir; nitekim öfkenin dile getirilmesi noktasında önemli bir araç olan beddua kültür araştırmalarında da inceleme konusu olmuştur. "Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir" (Kemaloğlu, 2011:103). Türküde geçen "parça parça olasın", "yarsız kalasın" sözleri de Kızılırmak'a yöneltilen beddualardır; özellikle "parça parça" olasın bedduası dikkat çekicidir. Muhammet Kemaloğlu'nun dua ve beddualar üzerine yaptığı çalışmada; parça parça olasın anlamına gelen *Sen parça tike olasın* (2011: 111) bedduasının paramparça olarak ölesin anlamına geldiği ifade edilmiştir. Türküdeki birey de, sevdiğinin yitimine neden olarak gördüğü Kızılırmak'a karşı duyduğu öfkeyi Kızılırmak'ın yok olması yönündeki bedduayla dile getirmektedir. Türküde geçen bir diğer beddua "yarsız kalasın" da yine Kızılırmak'a yöneliktir; bu bedduayla aynı nitelikte olan bir başka beddua; *Evlenmeye yar bulamasın* (Kaya, 1997:111) da, Türk kültüründe yer alan beddualardan biridir.

İnsanın yitim sürecinde geliştirdiği tepkiler ve duygular değişkenlik göstermektedir; öfke de bu süreçte verilen duygusal tepkilerden biridir. Bireyin sevdiği bir şeyi kaybetmesi, kendi yitimini hatırlatması gibi nedenlerle yaşadığı öfke; aslında bir çeşit savunma mekanizmasıdır ve birey bu savunma mekanizmasıyla çaresiz olduğu "yitim"e meydan okumaktadır. Öfkeyle "yitim" gerçeğini gölgeleyen bireyin, bu süreçte "yitim"den kaçmaya devam ettiği anlaşılmaktadır

3.1.3. Ölüm Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması

Yitim karşısında geliştirilen yas tepkilerinden biri de "pazarlık"tır. Diğer aşamalara göre daha ılımlı bir dönem olduğu anlaşılan "pazarlık" aşamasında; söz konusu "yitim"den kurtulamayacağını idrak eden bireyin "yitim"i öteleme çabası hakimdir.

Ölüm temalı türkülerde yapılan incelemede "pazarlık" aşamasına gönderme yapan beş türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerden "Çalın Davulları Çaydan Aşağı" birden çok aşamaya gönderme yaptığı için başlık altında incelenmezken; *yalnızca* pazarlık aşamasına gönderme yapan dört türkü -"Ölüm Yakamdan Tutma Git", "Ölüm Ardıma Düşüp", "Üç Gün Önce Gördüm", "Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek"- bu başlık altında incelenmiştir.

Ölüm Yakamdan Tutma Git[3]

Ross, tasnifinde üçüncü evre olarak ele aldığı "pazarlık" evresini, ölümü "erteleme çabası" olarak nitelemekte, bu aşamadaki bireyin bakış açısını şu sözlerle özetlemektedir: "Eğer Tanrı bizi bu dünyadan almaya karar verdiyse ve öfkeli yaklaşımlara yanıt vermiyorsa, belki iyilikle istersem olumlu davranabilir" (1997: 109). Ross, pazarlık döneminde, iyilikle isteme durumunda bir şans olacağına yönelik inancın, çocukluk dönemindeki deneyimle ilgili olduğunu söylemektedir. Tıpkı çocukluk döneminde izin isteyen bir çocuğun izin alamaması durumunda, önce durumu reddedip öfkeyle tepki göstermesinin ardından, bir süre sonra şansını eğer "bunu yaparsam izin alabilir miyim", biçiminde denemesi gibi. Bireyin bu

[3] Türkü metni için bkz. (Yücel, Tüm Türküler, 2015, s. 679).

dönemdeki durumu da ölümü ertelemek için bir şans yakalama çabası olarak değerlendirilmektedir.

Pazarlık dönemini, yitimi yaşayan bireyler üzerinden değerlendiren Volkan ise; bu dönemdeki bireylerin ayrılıktan önceki anları geri getirme çabasında olduğunu söylemektedir. Volkan, bu dönemde pazarlığa ek olarak, yitim öncesine dair "keşke"lerin sıralandığını belirtmektedir. (2010: 28)

Yas tasnifleri doğrultusunda çözümlenen "Ölüm Yakamdan Tutma Git" türküsünde; "yitim"e yaklaştığını fark eden bireyin bu yitimi ötelemek, geciktirmek adına yaptığı pazarlık süreci anlatılmaktadır; bu nedenle Volkan'ın "pazarlık" evresinden çok, tasnifini yitime yaklaşan ölümcül hastalar üzerinden yapan Ross'un "pazarlık" evresinin bu türkü için daha uygun olduğuna karar verilmiştir.

Ölüm Yakamdan Tutma Git

(Kadirli/Azarlı Köyü
Aşık Feymani- Ali Canlı)

"(Ölüm yakamdan tutma git
Gençlik çağım geçende gel)2
(Gurbet elde merhamet et
Var sılama göçende gel
Git sılama göçende gel)2

(Şu dünyanın havasından
Geçmez gönül davasından)2
(Yavrularım yuvasından
Ganatlanıp uçanda gel
(Ganatlanıp uçsunda gel)2

(Bahar gelme yaz da gelme
Kış da gelme güz de gelme)2
Seksen doksan yüz de gelme
Yüzonunu geçende gel
Yüzonunu geçende gel)2

(Feymani'nin lâdesini
Takib eyle vadesini)2
(Ölümsüzlük badesini
Var elinden içinde gel
Dost elinden içende gel)2"

Türküde yer alan göndermeler incelendiğinde; bireyin ölümü ötelemek adına pazarlık içinde olduğu anlaşılmaktadır. Türküde yoğun olarak tekrar eden *git* ve *gelme* eylemleri de bireyin pazarlığını açıklar niteliktedir. "Gençlik çağım geçen de gel" mısrası çözümlendiğinde ise ölmek için genç olduğunu düşünen bireyin, ölümü zamansal açıdan ötelemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Kişinin bu mısrada verdiği mesaj: "Ölümü kabul ediyorum ama bunun şimdi olmasına hazır değilim, biraz daha zamana ihtiyacım var" şeklinde yorumlanabilir. Ross'un pazarlık aşamasında örnek olarak verdiği ölümcül bir hasta olan annenin tanrıdan oğlunun evliliğini görebilecek kadar süre isteyişi (1997:110) de türküdeki erteleme mantığıyla aynı doğrultudadır: Ross'un verdiği örnekte ve türküdeki görülen; *birinin mutluluğunu görme, tamamlanmamış işleri tamamlama, ölüme hazır olmama* gibi bahanelerin, bireyin ölümden kaçma motivasyonuyla bağlantılı olduğu açıktır.

Türk Edebiyatında pazarlık aşamasına örnek olabilecek bir bölüm; Dede Korkut Hikayelerinde beşinci hikaye olarak yer alan *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanında* görülmektedir. Azrail'in canını almak üzere Deli Dumrul'un karşısına çıktığı bölümde Deli Dumrul'un yalvarışı şu şekildedir: "Şaraplıydım duymadım/Ne söyledim bilmedim/Beylikten usanmadım yiğitliğe doymadım/Canımı alma Azrail medet" (Ergin, 2015: 128). Beylikten usanmamış yiğitliğe doymamış Deli Dumrul'un Azrail'e canını almaması için yalvarışı türküdeki gibi ölümü erteleme isteğiyle ilişkilidir.

Türküde ölümü ertelemek adına yapılan "gençlik" vurgusunun; insan zihninde "doğma-büyüme-ölme" şeklinde yer alan kodlamayla da bağlantılı olduğu açıktır. Bu koda göre, genç ölümler sırayı bozduğu için hoş karşılanmaz ve daha çok acı verdiği kabul edilir. 13.yüzyıl önemli halk ozanlarından Yunus Emre'nin "Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm/Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi" mısralarında da "genç ölüm"ün verdiği acı etkili bir biçimde ifade edilmektedir. Türk kültüründe ölüm sonrası geride kalanları avutmak adına söylenen: *Allah sıralı ölüm versin, Allah genç ölümü göstermesin* gibi sözlerde genç ölümlerin istenmediğini ortaya koymaktadır. Türküde de ölmek için genç olduğunu düşünen bireyin, ölümden kaçma amacıyla birlikte, henüz sırasının gelmediğine yönelik inancı zihinde kodlu bu sıralamadan kaynaklanmaktadır.

Türküde ölümü ertelemek adına ortaya atılmış bir diğer bahane de "Var sılama göçen de gel" mısrasında görülmektedir. Türk toplumunda ölen kişinin doğduğu şehre gömülmesi yönünde bir gelenek olmasa da, zaman zaman memlekete ya da doğduğu yere gömülmeye ilişkin vasiyetler söz konusu olmaktadır. Türküdeki bireyin, ölümün memleketinde gerçekleşmesine yönelik arzusu da yine ölümden kaçış yani erteleme maksatlı görülmektedir.

Türküde ölümü ertelemeye yönelik pazarlıklardan biri de "Yavrularım yuvasından/ganatlanıp uçsun da gel" mısrasında görülmektedir; Türk kültüründe "yuvadan uçmak" evlenmek anlamında kullanılan bir söz öbeğidir. Buradan yola çıkarak türküdeki bireyin de Ross'un pazarlık aşamasında örnek gösterdiği anne gibi çocuğunun evliliğini görme bahanesiyle ölümü ötelemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Türkünün son dörtlüğüne gelindiğinde ise; bireyin ölümü ne denli istemediği "ölümsüzlük badesini/var elinden içende gel" mısrasındaki pazarlıkta net biçimde görülmektedir. Bireyin ölüm ile yaptığı pazarlıkta asıl ulaşmak istediği nokta; ölümü ertelemekten ziyade ondan tamamen kurtulmaktır. İnsan her ne kadar ölümlü olduğunu bilse de *ölümsüzlük* onun en büyük hayalidir. Hayati Hökelekli, ölüm psikolojisi üzerine kaleme aldığı yazısında insanın zihnindeki *ölümsüzlük* fikrini şu sözlerle ifade etmektedir:

> Dinlerin ya da felsefelerin "ruhun ölümsüzlüğü", "ölümden sonra yeniden dirilme", "ölümden sonraki hayat" vb. inanç ve düşünceleri bir tarafa, bütün insanlarda "ölümsüz olma arzusu" psikolojik bir gerçek olarak varlığını hissettirmektedir. Şüphesiz "yaşama isteği" insanın en derin ve güçlü arzusudur. Hayatın sürekliliği ve bu sürekliliğin korunması, hayatın yapısından mevcut olan ana çizgilerden birisidir (1991: 162).

İnsan, korktuğu şey ne olursa olsun onunla yüzleşmek yerine ilk etapta ondan kaçmayı tercih etmektedir; bu kaçışlar ise mevcut korkuların büyümesine ve kökleşmesine neden olmaktadır. Ölüm ise; kuşkusuz insanın yaşadığı korkular arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ölümün belirsizliğinden ve ölümün getirisi olan "yitim"den korkan insan, durumu kabullenmek ve bu gerçekle yüzleşmek yerine elinden geldiğince ölümden kaçmayı amaçlamaktadır. Pazarlık evresi de bu noktada anlaşılır bir hal almaktadır; "kaçış" dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde, bireyin türküdeki gibi yitime karşı elindeki son kozları oynadığı anlaşılmaktadır.

Ölüm Ardıma Düşüp[4]

Ross, yasın üçüncü evresi olarak ele aldığı "pazarlık"ı; bireyin ölümü erteleme çabası olarak değerlendirirken, Volkan geride kalanlar açısından pazarlık dönemini şu şekilde açıklamaktadır: "Pazarlıkta, yitimin olduğuna dair daha yüksek düzeyde bir farkındalık söz konusudur. Ancak direnç bizi kaderle psişik pazarlıklara oturtacak kadar işi uzatmaktadır" (2010: 28). Şenelmiş ise; yas sürecini değerlendiren Eisenberg ve Patterson'un yaptığı alıntıda; ikilinin, ikinci evre olarak nitelediği "Arama ve isyan dönemi"ni; yitirileni arama ve geri getirmeye yönelik pazarlıklar olarak aktarmaktadır.

Bireyin, ölümle birlikte yaklaşan yitimi erteleme çabalarını ortaya koyan "Ölüm Ardıma Düşüp" adlı türkünün; bağlamı itibariyle Ross'un üçüncü evresi olan "pazarlık" sürecine karşılık geldiği görülmektedir:

Ölüm Ardıma Düşüp

(Karacaoğlan- Musa Eroğlu)

"Ölüm ardıma da düşüp yorulma
Var git ölüm bir zaman da gene gel
Akıbet alırsın koymazsın beni
Var git ölüm bir zamanda gene gel

Şöyle bir vakitler yiyip içerken
Yiyip içip yaylalarda gezerken
Gene mi geldin ben senden kaçarken
Var git ölüm bir zamanda gene gel

Çıkıp Bozkurtlara ulaşamadan
Yalan dünya sana çıkışamadan
Eşimle dostumla buluşamadan
Var git ölüm bir zamanda gene gel

[4]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_olum_ardima_dusup.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016).

Karacaoğlan der ki derdim pek beter
Bahçede bülbüller şakıyıp öter
Anayı atayı dün aldın yeter
Var git ölüm bir zamanda gene gel"

Türküdeki bireyin, ölümü ertelemek adına yaptığı pazarlıklar nakarat kısmında görülen *var git- gene gel* eylemleri arasındaki ilişki üzerinden okunabilmektedir. İlk iki dörtlükte birey, ölümden kaçamayacağına yönelik farkındalığını "akıbet alırsın koymazsın beni" mısrasında ifade ederken, "Gene mi geldin ben senden kaçarken" mısrasında ölümden kaçtığını itiraf etmektedir. Birey, türkünün üçüncü mısrasından itibaren de, ölümden kaçışına yönelik bahaneleri sıralamaktadır. Bu noktada, "Çıkıp Bozkurtlara ulaşmadan" mısrasında geçen "Bozkurt"un taşıdığı sembolik anlam üzerinde durmak gerekmektedir: "Türk boylarındaki Bozkurt esasen, ecdattır (örneğin, Çiğil, Yağma, Karluk boylarında)" (akt. Alizade, 2013: 39). Bu bağlamda türküdeki bireyin "Bozkurt'ta ulaşmak" ile kastettiğinin; ecdadının başarılarına, fikirlerine vb. değerlere ulaşmak olduğu düşünülebilir. Bireyin ecdadına ulaşamama nedeni ise açıktır; henüz yaş itibariyle genç olan birey toydur ve olgunlaşması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak bireyin ölümden kaçış nedeni anlaşılmaktadır; ecdadına erişmek isteyen bireyin bu noktada yapacak çok işi vardır ve bu yüzden ölümü öteleme arzusundadır. Sonraki mısra "Yalan dünya sana çıkışamadan" ifadesinde bireyin hayat mücadelesinin henüz devam ettiği, istediklerine erişemediği yönünde bir gönderme sezinlenmektedir. Bireyin yaşama dair yapacaklarının henüz bitmediğini vurguladığı mısralardan biri de "Eşimle dostumla buluşmadan" bölümüdür; eşiyle dostuyla yaşanacak günlerin

sona ermesi için erken olduğunu düşünen birey, sonrasında "Var git ölüm bir zaman da yine gel" şeklinde ölümle bir pazarlığa girişmektedir.

Türküdeki bireyin, ölümün kendisi için erken olduğuna yönelik düşüncesi "Anayı babayı dün aldın yeter" mısrasıyla bir kez daha dile getirilmiştir. Ölüm, yaşlı olan anne-babasını henüz almışken kendisinin dünyadan ayrılmak için sırasının gelmediğini düşünen bireyin, ölümü ertelemek adına bu bahaneye sığındığı anlaşılmaktadır. Türküde geçen "Bahçede bülbüller şakıyıp öter" mısrasında da; bireyin, ölümün kendisi için erken olduğuna yönelik örtülü bir söylemde bulunduğu görülmektedir: Klasik Edebiyat'ta; bülbüller baharın gelmesi ve güllerin açmasıyla şakımaya başlarlar. Abdullah Eren çalışmasında bahar ve bülbül arasındaki bağı şu şekilde ifade etmektedir: "Bir tabiat unsuru olarak bülbül, güzel sesi ile gül bahçelerinin çekiciliğini artırır, insanları baharın güzel günlerini dolu dolu yaşamaya sevk eder" (2005: 47). Bülbüllerin şakımasıyla, bahar mevsimine yapılan bu göndermede asıl amaç; bireyin gençlik döneminde olduğunu imlemektir; buna göre ömrünün baharında olan birey için, ölüm zamanı henüz gelmemiştir.

İnsanların büyük bir çoğunluğu, hayata ve hayatı boyunca sahip olduğu değerlere sınırlı bir zaman dilimi için sahip olduğunu ölüm, ayrılık gibi kriz anlarında fark etmektedir. Kriz anlarında gelişen bu farkındalık ise; insanı, bu durumu kabullenmekten ziyade kaçışa sevk etmektedir. Bu noktada yitimden kaçmak adına üretilen her bahane, yapılan her pazarlık üretildiği mantık çerçevesinde geçerli kabul edilebilir; çünkü kişiler ve üretilen bahaneler farklılık gösterse de amaç ortaktır: insanın yitimden kaçma isteği. Yas sürecinin bir parçası olan pazarlık da; yitimden kaçan insanın geliştirdiği stratejilerden biri olarak nitelenebilir.

Üç Gün Önce Gördüm (Ağıt)[5]

Patterson ve Einsenberg, Ross ve Volkan tasniflerinde pazarlık aşamasını ele almaktadır. Ross ölümcül hastalar üzerinden tanımlamadığı bu evrede, hastanın temel dileğinin yaşamının uzaması yönünde olduğunu, bununla birlikte ağrı veya fiziksel rahatsızlık hissetmeden birkaç gün geçirme yönünde isteklerin de görüldüğünü belirtmektedir (1997: 110). Ross'da; yitime yaklaşan bireylerin "yitim"i ötelemeye yönelik tutumu, Patterson, Eisenberg ve Volkan'da; yitimi yaşayan bireylerin "yitirilen" şeyi geri getirme çabası olarak görülür. Volkan, bu evrede kardeşini kaybeden hastasının duygu durumu örnek vererek "pazarlık" evresini somutlaştırmaktadır: "Eğer eve kadar olan uzaklığı doğru tahmin edebilirsem, ölüm kötü bir rüyaydı. Eğer rüya ise kardeşime benim için ne ifade ettiğini anlatacağım" (2010:28). Görüldüğü üzere iki çerçevede de ortak nokta "yitimden kaçmak"tır. "Üç Gün Önce Gördüm (Ağıt)" türküsü incelendiğinde ise "pazarlık" sürecinin Ross'un tasnifine uygun olduğu görülmektedir; çünkü türküde yitimi yaşayan değil, yitime yaklaşan bireyin duyguları aktarılmaktadır:

Üç Gün Önce Gördüm (Ağıt)

(Yöre: Amasya)

"Üç gün önce gördüm karalı düşün
Felek kara yele bağladı başım
Daha onbeş yaşa değmedi başım

Kıyma kanlı zalim gel bana kıyma
Yalandır sözleri sözüne uyma

Üç gün evvel kınaladım elimi
Bohçaladım yeşilimi alımı
Ben de bilmem gideceğim yolumu

[5]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuyurdu.com/uc-gun-once-gordum-agit-6287.html) Erişim Tarihi:02.11.2016).

Kıyma kanlı zalim gel bana kıyma
Yalandır sözleri sözüne uyma"

İncelenen türküde ölüme yaklaştığını anlayan bireyin ölümü erteleme çabaları görülmektedir. Türküde ilk olarak "karalı düş görmesi" göndermesinin çözümlenmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi "kara", birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de karanlık, uğursuz, ölüm gibi negatif çağrışımlar taşımaktadır. "Renk Simgeciliği ve Din" isimli makaleyi kaleme alan İhsan Toker de, Türk kültüründe kara rengin olumsuz çağrışımlarını sıralamış ve yas rengi olarak kabul edildiğine değinmiştir: "Kara'nın Türk kültüründe ifade ettiği anlamlardan biri de yas olmuştur. Ağ çıkarıp kara giyme, bir yasa girme deyimi olarak Dede Korkut'ta yer almaktadır" Olumsuz değer taşıdığı anlaşılan "karalı düş" imgesine Dede Korkut Hikayelerinin ikincisi *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan*'da rastlanmaktadır; "Meğer hanım o gece kudretli Oğuz'un devleti, Bayındır Han'ın güveyisi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygılı rüya gördü" (Ergin, 2015: 43). Bu hikayede Salur Kazan'ın "kara kaygılı rüya" görmesi tesadüf değildir; nitekim Salur Kazan'ın bu rüyayı görme nedeni, yokluğunda düşmanlarının evini yağmalayarak ailesini esir almasıyla açıklanır. Hikayede de görüldüğü üzere; "kara kaygılı rüya" kötü bir durumun habercisidir. Türküde geçen "karalı düş" de aynı fonksiyondadır; türkünün genel bağlamı incelendiğinde "karalı düş"ün ölüm habercisi olduğu yönünde bir anlam çıkarılmaktadır.

Ölüme yaklaştığını gördüğü rüya ile imleyen birey, bu noktadan sonra ölümü erteleme adında pazarlığa girişmektedir. Bu aşamada ilk olarak "Daha on beş yaşa değmedi başım" mısrasıyla; birey, yaşı itibariyle ölüm için uygun olmadığını

vurgulamaktadır. Kültürde genç ölümlerin, beklenmedik ani ölümler olarak nitelendirilip hoş karşılanmadığından daha önce bahsedilmişti; bu algıdan yola çıkarak bireyin de bilinçdışında ölüme ilişkin fikirlerinin bu yönde şekillendiği ve on beş yaş itibariyle yaşının küçük olduğunu düşünerek ölüme hazır olmadığı anlaşılmaktadır.

Bireyin, ölüm için erken olduğuna ilişkin düşüncelerini dile getirdiği bir başka mısra da "Üç gün önce kınaladım elimi/bohçaladım yeşilimi alımı/ben de bilmem gideceğim yolumu" bölümüdür. Burada "doğum/düğün/ölüm" biçiminde ifade edilen geçiş dönemleri üzerinden, ölümün erken olduğuna ilişkin bir mesaj verildiği anlaşılmaktadır. Türküde "ellerin kınalanmasıyla" geçiş dönemlerinden "düğün"e gönderme yapan birey, henüz bu döneme yeni adım attığını dile getirirken bir diğer geçiş dönemi olan "ölüm"ün zamansızlığını ortaya koymaktadır.

"Kıyma zalim gel bana kıyma" mısrasında ise; "zalim", bireye karşı bir niteleme olarak gözükse de bu nitelemenin bizzat ölüme yönelik olduğu açıktır. Levinas'ın "eksiksiz ölüm" tanımından yola çıkarak durumu anlaşılır kılmak mümkündür: "en kendine özgü olasılık, aşılmaz, yalnız bırakan, kesin, belirlenimsiz olasılık" (2011: 53). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ölüme yüklenen; yalnız bırakan, aşılmaz, kesin vb. özellikler ölümle başa çıkamayan birey için zalimcedir. Ölümün zalim oluşuna yönelik bu algı; Yunan mitolojisinde ölüm tanrısı olarak kabul edilen Hades ve karısı Persephone'de de görülmektedir. Azra Erat'ın, *Mitoloji Sözlüğü*'nde *Hades* maddesini açıklarken aktardıkları, "zalim ölüm" nitelemesini anlaşılır kılması bakımından önemlidir: "Hades ve karısı Persephone amansız,

insafsız, yürekleri hiçbir yakarış, hiçbir sunu ya da kurbana yumuşamayan korkunç tanrılar sayılırlar" (2011: 120).

Hayat sürecinde yitimin tam olarak ne zaman olacağını kestiremeyen birey; bu yüzden "yitim" olgusunu kendi çizdiği sıralamaya göre değerlendirir. Ölüm konusunda insanın çizdiği çerçeve bellidir: *insan doğar, büyür ve ölür*; bu çerçevede sıralamayı bozan her yitim zamansızdır, erkendir; bu yüzden birey söz konusu yitimi ötelemeyi ondan kaçmayı amaçlar. Türküde "yitim"e yaklaşan bireyin sıraladığı; yaşının küçük olması; yeni evli olması gibi nedenler "kaçış"ı mantığa bürümek için sıraladığı bahaneler olarak nitelendirilmelidir. Yas tasniflerinde yer alan "pazarlık" aşamasının, bireyin yitimden kaçış ve erteleme dönemi olduğu incelenen türkü üzerinden de açıkça okunmaktadır.

3.1.4. Ölüm Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması

Depresyon aşaması; bireyin "yitim" gerçekliğini algılamaya başladığı ve hüznünün yoğunlaştığı dönemi karşılamaktadır. Bu dönemde direnmek yerine kendi içine dönen ve "yitim"in yol açtığı hüznü yaşayan birey, bir bakıma "yas" sürecinin son aşaması "kabullenme"ye hazırlanmaktadır.

İncelenen ölüm temalı türkülerde; depresyon aşamasını işaret eden beş türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerden; "Oğul (Gömdüm Oğul Seni)", "Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek" ve "Sen Küçüksün Ölemezsin" adlı türküler depresyonla birlikte başka yas aşamalarına da gönderme yaptığı için başka bir başlık altında incelenirken; *yalnızca* "depresyon" aşamasına gönderme yapan "Acı Ölüm" ve "Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)" adlı türküler bu başlık altında incelenmiştir:

Acı Ölüm[6]

Ölüm, insan hayatında kaçınılmaz bir gerçek olmasına rağmen, kabul edilmesi zor bir olaydır. Ölüm sonrası yaşanan kayıpla başa çıkmakta zorlanan bireyin, yaşadığı kederle birlikte depresyon sürecine girmesi anlaşılır bir durumdur. Vamık Volkan, ölüm üzerine kaleme aldığı kitabında, depresyonu; ifade edilememiş öfkenin içe döndürülmesi (2010:114) olarak tanımlamaktadır. Ölüm sonrası, geride kalan olarak elden bir şey gelmemesi ya da ölen kişiyle çözümlenmemiş ilişkilerin varlığı suçluluk duygusuyla birlikte, bireyin içe dönmesini ve depresyon yaşamasını tetikleyebilir. Depresyonu tetikleyen bir başka unsur da ölüm şekliyle bağlantılıdır; bir hastalık sonucu sürece yayılmış ölüme oranla, ani ve beklenmedik bir ölüm geride kalan için depresyonu arttıran bir unsur olabilmektedir.

İnceleme kapsamında ele alınan "Acı Ölüm" adlı türküde sevdiğini kaybeden bireyin yas içinde olduğu ve yas aşamalarından "depresyon" u deneyimlediği görülmektedir:

Acı Ölüm

(Söz- Müzik: Sıddık Doğan)

"Acı ölüm genç ölüm
Bu nasıl gitmek gülüm
Kara haber tez geldi
Kırdın kanadım kolumu

Giden yolunan gitti
Esen yelinen gitti
Feryadı bizde kaldı
Solan gülünen gitti

[6]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_aci_olum.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016).

Yollarda kaldı gözüm
Eridi aktı özüm
Kayıp ettim yavrumu
Ondan ağlıyor sazım

Giden yolunan gitti
Esen yelinen gitti
Feryadı bizde kaldı
Solan gülünen gitti"

"Acı Ölüm" türküsünün genel çerçevede yansıttığı duygunun; hüzün, çaresizlik ve keder odaklı olduğu görülmektedir. Türküde yer alan *gitti, kırdın, kaybettim, solmak, ağlıyor* gibi olumsuz fiiller de türkünün merkezinde "yitim" olduğunu hissettirmektedir. Türkünün ilk mısrası "Acı ölüm genç ölüm"de ölen kişinin genç olduğu ve ölüme hazırlayan bir sürecin yaşanmadığı aktarılırken; kayıp sonrası yaşanan acının nedeni de açıklanmaktadır. Genç yaşta meydana gelen ölümlerin kültür içinde beklenmedik ani ölümler olarak nitelendiği ve istenmediğine önceki türkülerde de değinilmişti; bu türküde de görülen "genç ölüm"ün geride kalan için kabullenmeyi zorlaştırdığı anlaşılmaktadır; nitekim türküde geçen "bu nasıl gitmek gülüm" mısrasında da ölümün kabullenilemediği ve sorgulandığı görülmektedir.

Türkü içinde ölüme gönderme yapan ifadelerden biri de "Kara haber tez geldi" mısralarında görülen "kara haber"dir. Daha önce değinildiği üzere, Türk kültüründe "kara haber" ölüm gibi negatif olaylar söz konusu olduğunda kullanılan bir kalıptır. Türkünün teması göz önüne alındığında "kara haber"in ölüm haberi olduğu anlaşılmaktadır.

Ölüm sonrası geride kalanlar, yaşadıkları kayıpla yoğun bir biçimde keder duygusunu yaşayabilirler; türküde ölümle birlikte geride kalanın, "kırdın kanadım

kolum", "yollarda kaldı gözüm", "eridi aktı özüm" şeklindeki ifadeleri yaşanan kederin yoğunluğunu ifade etmektedir. Bu ifadelerden "kırdın kanadın kolum"; ölüm karşısında hissedilen çaresizliği ve bu çaresizlik karşısında duyulan acıyı, "yollarda kaldı gözüm"; umutsuzluğu ve ölümün kabul edilemeyişini, "eridi aktı özüm" ise; yaşanan kayıp sonrası çekilen acının derinliğini göstermektedir.

Türküde ölüme gönderme yapan ifadelerden biri de "sazın ağlamasıdır." Anadolu'da yüzyıllar boyunca âşıkların kültür aktarımında kullandıkları saz, duyguların tercümanı olarak kabul edilir. Bu türküde yer alan "sazın ağlaması" da; yaşanan yitim üzerine duyulan hüznü ve acıyı etkili bir şekilde yansıtmaktadır.

Türküde ölüm sonrası yaşanan yitimle birlikte, çekilen acıyı anlatan bir diğer mısra da, "Feryadı bizde kaldı" dır. Ölümle birlikte geride kalanların feryat etmesi, ölüme isyan etmesi şeklinde yaşanan acının dışa vurumu söz konusudur; nitekim Türk kültüründe bunun yansımaları açıkça görülmektedir. Bu durum, Hacıgökmen'in Türklerin yas adetleri üzerine kaleme aldığı makalesinde de şu şekilde açıklanmaktadır: "Ağıt Türk yas törenlerinin en karakteristik özelliklerinden biridir. Ölünün ardından ağlama, feryat etme, parçalanma bütün Türk kavimlerinin ortak yas öğesidir" (2013: 409-410). "Feryat" bu noktada bireyin yitim karşısındaki tutumunun bir yansımasıdır; acı, öfke, isyan gibi duyguların hepsi "feryat" üzerinden okunabilmektedir.

Türkü içersindeki kayıp/yitim göndermelerinden yola çıkarak; ölümle birlikte yitim duygusunu yaşayan bireyin, acı içinde olduğu ve yaşanan kayıpla başa çıkmakta zorlandığı açıkça görülmektedir. Volkan gibi Ross'da, yaptığı yas tasnifinde bireyin yitimle başa çıkamadığı ve büyük bir yitim duygusuna kapıldığı bu

dönemi; dördüncü evre "depresyon"la açıklamaktadır. Ölüm gerçeğiyle yüzleşen bireyin bu gerçek karşında direnmeyi bıraktığı ve kendi içine döndüğü bu dönemde acı duyması ise olağandır; çünkü bu gerçekle yüzleşene kadar "yitim"i tam olarak anlamlandıramayan birey, artık "yitim"le tam anlamıyla karşı karşıyadır ve bu gerçek acıyı da beraberinde getirmektedir.

Gerek ölüme yaklaşan bireyin kendi yitimiyle yüzleşmesi, gerekse çok sevdiği bir kişiyi ya da değeri kaybeden bireyin yitim sonrasında yaşadıkları depresyonu tetiklemektedir. Ölümle yaşanan "yitim" duygusunun, yoğun olması ise; bu noktadaki "yitim"in anlık değil bütüncül olmasıyla açıklanabilir; örneğin ayrılıkta yaşanan yitimin son bulması gibi bir seçenek varken, "ölüm" olayında birey için böyle bir ihtimal söz konusu değildir. Bu noktada "ölüm", sadece geçmişin değil geleceğin de kaybedildiği sonsuz bir yitimdir ve böylesi bir "yitim"; türküde olduğu gibi bireyi derinden etkilemektedir.

Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)[7]

Ross'un yas tasnifinde, yadsıma, öfke ve pazarlık'ın ardından "depresyon" evresi gelmektedir; bu aşamaya kadar inkar ve kızgınlıkla ölüm gerçekliğine direnen birey bu evrede direnmekten vazgeçmiştir. Ross bu evreyi şu sözlerle özetlemektedir:

> Ölümcül hasta artık hastalığını yadsıyamaz hale geldiğinde, yeni ameliyatlara girmesi veya tekrar tekrar hastaneye yatması gerektiğinde, belittiler daha da ağırlaştığında veya daha güçsüz ve zayıf düştüğünde, artık

[7]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_ele_verdim_ele_verdim.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016).

> duruma gülüp geçemez. Uyuşukluk veya kayıtsızlığının, öfkesiyle hiddetinin yerini kısa zamanda büyük bir kayıp duygusu alır (1997: 113).

Ross'un ölümcül hastalar üzerinden yaptığı durum tespitinin, ölüm sonrası geride kalan bireyler için de geçerli olduğu, Bowlby'nin üçüncü aşama olarak değerlendirdiği "Düzenin Bozulması ve Umutsuzluk Fazı"nda görülmektedir. Bowlby, yitimi yaşayan bireyin bu evredeki durumunu şu şekilde özetlemektedir: "Eski düşünce, duygu ve eylem örüntülerini yenilerini oluşturmadan önce atmak gerektiği için, kimi zaman yaslının bir şeyin kurtulamayacağı konusunda umutsuzluğa kapılması, sonunda depresyona ve duyumsamazlığa girmesi neredeyse kaçınılmazdır" (2015: 113). Ross ve Bowlby'de bu sürecin ortak bileşeni; kuşkusuz, yitim karşısında yaşanan "umutsuzluk" duygusudur.

Depresyon sürecine örnek olabilecek ölüm temalı türkülerden biri de "Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)" türküsüdür:

Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)

(Söz-Müzik: Necdet Kurt)

"Ele verdim ele verdim
Umutlarım yele verdim
İki yavrum büyüttüm de
En sonunda sele verdim

Dağlar bana dağlar bana
Vatan oldu dağlar bana
Öyle bir derde düştüm
Düşman bile ağlar bana

Yanar yüreğimin özü
Sönmez oldu kuru közü
Bacı kardeş çifte kuzu
En sonunda sele verdim…"

Türkü incelendiğinde; evlatlarını kaybeden bir ebeveynin bu yitim karşısında çektiği acı ve bu acıyla baş etmekte ne denli zorlandığı görülmektedir. Türküde yer alan *ele vermek, yele vermek, sele vermek, derde düşmek, yüreğin yanması* gibi fiiller de yaşanan yitimi somutlaştırmaktadır.

Bireyin yaşadığı yitim karşısında dünyadan ve yaşama arzusundan uzaklaştığını düşündüren "Vatan oldu dağlar bana" mısrası, yitim karşısında yaşanan depresyon durumunu betimleme noktasında dikkat çekicidir. Fuzuli Bayat'ın "dağ kültü" hakkında kaleme aldığı makalede bu durumu destekler nitelikte bir bölüm yer almaktadır: "Folklor malzemelerinde, dağın ve ormanın, reel dünya ile öteki dünyanın, hayatla ölümün, gizli olanla açık olanın sınırını oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle dağ tıpkı orman gibi öteki aleme açılan kapı görevini yerine getirmektedir" (2006: 47). Bu noktada, türküde "dağ"ı vatan olarak benimseyen annenin de yaşadığı acıyla birlikte reel dünyadan uzaklaştığı anlaşılmaktadır.

"Öyle bir derde düştüm ki/Düşman bile ağlar bana" mısraları ise; kişinin yaşadığı büyük kaybı ve acıyı anlatmaktadır. Türküdeki bu mısralara benzer bir deyiş, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde yer alan bir gazelde görülmektedir: "Küfr-i zülfün salalı rahneler îmânumuza/Kâfir ağlar bizüm ahvâl-i perî-şânumuza" (Doğan, 2000: 313). Türkiye Türkçesine; "Saçının kâfirliği imanımıza yarıklar açtığından beri/Bizim perişan halimize kâfir (bile) ağlar" şeklinde çevrilebilecek bu beyitle türküde kastedilen anlam aynıdır. Bu iki deyişte vurgulanmak istenen şudur: Normalde kişinin çektiği acıdan ya da düştüğü zor durumdan hoşnut olacak düşman bile, böylesi kötü bir yitim karşısında kişiye acıyacak, üzülecek hale gelmiştir.

"Yanar yüreğimin özü" mısrası ise; acının ne kadar içten ve yoğun yaşandığının göstergesidir. Türkçe Sözlükte "Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, varoluş karşıtı" (s.1865) şeklinde tanımlanan "öz" kısaca benliğin ifadesidir. Kişi, yaşadığı bu yitimi benliğinde yani tüm varlığında yaşamaktadır. "Sönmez oldu kuru közü" mısrası da, bireyin yitim sonrasında yaşadığı acıya gönderme yapmaktadır. Bu mısralarda anahtar sözcük olan köz; "küçük kor parçası" (s.1510) anlamına gelmektedir; "kor"un ilk anlamı "iyice yanan ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası", mecaz anlamı ise "büyük acı, üzüntü, sıkıntı, dert"tir (s.1481). Bu tanımlamalardan yola çıkarak; bireyin yitimle yaşadığı büyük acının bitmediği, aksine bu acının içten içe devam ettiği anlaşılmaktadır.

İnsan, hayatı boyunca bir şeyleri yitirerek yaşamını sürdürmeyi öğrense de ölüm gibi daha somut ve tanımlayamadığı bir yitim söz konusu olduğunda; hayatına devam etmekte zorlanır. Yitime yaklaşması ya da yitimi yaşaması fark etmeksizin; birey, her iki durumda da kaybedecekleri yahut kaybettiklerinin yasını tutmaya başlar. Bu süreçte; insanın hayatla ilgili bağlarını minimize ettiği, kendi içine dönüp acısına odaklandığı bu dönem, "depresyon"la açıklanabilir. Türküde varlığını hissettiren "depresyon" süreci; yitimi tanıyan insan için uzak bir duygu olmasa da, bu noktada "ölüm"ün getirisi olarak yoğun bir biçimde hissedilmektedir.

3.1.5. Ölüm Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması

Yas sürecinde kabullenme; yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olan "yitim"in kabullenildiği dönemi karşılamaktadır. Bu dönemde "yitim" kaçılması, korkulması gereken bir unsur değil; kabullenilmesi gereken bir gerçeklik olarak algılanmaktadır.

Ölüm her ne kadar kabullenmesi zor bir olay olarak nitelendirilse de, yasta geçirilen süreç "ölüm"ü de olağanlaştırmaktadır. Ölüm temalı türkülere bakıldığında yirmi bir türküden on tanesinin "kabullenme" sürecine ilişkin göndermeler taşıdığı görülmektedir. Bu türkülerden "Yaram Sızlar Ağrır Başım", "Çalın Davulları Çaydan Aşağıya" ve "Adaletin Bu mu Dünya" kabullenme dışında başka aşamalara ilişkin göndermeler taşıdığı için ayrı bir başlık altında ele alınırken; bu türküler dışında, "kabullenme" sürecine gönderme yapan yedi türkü ise bu başlık altında incelenmiştir.

Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a[8]

Yas sürecini ölümcül hastalar ve yakınları açısından değerlendiren Ross'a göre "kabullenme", yas sürecindeki en son aşamadır. Kayba yaklaşmış birey ya da kaybı yaşayan kişi süreç içinde; yok sayma/reddetme, öfke, pazarlık, depresyon süreçlerinden sonra kabullenme aşamasını yaşar. "Eğer bir hastanın yeterli zamanı olduysa (yani ani, beklenmedik bir ölüm söz konusu değilse) ve daha önce tanımlanan evreleri atlatması için yardım gördüyse, "kaderi" hakkında kendisini ne çökkün, ne de kızgın hissettiği bir evreye ulaşacaktır" (Ross, 1997:141). Ross'a göre

[8]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 3, 2002:200).

ölümcül hastanın geçirdiği son evre olan "kabullenme", kaybı yaşayan yani geride kalanlar için de son aşama olarak kabul edilmektedir.

Ölüm temalı bir türkü olan "Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a", yas tasnifleri doğrultusunda incelendiğinde; Ross' göre "kabullenme", Volkan'a göre ise kabullenme evresinin başladığı "yas tutma" dönemine karşılık gelmektedir:

Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a

(Yöre: Kırşehir/Kaman
Kaynak Kişi: Yesari Cemal Kandemir
Derleyen: Nurettin Çamlıdağ)

"(amanin) Zülf-ü siyahımı (yâr yâr) gömdüm Kaman'a
Dedim nazlı yavrum yat garip garip
Bülbül seher vakti gel de figana (amman figana)
Sesini sesime de kat garip garip (oy felek uy uy)

(amanin) Gine boz duman var baran dağında
Baykuşlar ötüşür de (aman) gönül bağında
Bir yavru yitirdim gelin çağında (amman çağında)
Yesari yasını da tut garip garip (oy felek uy uy)"

Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a adlı türküde yer alan kayıp/yitim odaklı göndermeler incelendiğinde; geride kalan kişinin kaybı kabullendiği "Zülf-ü siyahımı gömdüm Kaman'a", "Dedim nazlı yavrum yat garip garip" mısralarında açıkça görülmektedir. Geride kalan kişi yaşadığı kayba karşı öfke ya da isyan içinde değildir, aksine ölümü çaresizce kabullenmiş ve ölüm sonrası evreleri (gömülme, yatma gibi) inkar etmeksizin sıralamıştır.

Türküler mensubu olduğu toplumun duygularını, inanışlarını vb. değerlerini yansıtması yönüyle bir kültür aynasıdır. Toplumun mevcut değerleri türkü sözlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak dinleyene aktarılmaktadır; bu noktada ölüm temalı "Züf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a" adlı türküde de, Türklerin ölüm sonrası

pratikleri hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Bilindiği üzere ölüm sonrası uygulamalar ölen kişinin mensup olduğu dine ve kültüre göre şekillenmektedir. İncelenen türküde de görüldüğü üzere; Türk toplumunda İslam inancına bağlı olarak ölen bireyler toprağa defnedilirler. Nilgün Çıblak, Anadolu'da ölüm sonrası pratiklerle ilgili kaleme aldığı makalede; Türklerin ölüm sonrası defin işlemini şu şekilde özetlemektedir:

> Günümüzde ölü gömme gelenekleri, İslâmî esaslara bağlı bir şekilde yerine getirilmektedir. Buna göre cenaze namazının kılınmasından sonra ölü, mezarının başına getirilir. Mezar, ölenin yakınları ve orada bulunanlar tarafından önceden kazılmış olur. Mezarın güney tarafının alt kısmı, mevtanın yönünün kıbleye doğru durmasını sağlamak amacıyla, biraz içeri doğru oyulur. Ölü, başı batıya ayakları doğuya doğru gelecek şekilde sağ yanı üzerine yatırılıp yönü kıbleye çevrilerek mezara yerleştirilir. Kefenin baş ve ayak ucundaki bağlar çözülüp alınır, ardından ölünün üst kısmı, aynı boyda olan düzgün tahta veya yassı taşlar dayamak suretiyle kapatılır. Burada kullanılan tahta ya da taşlara sapıtma adı verilir. Bunun da üzerine ot, çam, ardıç veya herhangi ağaç dalları yerleştirilir. Böylelikle cenazenin toprak altında sıkışması engellenmiş olur. Daha sonra mezar toprakla doldurulur, yerinin belli olması için üzeri tümsek yapılır. Baş ve ayak ucuna birer taş dikilir. Gömme işi tamamlanınca imam dua okur (2003:3).

Türküde ölüme gönderme yapan bir unsur da "Bülbül'ün figan etmesi"dir. "Bülbül", bazı kültürlerde olduğu gibi Türk kültürü ve edebiyatında da metaforik bir anlam taşımaktadır. Gül-bülbül metaforu, gerek Divan Edebiyatında gerekse Halk Edebiyatında âşık (seven) ve sevgili (sevilen) arasındaki ilişkinin temsilidir. Bülbül, gülün aşkıyla yanan âşık; gül ise nazlı, çile çektiren sevgili şeklinde betimlenir:

> Söz gelişi, aşığın sevdiğine ulaşamaması, ona kavuşma imkanı bulamaması sonucunda ağlayıp sızlaması; feryat figan eder gibi yanık yanık ötüp duran bülbül sesine, sevenin sevgilisine söylediği, kalbin derinliklerinden kopup gelen aşk ve övgü sözleri ise ılık bir bahar günü şen şakrak ötüşen bülbül nağmelerine benzetilmiştir (Ersoylu, 2015:14).

Halil Ersoylu'nun da belirttiği gibi bülbül bazen şen şakrak bir biçimde aşkla öterken, ayrılık ve yitim durumlarında figan etmektedir. Türkülerde gül-bülbül

ilişkisine değinen Mirzaoğlu da gül ve bülbülün ayrılmaz iki sevgili gibi bir arada bulunduğundan bahsetmektedir (2015: 38). İncelenen türküde de; türküyü dile getiren birey; ölümle birlikte yaşadığı yitim sonucunda gülden ayrı kalan bülbül gibi acı içinde görülmektedir. Bu ortaklıktan yola çıkarak yitimi yaşayan birey, "Sesini sesime de kat garip garip" mısrasıyla bülbülün figanına ortak olmak istemektedir. Bu mısrada dikkat çeken bir başka unsurda "garip garip" ikilemesidir. Garip garip ikilemesinde; kayıp karşısında elinden bir şey gelmeyen bireyin durumu kabullenişi sezdirilmektedir.

Türküde ölümü çağrıştıran unsurlar biri de "Baykuşlar ötüşür gönül bağında" mısrasında yer alan "baykuş"tur. Zamansız ötüşü nedeniyle olumsuz olarak nitelenen, yüzünün korkutucu bulunması nedeniyle pek sevilmeyen ve uğursuz sayılan "baykuş", ölüm olayında da kötü ününü sürdürmektedir:

> Yabanıl kuşlar içerisinde uğursuzluğuna ve ölüm getireceğine en çok inanılan hayvanlardan birisi de baykuştur. Sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması bu inanmanın temelinde yatan nedenlerdendir. Baykuş da tıpkı köpek gibi salt ötmesiyle değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu yer ve öttüğü yerlerle ölümü haber vermektedir (Örnek, 1971: 18).

Sedat Veyis Örnek'in bu yorumdan da anlaşılacağı üzere bireyin gönül bağında baykuşların ötmesinin nedeni yaşanan yitimle yani ölümle bağlantılıdır.

Türküdeki birey, ölümü kabullense de yaşadığı yitimle birlikte hala acı içinde gözükmektedir. Bu durum, yaşadığı kayıpla birlikte yas sürecinde olan birey için normal kabul edilebilir; çünkü ölüm gerçeğini kabul etmek acının bittiği anlamına gelmemektedir. Türkü içindeki bireyin durumu; Fransız felsefeci ve eleştirmen Roland Barthes için de geçerli görünmektedir; altmış iki yıl boyunca birlikte yaşadığı

annesini yitirdikten sonra tuttuğu yas günlüğünde "yitim"i kabullenmesine rağmen acısının sürdüğünü, Barthes şu sözlerle ifade etmektedir: "… dudaklarımı artık onun kırışık ama canlılığını yitirmemiş yanaklarına bir daha hiç konduramamanın acısı…" (2009: 232) Yas süreçleri arasında değerlendirilen "kabullenme"nin "yas"ın son bulması anlamına gelmediği açıktır; bireyin bu dönemdeki durumunu; yitimle "uzlaşma" hali olarak nitelemek daha doğru bir tespit olacaktır.

Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende (Ömrüm)[9]

Kabullenme aşaması, bireyin kaybı/yitimi kabullendiği; öfke, inkar gibi duyguları bir ölçüde geride bıraktığı dönemdir. Ölüm temalı "Yaz Baharı Ayları Gelip Geçende" adlı türkü yas tasnifleri bağlamında incelendiğinde; yasın son evresi olan ve "kabullenme", "yeniden düzen kurma", "yeniden bütünleştirme" adlarıyla da anılan evreye karşılık geldiği görülmektedir.

Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende (Ömrüm)

(Yöre: Sivas/Tokuş Köyü
Kaynak Kişi: Yüksel Yıldız
Derleyen: Süleyman Yıldız)

"Yaz bahar ayları gelip geçende
Kurumuş fidanın dalların ömrüm
Can cesetten bir gün olur uçanda
Bilmem ne olacak halların ömrüm

Bağlantı:
Can cesetten bir gün olup uçanda
Bilmem ne olacak hallerin

Fidan idim kökenlerim kurudu
Göç eylemiş kervanlarım yörüdü
Kara bulut gözlerimi bürüdü
Kurumuş fidanın dalların ömrüm…"

[9] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 786).

"Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende" türküsünde görülen kabullenme, Ross'un hastalar üzerinden yaptığı çözümlemeyle birebir örtüşmektedir; çünkü türküde geride kalan kişi değil, bizzat kayba yaklaşan kişi duygularını ifade etmektedir. Türkü incelendiğinde bireyin ölüm konusundaki bilinçli tavrı dikkat çekicidir; kişi doğumla birlikte başlayan süreci ölüme kadar devam ettirmektedir. Doğumla başlayan gençlik dönemi "fidan" ve "yaz bahar ayları" metaforlarıyla ifade edilmiştir. "Yeni yetişen ağaç ya da ağaççık" (Türkçe Sözlük, s.873) anlamına gelen fidanın, insanın doğumla gençlik arasında geçirdiği döneme karşılık geldiği düşünülebilir; nitekim Türk kültüründe sıkça kullanılan *Ağaç yaş iken eğilir* atasözünde geçen, "yaş ağaç" yani fidan; kişinin çocukluk/gençlik dönemine karşılık gelmektedir. Buradan yola çıkarak "fidan kökenlerinin/dallarının kuruması" gençlik döneminin artık geride kaldığına ve ölüme yaklaşıldığına dair bir anlam taşımaktadır.

"Yaz bahar ayları" göndermesi de; fidan gibi gençlik dönemini niteleyen bir unsur olarak türkü içinde yer almaktadır. Bahar ayında doğada görülen canlılık, renklilik ve dinamizm insanın gençlik dönemi için de geçerlidir; insan bu dönemde tıpkı doğa gibi dinamik ve canlıdır. Mevsimle insan ömrü arasındaki bu ilişkiye edebiyat ürünlerinde de rastlanmaktadır. Sibel Üst, Divan Edebiyatı'nda yer alan iki bahariyeyi karşılaştırdığı makalesinde, mevsimler ve insan ömrü arasındaki ilişkiyi şu şekilde aktarmaktadır: "Bununla birlikte insan ömrü tasnif edildiği zaman bahar, gençliği, yaz olgunluğu; sonbahar olgunluktan yaşlılığa geçiş evresini, kış ise ölüme yaklaşılan yaşlılık evresini ifade eder" (2014: 136). Türküde geçen "yaz bahar ayları gelip geçen de" mısrasında da; gençlik ve olgunluk dönemlerinin geride kaldığı ve kaçınılmaz ölümün yaklaştığı hissettirilmektedir.

Türkünün üçüncü mısrasında "Göç eylemiş kervanların yürümesi" ise "bahar/yaz ayları" ve "fidan" göndermeleri kadar açık ve anlaşılır bir gönderme olmasa da, ölümün yaklaştığını işaret eden metaforik bir anlam taşımaktadır. "Uzak yerlere yolcu veya ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı" (Türkçe Sözlük, s.1394) anlamına gelen "kervan" sözcüğünün, türkü bağlamında insan ömrü ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. İnsan ömrü de kervan gibi bir yolculuktur; insan ömründe doğumdan ölüme kadar birikenlerde bu kervanın parçalarıdır. Ömür kervanı çok sık kullanılan bir metafor olmamakla birlikte Türk Edebiyatı içinde, gerek Divan Edebiyatında gerekse Halk Edebiyatında kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır. Divan Edebiyatının önemli isimlerinden Ömer Hayyam "Bu ömür kervanı bir tuhaf gelir gider/Kazancın yaşamasını bildiğin günler/Saki, bırak şu yarını düşünenleri/Geçti gidiyor gece, geçmeden şarap ver" (2003: 191) şeklinde kaleme aldığı rubaisinde ömür ve kervan benzerliğinden yararlanmıştır. Yine aynı şekilde Türk Halk Edebiyatının önemli âşıklarından Aşık Veysel'in *Ömür Kervanı* adlı şiiri de ömür ve kervan arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemlidir: "Dünya dedikleri bir büyük handır/Veysel durmaz ağlar bunca zamandır/Az yaşar çok yaşar sonu virândır/Birgün göçüm çeker ömür kervanı" (Kaya, 2004: 145). Hayyam ve Veysel'in yaratılarında da görüldüğü üzere; insan ömrü kervana benzetilmiş ve bu kervanın bir gün son bulacağı vurgulanmıştır. İncelenen türküde geçen "göç eylemiş kervanların yürümesi" de bu bağlamda, ömrün sonuna yaklaşıldığına yönelik bir işaret olarak okunmaktadır.

Türküde geçen "kara bulut gözlerimi bürüdü" mısrasında "kara bulut" ölümün yaklaştığına yönelik bir metafor olarak düşünülebilir; ölümü soyut olarak

algılayabilen birey için ölümün varlığı açık ve berrak değildir, bilinmeyen bu olay karşısındaki belirsizlik de "kara bulutun gözleri bürümesi" şeklinde ifade edilmiş olabilir. "Kara bulut" imgesi üzerine bir başka yorum da şu şekilde yapılabilir; kara bulutların yağmur habercisi olmasından yola çıkarak, gençlik dönemini ardında bırakan bireyin, geçmişe duyduğu özlem ve pişmanlıkla gözyaşı dökmesi-yağmur/gözyaşı benzerliğinden- göze kara bulut bürümesiyle betimlenmiş olabilir.

"Canın cesetten uçması" ise ölüme doğrudan işaret eden önemli bir göndermedir. Türk kültüründe tarihin eski dönemlerinden itibaren ölen kişi için "uçmak" teriminin kullanımı mevcuttur; öyle ki en eski Türk yazıtı olarak kabul edilen Orhun Yazıtları'nda ölen kişi için "uçmak" teriminin kullanımına rastlanmaktadır. Ahmet Koçak, yazıtlardaki bu ilişkiyi şu sözlerle özetlemiştir: "Orhun Yazıtlarında ölen için "uçtu" veya "kergek oldu" ifadeleri kullanılır. Kaşgarlı Mahmud cenneti, "uçmak" terimi ile karşılar" (2012: 68). Türküde yer alan "canın cesetten uçması" da ölüme ve ölümle birlikte yaşanacaklara işaret etmektedir.

Türküde ölümü kabullenen bireyin, "ölüm sonrası"ndaki müphem durumu sorguladığı görülmektedir; "Bilmem ne olacak hallerin" mısrası da bu durumu betimlemektedir. Ölüm gerçekliği kabullenilmiş olsa da, birey için ölümün bilinmezliğe açılan bir kapı olduğu açıktır; bu nedenle ölümü kabullenen bireyin ölüm sonrasını sorgulaması şaşırtıcı değildir.

Türküde ölümün yaklaştığının farkında olan bireyin ölüm karşısında ne yapacağını bilmemekle birlikte durumu kabullendiği görülmektedir. Kabullenme aşamasını somut bir düzlemde açıklamak adına verilecek örneklerden biri de Toltstoy'un, *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı eseridir; eserde ölümle yüzleşen bireyin

duyguları şu şekilde aktarılmaktadır: "Daha sonra bu avuntular da siliniyor, daha doğrusu güçlerini yitiriyorlardı. Sanki ölüm herşeye hakimdi ve hiçbir şey ona karşı gelmeye kadir değildi" (2013:45). Ölüm, hayat içinde yer alan "yitim"lerden sadece biridir; "yitim" hangi *maske* altında, ne şekilde gerçekleşse gerçekleşsin, uzun ya da kısa vadede bireyin kabullenmek zorunda olduğu bir hakikattir. İncelenen türkü de; yitimle yas sürecinde olan bireyin, bu hakikati kabullenişini betimlenmektedir.

Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrümün[10]

Kabullenme aşaması; ölüm gerçekliğinin ve ölümle birlikte yaşanacakların idrakine varıldığı dönem olarak nitelendirilmektedir. Ross'un yas tasnifine göre değerlendirilen "Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrünün" adlı türkü; bu aşamanın seyrini ortaya koymaktadır. Ölüme yaklaştığının farkında olan bireyin, ölüm gerçeği karşısındaki hisleri türküde açıkça görülmektedir:

Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrümün

(Söz: Kemal Eroğlu Müzik: Güler Duman)

"Yaz baharı geldi geçti ömrümün
Hazan yeli talan etti gidiyom
Vahı kaldı ahi geçti ömrümün
Bu gün yarın o da bitti gidiyom

Önce emekledim sonra yürüdüm
Niceleri pesim şifa sürüdüm
Bunca yıldır ucun ucun eridim
Yok oldu bedenim bitti gidiyom

Eroglu'yum ummanlara dalarım
Bir dokunsan bin bir derdi sayarım
Zembereğin bozuk yoktur ayarım
Ayları yıllarca kattım gidiyom

[10]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuyurdu.com/yaz-bahari-geldi-gecti-omrumun-2123.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016).

Eroğlu'yum efkarımdan söyledim
Derman arar iken derdi boyladım
Bilmezler ki kaç hekime söyledim
Daldım ummanlara aktım gidiyom"

İkinci dörtlükte geçen "Önce emekledim sonra yürüdüm" mısrasında birey, doğumla başlayan yaşam sürecinde; "emekleme"yle bebeklik dönemine, "yürüme"yle çocukluk dönemine ve akabinde "niceleri peşim şifa sürüdüm" mısrasıyla; insanları canlılığı ve hareketliliğiyle çevresinde toplama kudretine sahip olduğu gençlik dönemine gönderme yapmaktadır. "Bunca yıldır ucun ucun eridim" mısrasında ise, insanın ömür sürecinde attığı her adımda ölüme biraz daha yaklaştığı anımsatılmaktadır, bu mısraların sonrasında gelen "yok oldu bedenim bitti gideli" mısrasında ise ölüm olayı gerçekleştiğinde kişinin beden üzerindeki hükmünün sona ereceği yani yaşam sürecini tamamlayacağı vurgulanmıştır. Birey bu mısrada varlığıyla birlikte yokluğa adım attığının farkında olduğunu gözler önüne sermektedir. Levinas'ın *Tanrı, Ölüm ve Zaman* adlı kitabında Martin Heidegger'den yaptığı alıntı bu noktada tamamlayıcı olacaktır: "Bir insan dünyaya geldiğinde, ölebilecek kadar yaşlıdır" (2011: 43).

Türkünün ilk dörtlüğünde yer alan "Yaz baharı geldi geçti ömrümün" mısrası ise; gençlik döneminin geride kaldığına yönelik bir göndermedir. Hemen bu mısradan sonra gelen "Hazan yeli talan etti gidiyom" mısrası; gençliğin sona erip yaşlılıkla birlikte ölümün yaklaştığı vurgusunu pekiştirmektedir. Türk edebiyatının bir kolu olan Divan Edebiyatında, bahar/hazan ve insan ömrü arasındaki ilişkinin yansımaları sıkça görülmektedir. H. Dilek Batislam'ın "Divan Şiirinde Hazan" adlı makalesinde de bu ilişkiye değinilmiştir: "Divan şâiri için hazan baharın zıddıdır.

Hazan yaşlılık ve bitkinlik, bahar gençlik, zindelik ve tazelik sembolüdür. Bahar başlangıç, hazan bitiş demektir. İlkbahar iyimserlik, sonbahar kötümserlik ifade eder" (2003: 171).

Türküde yer alan "vahı kaldı ahı gitti ömrümün" mısrası da ömür sürecinde sona yaklaşıldığına dair bir anlatımdır. Türkçede yer alan "ahı gitmiş vahı kalmış" deyimi "1) iyice zayıflamak, iş göremez duruma gelmek, 2) çok yaşlanmış olmak" (Türkçe Sözlük, s.56) anlamlarında kullanılmaktadır; bu bağlamda türküde yer alan bu bölümün, yaşlılıkla birlikte kaçınılmaz yitimi yani ölümü işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü dörtlük incelendiğinde "Ayları yıllarca kattım gidiyom" mısrasıyla yaşamının noktalanmak üzere olduğunun farkında olan ve bu durumu kabullenen birey, "Bir dokunsan bin bir derdi sayarım/Zembereğin bozuk yoktur ayarım" mısralarıyla içinde bulunduğu durumdan hoşnut olmadığını vurgulamaktadır. Ross'un kabullenme evresini açıkladığı bölümde, bu aşamanın mutlu bir evre olarak nitelendirilemeyeceği yönündeki görüşü söz konusu türkü içerisinde de görülmektedir.

Dördüncü dörtlükte; "Eroğlu'yum efkarımdan söyledim/Derman arar iken derdi boyladım/Bilmezler ki kaç hekime söyledim" mısralarıyla; kabullenme aşamasına gelene kadar geçen dönemi tasvir eden birey, bu mısraların hemen sonrasında "Daldım ummanlara aktım gidiyom" mısrasıyla nihayetinde ölüm gerçekliğini kabullendiğini bir kez daha vurgulamaktadır. "Umman" metaforunun bu noktada kullanımına bakıldığında bu sözcüğün gelişigüzel seçilmediği anlaşılmaktadır: Türkçe Sözlükte "okyanus" (s.2416) anlamına gelen bu sözcük

okyanusun uçsuz bucaksız olması ve azametiyle, sonu bilinmeyen ve insan hayatında büyük bir olarak nitelendirilen "ölüm"le ilişkilendirilmektedir. Bu noktada "umman"lara daldığını söyleyen bireyin ölüme gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.

Anadolu halk inanışlarında önemli bir kült olan "Lokmanhekim", insanın ölümsüzlük rüyasını ortaya koyan önemli bir inanıştır. Lokmanhekim hakkındaki rivayetlerden biri; insan ve ölümsüzlük ilişkisini açığa çıkarmaktadır: "Çukurova'da birbirleriyle konuşan çiçeklerden Ölümsüzlük İlâcının nasıl yapıldığını öğrenir. Fakat öğrendiklerini yazdığı kağıt Ceyhan üzerindeki Misis Köprüsünde (Yakapınar yakınında) elinden uçar ve böylece ölüm, insanoğlunun çare bulamadığı felaketlerden biri olarak kalır" (İvgin, 1995: 81). Anlaşılan o ki, insan, varoluşu için tehdit olarak gördüğü "ölüm"den kaçmayı, ondan kurtulmayı var olduğu andan itibaren arzulamış fakat bu tehdidi ortadan kaldırma kudretine bir türlü erişememiştir; insana kabullenmeyi öğreten unsurlardan biri de ölüm karşısındaki bu çaresizlikle ilgilidir. Türküdeki ölüm gerçeğine direnmek yerine pasif bir şekilde durumu kabullenmesinin içinde bulunulan Türk-İslam kültürüyle ilgili olduğu açıktır: "Türkler yaşamları gereği ölümle sıkça karşılaşmışlar ve çeşitli ölümler görmüşlerdir. Bu nedenle ölümü kabul etmiş ve ondan korkmamışlardır. Türkler, İslam olmadan evvel de bu dünyanın fani ve geçici bir hayat olduğunu tasavvur etmekteydiler. Bu nedenle İslama geçişten sonra da dünyanın faniliğini beyan ettiler" (Onay, 2013: 235). İbrahim Onay'ın Türk toplumunda ölüme yönelik bu tespitleri de türküde görülen "kabullenme" sürecini açıklar niteliktedir.

Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli[11]

Ross, yas sürecinde son aşama olan "kabullenme"yi; ölüm gerçeğinden kaçamayacağını anlayan bireyin, durumu kabullendiği dönem olarak açıklasa da sevdiği birini yitiren birey için de kabullenme yasın son aşaması olarak görülmektedir. Volkan'ın ölüm üzerine kaleme aldığı kitapta, yazar Toby Talbot'tan yaptığı alıntı; hem ölüme yaklaşan bireyin, hem de ölüm sonrası geride kalan bireyin kabullenme aşamasındaki durumuna açıklık getirmektedir:

> Bana sevmeyi de sevgi almayı öğreten annemdi. Korkmamayı da… Annem, yaşamında ve ölümü karşılayış şeklinde daima huzur içindeydi. Ölüme hazırdı. Özgür bir kadındı ve bana, "Bırak beni, gideyim," demişti. Ben de ona "Peki anne, seni bırakıyorum, git. Ayrılık zamanı geldi. Benim için dünyaya tek başına geri dönme zamanı!" dedim (akt. Volkan: 2010:47).

Yitimi, sevdiği birini kaybederek yaşayan bireyin duygularının anlatıldığı "Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli" adlı türkü; yitimle birlikte yaşanan acıyı göstermekle birlikte; "kabullenme" sürecine ilişkin emareler taşımaktadır:

Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli

(Yöre: Amasya
(Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: TRT Ankara Radyosu THM Md.)

"Tek kapıdan çıktım yüzüm peçeli
Ahbaplar oturmuş iki geçeli (vay vay)
Hulusi'm de alnı sıra perçemli

Bağlantı:
Neyleyim dünyada dünya malını
Gönül arzediyor eski halini (vay vay)

Dağdan yuvarlandı kayalarımız
Gam ile yoğruldu mayalarımız vay vay)2
N'ola taş doğursaydı analarımız

[11] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 741).

Bağlantı:

Mezarımı Helvacı'ya eşsinler
Al yeşili üzerime örtsünler (vay vay)
Gelen geçen yazık olmuş desinler…"

"Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli" adlı türkü, Amasya yöresinde yaşandığı söylenen bir aşk hikayesinden doğmuştur: Birbirine aşık olan Hulusi Mehmet Efendi ve Sahaf Gürcü Mehmet Efendi'nin kızı, oğlan tarafının bu birlikteliği onaylamaması üzerine ayrılırlar; ayrılığa dayanamayan iki genç birbiri ardına hastalanarak ölürler. Oğlunun ölümü üzerine, bu ölüme sebep olduğunu düşünen baba Hafız Ahmed Efendi çeşitli şiirler yazar ve mahallede bu şiirleri okuyup ağlar. Babanın yazdığı şiirlerle birlikte Amasya'da birçok şairin bu konuyu anlatan şiirler yazdığı, ağıtlar yaktığı söylenir[12]

Türküde, oğlunu kaybeden babanın söz konusu yitim karşısında yaşadığı duygular aktarılmaktadır. Ölüm gerçekliğiyle yüzleşen baba için dünyaya ait her şey değerini yitirmiş gibi görünmektedir. Türkünün girişinde "Tek kapıdan çıktım yüzüm peçeli/Ahbaplar oturmuş iki geçeli" mısraları, ölüm sonrasında yaşananlara gönderme yapmaktadır. Türkçe Sözlükte; "1. kadınların sokakta yüzlerine örttükleri ince siyah örtü, nikap, 2. Maske, sır, giz (s.1905) anlamlarıyla tanımlanan "peçe"nin, türkünün bağlamı göz önüne alındığında; peçenin siyahlığından yola çıkarak yitim sonrası yaşanan acının ve üzüntünün ifadesi olduğu düşünülmektedir. "Ahbaplar oturmuş iki geçeli" ifadesi ise; ölüm olayının duyulmasıyla birlikte yaşanan sürece bir göndermedir: Bilindiği üzere Türk toplumunda, ölüm gerçekleşir gerçekleşmez

[12]Türkü hikayesinin alıntılandığı kaynak için bkz. (http://www.gdd.org.tr/mutfakdetay.asp?id=198, Erişim tarihi: 10.10.2016).

olayı haber alan komşular ve tanıdıklar ölenin yakınlarına destek olmak için yanlarına giderler. Örnek'in çalışmasında, bu dönem şu şekilde ifade edilmektedir: "Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyle olur. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak, ölünün yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar" (1971:41). Türküde sözü edilen ahbapların varlığı da; bu noktada ölüm sonrası insanların bir araya toplanmasını ifade etmektedir.

Oğlunun ölümüyle yitimi yaşayan baba, hissettiği üzüntü ve acıya rağmen ölüm gerçekliğini kabullenmiş görünmektedir. "Neyleyeyim dünyada dünya malını" mısrasında; ölüm gerçekliğiyle yüzleşen birey için dünyaya ait değerlerin anlamını yitirdiği anlaşılmaktadır. "Dünya" bu mısradaki önemli bir metafordur; Türkçe Sözlük'te, dünya; "Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü" (s.736) şeklinde tanımlarken, Tasavvuf görüşünde ise dünyaya yönelik tanım daha farklıdır. Ethem Cebecioğlu'nun tasavvuf içerikli çalışmasındaki dünya tanımı şu şekilde yapılmıştır: "1-Seni Allah'tan alıkoyan her şey, 2-imtihan yeri, 3- Ahiretin tarlası, 4-Geçici, fani yer. Dünya ile ilgili olarak dervişler: "Yalan dünya", "yalancı dünya", "dünya malı dünyada kalır" demişlerdir" (2009: 45). Buna paralel olarak bir sonraki "Gönül arz eyliyor eski halını" mısrası da dünya malından ziyade; geçmiş zamana yönelik özlemi dile getirmektedir. Bu zaman dilimi; bireyin yitimi yaşamadığı, ölüm gerçekliğinin tam olarak farkında olmadığı dönemi karşılamaktadır. Yaşadığı yitim sürecinde; dünya malıyla ne geçmişi ne de kaybettiklerini geri getiremeyeceğini anlayan birey, dünyadan beklentisi kesmiş bir görünüm arz etmektedir.

"Mezarımı Helvacı'ya kazsınlar" mısrasıyla başlayan son dörtlükte ise; yaşadığı yitimle ölümün yaklaştığını ve kaçınılmaz olduğunu anlayan bireyin, gerçekçi tutumu görülmektedir; öyle ki bu mısrada birey, kendi ölümüne ilişkin tasavvurunu ortaya koymaktadır. Bireyin mezar yerinin nerede olacağına yönelik isteği de bu durumu desteklemektedir. "Al yeşili üzerime örtsünler" mısrası da ölüm sonrasındaki ritüellere ait bir göndermedir; birey burada tabut üzerine örtülen örtüyü nitelemektedir. "Genellikle yeşil renkli olan ve üzerlerinde Arapça yazılı dualarla kutsal kişilerin adları bulunan bu örtülere "Tabut Örtüsü", "Kabe Örtüsü", "Cenaze Örtüsü", "Sal Örtüsü" denmektedir" (Örnek, 1971: 55). Bir diğer mısra "Gelen geçen yazık olmuş desinler" de ise; ölen kişinin ardından söylenen sözlere gönderme yapılmıştır; nitekim Türk kültüründe ölüm olayı üzerine "yazık oldu" gibi ifadelerle acıma ve üzüntünün dile getirilmesi söz konusudur. Ölümün er ya da geç kendi başına geleceğini bilen birey de, bu noktada kendisi için de "yazık oldu" gibi cümlelerin kurulacağının bilincinde olduğunu göstermektedir.

Türküdeki birey sevdiği kişinin yitimiyle birlikte ölüm gerçekliğiyle yüzleşmiş, bu yüzleşme bireye kendi yitimini hatırlatmıştır. Acıdan, yitimden ve korku(lar)dan kaçmak insanın doğasında olsa da, bir noktadan sonra insanın gerçekler karşısındaki direnci kırılmaya başlar; türküdeki birey de gerçeklere direnmek yerine duyduğu acıya rağmen yitimi kabullenmiştir. Kabullenme, yas süreçleri içindeki en zor süreç olarak değerlendirilebilir; çünkü kabullenme anına kadar mahkum olduğu "yitim"den bir şekilde kaçmayı başaran birey, bu aşamada ömrünce kaçtığı gerçeğe boyun eğmek zorunda kalmaktadır.

Körlenme Ey İnsanoğlu[13]

Yas tasniflerinde genel olarak son aşama olarak değerlendirilen "kabullenme"; ölüm ve ölümün getirisi olan yitimin kabullenildiği dönemdir; Ross'un mutlu bir aşama olarak değerlendirilemeyeceğini söylediği bu aşamada, ölüme karşı bir öfke ya da ölümü ertelemek adına bir çaba söz konusu değildir. Yitimi yaşayan bireyler üzerinden yas süreçlerini ele alan Bowlby ise kabullenme sürecini "Yeniden düzen kurma fazı" olarak değerlendirir ve şu şekilde açıklar: "Benliği ve durumu bu yeniden tanımlama sadece kaybedilen kişiyi yeniden bulma ve eski durumu yeniden oluşturma umutlarından sonunda vazgeçmek anlamına geldiği için önemli ve bir o kadar da acı vericidir" (2015:114). Bowlby'nin yorumu değerlendirildiğinde, onun da Ross gibi "kabullenme" sürecini mutlu bir süreç olarak yorumlamadığı anlaşılmaktadır. Tasniflerde bu şekilde yer alan "kabullenme" sürecini somutlaştıran örneklerden biri de "Körlenme Ey İnsanoğlu" adlı türküdür:

Körlenme Ey İnsanoğlu

(Yöre: Erzurum/ Alvar Köyü
Kaynak Kişi: Halit Kök (M.Lütfi Efendi'den)
Derleyen: Suat Işıklı)

"Körlenme ey insanoğlu
Ölmemeye çare mi var
Her açan insan bir güldür
Solmamaya çare mi var

Hani ecdat hani ata
Hakka karşı etme hata
Tabut derler ağaç ata
Binmemeye çare mi var

Lütfi hey der ölüm kader
Gelmiş ecel beni bekler

[13]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006: 565).

Buraya gelenler gider
Gitmemeye çare mi var"

Türküde ölüm gerçekliğinin farkına varan birey, ölümün sadece kendisi için değil her insan için geçerli olduğunu "Körlenme ey insanoğlu/Ölmemeye çare mi var" mısralarıyla ortaya koymaktadır. Ölümü her açıdan kabullenen bireyin, korku ya da endişe duymaksızın yaptığı gerçekçi değerlendirmeler ise dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde "Her açan insan bir güldür/Solmamaya çare mi var" mısralarında; gül-insan arasında kurulan ilişki; gülün solması/insanın ölmesine yönelik göndermeyi de beraberinde getirmektedir. Gül, kimi zaman baharla birlikte canlılığı, kimi zaman güzelliği nedeniyle sevgiliyi simgelerken; kısa ömürlü oluşu nedeniyle de insan ömrüne benzetilmektedir. Bu bağlamda, klasik şiirde gül ve insan ömrü arasındaki ilişki sıklıkla görülmektedir: "Gül, ömrünün kısalığı dolayısıyla hayatın geçiciliğini de ifade etmektedir" (akt. Özerol, 2012: 146). Gül ve insan ömrü arasındaki ilişkiye değinen bir diğer isim de İskender Pala'dır: "Gül bu kadar güzel ve çekici olmasına rağmen çok çabuk solar. Yani geçicidir. Tıpkı aşığın ömrü gibi çabucak geçiverir" (2008: 171). Bu bağlamda türkü içindeki "gül" ve "solmak" metaforlarının, soyut biçimde algılanan "ölüm"ü somutlaştırmak amacıyla tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Ölümün kaçınılmaz olduğunun farkında olan birey, bu farkındalığını ecdadından yola çıkarak gözler önüne sermektedir. "Hani ecdat hani ata/Hakka karşı etme hata" mısralarında birey, örnek aldığı yücelttiği atalarının dahi ölümden kaçamadığını açıkça dile getirirken; ölüm karşısında yaradana isyan ya da öfkeyle yaklaşarak yanlışa düşülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ölüm karşısında isyan ve öfke yerine ölümlülük fikrinin kabul edilmesi gerektiğini dile getiren birey; her insanın er ya da geç ölümü tadacağını "Tabut derler ağaç ata/Binmemeye çare mi

var" mısralarıyla çarpıcı bir biçimde ifade etmektedir. Ölüm ritüellerinde, tabutun taşıdığı anlamı bilen bireyin "tabuta binme" ifadesini kullandığı görülmektedir. Türk dilinde "dört kolluya binme" deyimi de yine ölüm ve tabut ilişkisinin yansımasıdır. Törenek de Türk şiirinde ölüm temalı makalesinde ölüm-tabut ilişkisine şu şekilde değinmektedir: "Mezara gömme bazen tabutla olsa da, tabutun asıl fonksiyonu ölen kişinin taşınmasında kullanılan bir araç oluşudur. Evinden mezara kadar olan yolculukta o ölünün bir binek aracıdır" (2005: 134).

"Lütfi hey der ölüm kader/Gelmiş ecel beni bekler" mısrasında ise, birey ölümü kader olarak niteleyecek kadar durumu kabullenmiş bir halde görülmektedir. Kader ve ölüm arasındaki ilişki, İslam inancında sıklıkla yer almaktadır. Ağıtlarda kader inancıyla ilgili yazılarında Abdullah Özbolat ve Saffet Kartopu, ölüm ve kader arasındaki bağı şu şekilde ifade etmektedir: "Kadercilik ise; Müslüman toplumunda kabullenme, boyun eğme, sabır ve rıza gösterme anlamında, kısaca "başa gelen çekilir" olarak kullanılmakta, ancak bu durumun, ağıtlara isyan, başkaldırı, feleğe, kadere lanet etme şeklinde yansıdığı da görülmektedir" (2012: 1959). Özbolat ve Kartopu'nun değindiği "kader olan ölüm" karşısında, bazen kabullenme görülürken bazen de bu kadere isyan edilmesi söz konusudur; türküdeki birey de bu noktada ölümün kader olduğunu belirterek durumu kabullendiğini göstermektedir. Türkünün son bölümünde yer alan "Buraya gelenler gider/Gitmemeye çare mi var" mısraları ise; ölümün er ya da geç gerçekleşeceği ve doğum gerçekliği gibi (dünyaya gelmek) ölüm gerçekliğinin (dünyadan göçmek/gitmek) de kabullenilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

İnsanlar, mensubu olduğu dinin ve inançların etkisi altında olduğu yadsınamayacak bir gerçektir; türküde görülen "ölüm/kader" algısının bireyin yas sürecini ne şekilde etkilediği de bu durumu örneklendirmektedir. Bu noktada bireyin, sahip olduğu inanç gereği ölüm gerçeğine direnmek yerine onu kabullendiği; hatta tüm insanların da bu gerçeği kabullenmeyi telkin ettiği görülmektedir. Birey üzerinden tüm insanlığa yitimin yaşanmak zorunda olan bir gerçek olduğunu telkin eden türkü, yas süreçlerinden "kabullenme"yi örneklendirmektedir.

Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa[14]

Ölüm temalı türkülerden biri de, sözleri Karacaoğlan'a ait olan "Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa" adlı türküdür. Türküde Karacaoğlan'ın "yitim" karşısındaki bilinçli tavrı dikkat çekicidir; "yitim" konusundaki fikirlerini "geçmiş nesiller" üzerinden ele alan Karacaoğlan'ın, dinleyene verdiği mesaj açıktır: *Hiç kimsenin yitimden kaçma gibi bir kudreti yoktur*. Bu tavrıyla yas süreçlerinden "kabullenme"ye örnek olan türkü şu şekildedir:

Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa

(Yöre: Şanlıurfa)

"Vara vara vardık bir kara taşa
(Yazılanlar gelir sağ olan başa emman efendim)2
Bizi hasret koyar kavim kardaşa
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm

Nice sultanları tahttan indirir
(Nicesinin gül benzini soldurur emman efendim)2
Nicelerin gelmez yola dönderir
(Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm emman efendim)2

Karac'oğlan der ki kondum göçülmez
(Acıdır ecel şerbeti içilmez emman efendim)2

[14] Türkü metni için bkz. (Yücel, a.g.e., s. 815).

Üç derdim var birbirinden seçilmez
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm emman efendim"

Ölüme yaklaşan ya da ölümle birlikte kaybı yaşayan birey, yaşadığı yitimden bir süre sonra son aşama olarak bu gerçekliği kabul etmeye başlar. Türküde de ölüm gerçekliğini kabul eden bireyin duyguları söz konusudur. "Vara vara vardık bir kara taşa" mısrasında "kara taş" ölüme yapılmış bir göndermedir. Bilindiği üzere "kara toprak", ölüm imgesi olarak Türk kültüründe yer almaktadır; bu noktada hem "kara"nın renk olarak taşıdığı olumsuz duygu değeri, hem de toprağın taşıdığı özel anlam etkilidir. K. Özlem Alp'in kültürel sembolleri geniş bir zaman perspektifinde bütüncül olarak değerlendirdiği kitabında, "kara toprak"la ilgili ifadeleri dikkat çekicidir: "Aynı zamanda Anadolu insanında toprak ya da yer unsuru kötülüğün ve karanlığın da sembolüdür. Kara toprak deyimi ile de örtüşen ölüm ve ölü mekânı olmasının burada önemli rol oynadığı düşünülmektedir" (2009: 70). Kara toprağın ölüm mekanı olduğu yönündeki genel kabulden de yola çıkarak, türküdeki "kara taş" göndermesinin bu mekanın kime ait olduğunu imgeleyen "mezar taşı" olduğu sonucuna varılmaktadır. Türküde, sonunda varılan "bir kara taş", mezar taşıdır; türküdeki birey de bu mısrayla ölüm gerçekliğini ne denli kabullendiği ortaya koymaktadır.

"Bizi hasret koyar kavim kardaşa" mısrası ise, ölümün yol açtığı yitime işaret etmesi bakımından önemlidir. Ölüm olayıyla birlikte ölen ve geride kalanlar arasındaki somut bağ kopmaktadır; bu gerçeğin farkında olan birey, bu noktada ölüme yönelik "hasret koyar kavim kardaşa" ifadesini kullanmaktadır. Ross'un "kabullenme" aşamasının girişinde Tagore'dan yaptığı alıntı da ölümle birlikte gelen

ayrılığın/yitimin yansımasıdır: “Ayrılık emri geldi. Elveda kardeşlerim! Hepinizi selamlıyor ve ayrılıyorum” (1997: 141).

Türkü içinde ölümden kaçınılmayacağına ilişkin en açık göndermelerden biri de “Nice sultanları tahttan indirir” mısrasında görülmektedir. Türküde, Osmanlı toplumunda güç ve iktidar simgesi olan “sultan”ın bile ölüme karşı gelemediği vurgusuyla, ölümden kaçılamayacağı yönündeki gerçek anımsatılmaktadır.

“Nicesinin gül benzini soldurur” mısrası da, türküde ölüme işaret eden bir başka göndermedir. “Solmak” bu mısrada hem gerçek hem de mecaz anlamıyla yorumlanabilir. Bilindiği üzere ölümle birlikte, fizyolojik olarak insan bedeninde değişimler görülmektedir. Örnek, Anadolu’da ölüm üzerine kaleme aldığı kitabında “Ölümü Düşündüren Fizyolojik Belirtiler” başlığı altında bedenin sararıp/morarmasını da saymaktadır. Bununla birlikte Örnek’in çalışmasında kaynak kişiden derlediği veriler de bu durumu destekler niteliktedir: “Bedenin sararması ve morarması can verdiğinden ileri gelir. Ölüm bedene girmiş demektir” (1971: 32). Ölümün insan bedeninde meydana getirdiği fizyolojik değişikliklerle birlikte, insan ömrü ile gül ömrü arasında benzerlikten yola çıkarak “ölme” eyleminin “solmak” eylemiyle karşılandığı örneklere rastlanmaktadır. Daha önce incelenen birkaç türküde de gösterilen bu ilişkiye göre; gül gibi kısa ömrü olan insanın ölümü, gülün solmasıyla ilişkilendirilmektedir. Türküde de gül benzin solması insanın ölümünü betimlemektedir.

“Nicelerin gelmez yola gönderir” mısrası da ölüm gerçekliğinin kabullenildiği yönündeki algıyı güçlendirmektedir. Dönüşü olmayan bir yol olarak düşünülen ölümde, gidenler (ölenler) geri dönmemek üzere gitmiştir. Ölümün,

dönüşü olmayan yol olarak nitelendirildiği örneklere edebiyat sahasının farklı türlerinde de rastlanmaktadır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri "Rıhtımda Uyuyan Gemi" adlı şiirde görülmektedir: "Rıhtımda uyuyan gemi/Hatırladın mı engini/Gidip de gelmeyenleri/Beyhude bekleyenleri" (Tanpınar, 2002: 49). Şiirde yer alan "gidip de gelmemek" türküde geçen "gelmez yola göndermek" imgesiyle eşdeğerdir ve ölüm gerçekliğini ifade etmektedir. Türküdeki birey de, Tanpınar'da olduğu gibi ölümün dönüşü olmayan bir gerçeklik olduğunu kabul etmiştir. Türküde, ölümün dönüşü olmadığı ve sonu/bitişi işaret ettiği, "Karac'oğlan der ki kondum göçülmez" mısrasında okunmaktadır. Levinas'ın da dediği gibi "Zamana dair yaygın bir imge vardır; buna göre ölüm zamanın kesintisiz akışı içinde bir varlığın süresinin sonu olarak belirir" (2011: 36). Levinas'ın yorumundan yola çıkarak ölümün bir son olması artık başka bir eylemin gerçekleşmesine izin vermemektedir; türküde geçen "kondum göçülmez" mısrası da; hayata dair eylemlerin ölümle son bulacağına yönelik bir göndermedir.

Türküde yer alan ve ölüme gönderme yapan bir diğer mısra "Acıdır ecel şerbeti içilmez"dir. Bu mısrada "ölüm" kelimesinin insan zihninde yarattığı olumsuz algıya direkt gönderme yapmak yerine ölümü -dolaylı olarak- çağrıştıran başka bir söz öbeğinin tercih edildiği görülmektedir. Türkçede güzel adlandırma (örtmece) olarak geçen bu duruma, özellikle ölüm söz konusu olduğunda sıkça rastlanmaktadır. Örtmece sözcükler üzerinde çalışan Seyfullah Türkmen, yaptığı çalışmada bu durumu ortaya koymaktadır:

> Ölüm kavramının yaratacağı etkiyi azaltmak için ölmek yerine Türkçede bu anlama gelen birçok ifade kullanılmaktadır. Bu tür sözlerin tespit edilmesi bile başlı başına bir araştırma gerektirir. Bunlardan bazıları şunlardır: emrihak vaki olmak, ahiret yolcusu olmak, ecel şerbetini içmek, günü

> dolmak, ömrü vefa etmemek, ömür defterini kapatmak, vadesi dolmak, adres değiştirmek…(2009: 135).

Türkmen'in ölümle ilgili sıraladığı örtmece sözcüklerden biri de türküde geçen "ecel şerbeti içmek"tir. Türküde ayrıca, ecel şerbetine yani ölüme yönelik bir niteleme de söz konusudur. Birey her ne kadar ölüm gerçeğiyle yüzleşmiş olsa da ölümü yani ecel şerbetini "acı" olarak nitelemektedir. Ölümü kabul eden bireyin mutlu bir evre geçirmediğini söyleyen Ross'a göre, bireyin ölüme yönelik böyle bir nitelemede bulunması da anlaşılır bir durumdur.

Yitimi yaşayanların büyük bir çoğunluğu durumu "kabullenmek" yerine, bir süre söz konusu yitimi kabullenmemek adına direniş gösterir. Bu direniş "kabullenme" aşamasına kadar geçirilen evrelerde açıkça görülmektedir. İnkar, öfke, pazarlık gibi süreçlerin hepsi, aslında "kabullenme"nin önkoşulu olarak yaşanmaktadır. Tüm bu evreleri bir şekilde deneyimleyen birey, sonunda yaşadığı "yitim"i kabullenerek; hayatına yeni bir yön çizer.

Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde[15]

Birey, yitim karşısında "kabullenme" sürecine gelene kadar ne kadar mücadele ederse, yitimle yüzleşmesi o derece zorlaşmaktadır. Ross yaptığı tasnifte durumu "kabullenmek" yerine ısrarcı bir tutumla direnen bireylerin durumunu şu sözlerle ifade etmektedir: "Sonuna dek savaşan ve ümidini yitirmeyen çok az hasta vardır. Bu durum kabullenmeyi neredeyse olanaksız kılar. Bunlar, günün birinde "Artık daha fazla dayanamıyorum" diyecek olanlardır, savaşmayı bıraktıkları an

[15]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006: 422).

savaş da bitecektir" (1997: 143). Kabullenme sürecini örnekleyen türkülerden biri de "Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde" adlı türküdür:

Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde

(Yöre: Erzincan
Kaynak Kişi: İpek Bayram
Derleyen: Süleyman Yıldız)

"Gönül ne beklersin viran köşkünde
Geçti Süleymanlık ne hayaldasın
Birgün felek vurur tarımar eder
Geçer güzelliğin ne hayaldasın

Belli şu dünyanın temeli belli
Ne yadigâr kalır ne sırma telli
İstersen yüz yaşa ister yüz elli
Akıbet ölümdür ne hayaldesin

Gelirken uğradım giderken baştan
Didelerim doldu kan ile yaştan
Bizi ayırdılar kavim kardaştan
Ayıran felektir ne hayaldesin

Şah Hatayi'm eder ezel ezeli
Güz gelince bağlar döker gazeli
Sevdiceğim Şah Senem'den güzeli
Geçer güzelliğin ne hayaldesin"

Türküde yer alan bireyin, ölüme karşısındaki bilinçli tavrı dikkat çekmektedir. Gerçekçi bir yaklaşımla ölümün farkında olan birey, ölümle ilgili hemen her durumu kabullenmiş görünmektedir. "Geçti Süleymanlık ne hayaldesin" mısrasına bakıldığında, bireyin "ölüm" üzerindeki algısı açıkça ortaya çıkmaktadır. "Süleyman", Türk Edebiyatı içinde gerek Divan Edebiyatında gerekse Halk Edebiyatında sıkça rastlanan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. "Süleyman" hem Hz. Süleyman'a hem de padişah Kanuni Sultan Süleyman'a gönderme olarak kullanılmaktadır. Hayvanların dilini anlayıp onlarla konuşabilen, "İsm-i A'zam"

denilen mühürlü yüzüğü sayesinde vahşi hayvanlara boyun eğdiren Hz. Süleyman'ı "Süleyman" maddesi altından anlatan Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde Hz. Süleyman'ın ihtişamından şu şekilde bahsetmektedir: "Süleyman Peygamber'in M.Ö.X. yy.da yaşadığı sanılmaktadır. 40 yıl büyük bir ihtişam ile devlet sürmüştür. Şair sevgilisine Süleymanlık yakıştırdığı zaman onun ihtişamından bahsetmektedir. Karınca aczin; Süleyman ise iktidar ve gücün timsali olarak tezat içinde verilir" (2008: 412). Padişah olan Kanuni Sultan Süleyman ise hükümdarlığı sırasında Osmanlı İmparatorluğuna başarılı bir dönem yaşatmıştır ve bir imparator için uzun sayılabilecek bir müddet tahtta kalmıştır. Farklı devirlerde yaşayan iki Süleyman'ın kendi dönemlerinde yaşadıkları uzun saltanat ve elde ettikleri başarılar, isimlerinin yüzyıllar sonra bile anılmasının nedenidir. "Süleyman" motifi yalnız türkülerde değil birçok edebi tür içinde gönderme olarak yer almaktadır. Türk Halk Edebiyatı'nın önemli âşıklarından Karacaoğlan'ın şiirinde "Süleyman"a yapılan göndermeyi Umay Günay şu şekilde açıklamaktadır:

> En uzun ve en mutlu ömrü yaşayan Sultan Süleyman da bu dünyadan ayrılmıştır. Pek çok meziyeti olan Süleyman'ın da ayrıcalığı yoktur. Karacaoğlan Türk geleneğinde yaygın kabulünü şöyle dile getirmiştir: Sultan Süleyman'a kalmayan dünya/Bu dağlar yerinden yarılır bir gün/ Nice bin senedir çürüyen canlar/Hakkın emri ile dirilir bir gün… (1993: 46).

Karacaoğlan'ın şiirinde ifade ettiği gibi bunca saltanata, başarıya rağmen sonsuza kadar hayatta kalamayan "Süleyman"ın akıbeti, tüm insanlar için ortaktır; türkudeki "Süleyman" göndermesi de bu amaçla kullanılmıştır.

"Bir gün felek vurur tarumar eder/Geçer güzelliğin ne hayaldesin" mısraları da, ölüme yaklaştığını kabullenen bireyin farkındalığını göstermektedir. Güzelliğin, insan hayatının sadece bir döneminde hükmü olduğunu bilen birey, zaman içinde

yaşlılıkla ve nihayetinde ölümle birlikte tamamen hükmünü kaybedeceğini ifade etmektedir. Türküde güzellik üzerinden insanın faniliğine yapılan bu gönderme, edebiyatın birçok türünde de görülmektedir. 16. yy. Divan edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilen Baki de, gazellerinde güzelliğin faniliğinden bahsetmektedir:

"*Gedâ-yı bî-ser ü pâyı semend-i nâza çignetme*
İnende hüsne magrûr olma sultânum bu dünyâdur" (akt. Nazik; 2012: 1870).

Seçilen beyitte; âşıkları dilenciye benzeten Baki'nin, sevgiliye güzelliğiyle gururlanmamasını, güzelliğin de dünya gibi geçici olduğunu yönelik telkini görülmektedir.

Bir önceki mısrada güzelliğin fani oluşundan yola çıkarak ölüm gerçeğini anlatan birey, "Belli şu dünyanın temeli belli/Ne yadigar kalır ne sırma telli/İstersen yüz yaşa ister yüz elli/Akıbet ölümdür ne hayaldesin" mısralarında; ölümün yaşa, kişiye, varlığa göre belirlenmediği er ya da geç her bireyin öleceği yönündeki görüşü aktarmaktadır.

İnsanın doğumu kadar doğal olan ve geçiş dönemleri arasında sayılan "ölüm", buna rağmen "doğum" kadar doğal karşılanan bir süreç değildir. İnsanın, sahip olduklarını ölümle birlikte yitireceğine yönelik inancı ve yok olmaya ilişkin korkuları "ölüm"ün kabullenmesinde engel teşkil eden nedenler arasındadır. Birey, ölüme ilişkin korkularından sıyrılamadığı için, bir noktaya kadar ölümden kurtulmayı onu ötelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda peşinden koştuğu ölümsüzlüğün yalnızca bir ütopyadan ibaret olduğunu geçtiği evreler sonucunda fark

eden birey, bir noktadan sonra türküde görüldüğü gibi ölümü kabullenmek zorunda kalmaktadır.

3.1.6. Ölüm Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları

Yas aşamasında duyguların iç içe geçmesi, birbirini tekrarlaması olağan karşılanmaktadır. Yas üzerine çalışan Volkan da, duygu ve aşamaların iç içe geçtiği, birbirini tekrarladığı yitim sürecinin bazen sessiz olabileceği gibi bazen de oldukça karmaşık biçimde ortaya çıkabileceğini söylemekte ve Clive Staples Lewis'ten yaptığı alıntıyla bu sürecin komplike yapısını ortaya koymaktadır: "Keder sırasında hiçbir şey durduğu gibi durmaz. Kişi bir evreden çıkar ama sonra o evre yeniden tekrarlanır, döner durur" (2010: 25). Yas süreci bireyler için benzer tepkilerle betimlense de her bireyin süreci kendine özgüdür; bu nedenle bir bireyin tek aşamayı yaşaması ne kadar doğalsa, başka bir bireyin birden çok aşamayı aynı anda deneyimlemesi de o kadar doğaldır.

"Ölüm" temalı türkülere bakıldığında; yirmi bir türkü içinde, birden çok aşamaya gönderme yapan altı türkü tespit edilmiştir. Birden çok aşamaya karşılık gelen türküler bu nedenle özel bir başlık altında ayrıca ele alınmıştır:

Sen Küçüksün Ölemezsin[16]

Yitimi yaşayan ya da yitime yaklaşan bireylerde, değişken duyguların görülmesi olağandır; çünkü bireyin söz konusu yitimle baş etmek zorunda olduğu bu dönem, her açıdan zorlayıcı ve karmaşık bir dönemdir. Ölüm, geride kalan birey için;

[16] Türkü metni için bkz.(https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=877, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

yaşanan yitimle birlikte acı, hüzün ve yeni durumla başa çıkmaktır. "Ölüm, birinin ölümüdür ve birinin olmuş olduğu şey ölen tarafından değil hayatta kalan tarafından taşınır" (Levinas, 2011: 71). "Ölüm"ün konu olarak işlendiği türkülerden biri olan "Sen Küçüksün Ölemezsin" adlı türkü de yitim sonrası yas sürecini örneklemektedir. Türküde tespit edilen iki yas aşaması; inkar ve depresyondur.

Sen Küçüksün Ölemezsin
(Söz- Müzik: Nadir Köseoğlu)

"Hazin esen seher yeli
Al yanına götür beni
Kurban olam karlı dağlar
Verin benim sevdiğimi

Sen küçüksün ölemezsin
Kefen bile giyemezsin
Kara toprak aldı seni
İstesen de dönemezsin

Yüce dağlar dizi dizi
Viran ettin hanemizi
Kime diyek derdimizi
Verin bana yiğidimi"

Türkü, yitimle birlikte kayıp hissinin yoğun olarak yaşandığı, depresyon aşamasına göndermelerle başlamaktadır. "Hazin esen seher yeli" mısrası özellikle dikkat çekicidir. Yel ve rüzgâr motifi, türkülerde sıklıkla kullanılan, seven ile sevilen arasında "köprü" olarak nitelendirilen önemli bir motiftir: "Türkülerde, yel veya rüzgâr motifi; özellikle de seher yeli, bad-ı saba yukarıda verilen anlamın dışında sevgiliden haber getirip götüren, aşk ve hasret duygularıyla dolu mesajları sevgililer arasında taşıyan sembolik bir iletişim aracıdır (Mirzaoğlu, 2015: 317). Sevgiliyle arada köprü olan; onun kokusunu, güzel haberlerini taşıyan "seher yeli" nin, incelenen türküde hazin bir şekilde esmesi; "ölüm/ayrılık" yani kara haber

taşımasından kaynaklanmaktadır. Bireyin kara haber taşıyan "seher yeli"ne "Al yanına götür beni" mısrasıyla seslenişini ise; sevdiğine kavuşma istediğiyle ilgilidir. Yaşadığı yitim nedeniyle çaresiz ve acı içinde olan bireyin "seher yeli"nden medet umduğu ortadır.

Türküde dikkat çeken motiflerden biri olan "dağ"ın, imge dünyasında farklı yansımaları olduğu görülmektedir: "Birçok halk türküsünde de "dağ" ayrılık sembolüdür. Ergenekon destanında da özgürlüğüne düşkün olan bir milleti dağlar özgürlüğünden ayırır. Dağın başı, tıpkı sevgilisinden ayrılan aşık gibi dumanlıdır" (Karakuş, 2012:432). Dağ motifi; gerek türkülerde gerekse diğer sözlü kültür ürünlerde çokça kullanılan bir motif olmakla birlikte, farklı anlam değerleri taşımaktadır: Dağ; bazen seven ile sevilen arasındaki engel iken bazen de, ondan medet umulan yardım dilenen unsur olarak nitelendirilmektedir. Türküde ise; sevdiğinden ayrılan birey için "dağ", bu iki karşıtlığın yansıması şeklinde görülmektedir. Bireyin yitim sonrasında yaşadığı çaresizlik "dağ" motifi üzerinden açıkça okunabilir; öyle ki türkünün ilk dizesinde "Kurban olam karlı dağlar/Verin benim sevdiğimi" şekliyle dağlardan medet uman birey, üçüncü dizede "Yüce dağlar dizi dizi/Viran ettin hanemizi" mısrasında; yitime neden olarak gördüğü dağlara sitem eder. Bu iki mısra üzerine yapılan okumada yitim karşısındaki bireyin acısı ve çaresizliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Dağ ve rüzgâr motiflerinde özellikle dikkat çeken konu; bireyin yitim karşısında yaşadığı *ümitsizliğe* rağmen koruduğu *umudu*dur. Birey yitim karşısında derin bir acı çekerken henüz yitimi kabullenmiş değildir; bu da bireyin kabullenme aşamasından önceki depresyon aşamasında olduğunun göstergesidir.

Türküde, "yadsıma" yani inkarın görüldüğü kısım ise; "Sen küçüksün ölemezsin/Kefen bile giyemezsin" mısralarıdır. Ross bu aşamada, bireyin ölümü -dolayısıyla yitimi- bir gerçeklik olarak kabul etmediğini vurgular; bu aşamanın girişinde seçtiği epigrafla da yadsıma/yalıtlanma aşamasındaki bireyin durumunu net çizgilerle ortaya koyar: "İnsan kendi önüne engeller diker" (1997: 60). Ross gibi Eisenberg ve Patterson da inkar dönemini şokla birlikte gerçeğin yok sayıldığı dönem olarak niteler. Bu aşamada bireyin yaptığı şey tam olarak tasniflerde belirtildiği gibidir; gerçeği kabul etmek istemeyen birey bahaneler bulur, durumu kabullenmemek adına çeşitli yollar dener. Türküde de, geride kalan bireyin yaşadığı kaybı kabullenmeyişi "Sen küçüksün ölemezsin" mısrasıyla dile getirilmiştir. İnsanların ölümle ilgili genel kabullerine bakıldığında bireyin ortaya koyduğu bahanenin anlaşılır olduğu görülmektedir; çünkü ölüm daha çok, yaşlı ya da hastalar için beklenen son olarak düşünülmektedir; bu yüzden birçok kültürde erken yaşta meydana gelen ölümler hoş karşılanmaz, acısı daha şiddetli yaşanır. Türk kültürüne bakıldığında *Allah sıralı ölüm versin* sözünün de bu bağlamda söylendiği anlaşılmaktadır. Türkmen halk inanışlarında ölüm temasını değerlendiren Yaşar Kalafat'ın çalışmasında yer alan, erken ölümle ilgili uygulama insan zihnindeki sıralı ölüm algısını ortaya koymaktadır: "Ölü evine götürülecek pidenin hamuru tırnaklanırken, mutadın tersine tırnaklama ortadan değil kenardan başlatılıp ortada bitirilir. Bununla murat, "sıralı ölüm olsun, hayata daha doymamış gençler erken ölmesindir" (2010: 221).

Sevdiği kişiyi kaybederek yitimi yaşayan bireyin, depresyon ve yadsıma aşamasını yaşadığı; bir yandan ölümü reddederken bir yandan da ölüm nedeniyle

derin bir kayıp hissine kapıldığı görülmektedir. Yas sürecindeki aşamaların belli bir sıraya mahsus olmadığı kişiden kişiye farklılık gösterdiği türkü üzerinden de anlaşılmaktadır. Yas sürecindeki duygular benzerlik gösterse de bu aşamaların ne kadar süreceği hangi duyguların ne yoğunlukta yaşanacağı, bireye ve bireyin yaşadığı yitim unsuruna bağlı olarak değişebilmektedir.

Yaram Sızlar Ağrır Başım[17]

İnsanın geçiş dönemleri arasında kabul edilen ölüm de, doğum gibi kaçınılmaz bir olaydır. Fakat ölümün bilinmezliği, ölümü insanların ortak korkusu haline getirmiştir. Bireyin ölüme yönelik farkındalığını güneşe bakmaya benzeten Yalom, bu durumun dayanılmaz olduğunu belirtmektedir (2008: 12).

"Yaram Sızlar Ağrır Başım" türküsü incelendiğinde Ross'un yas tasnifinde yer alan tek bir aşamaya değil, birkaç aşamaya karşılık geldiği görülmektedir. Yitimin getirisi olan yas sürecinde duyguların ve tepkilerin iç içe geçmesi olağandır; çünkü birey varlığı süresince yitimden kaçarken, onu yaşaması ya da bu ihtimalle yüzleşmesi durumunda ne yapacağını kestirememekte ve karmaşık duygular yaşamaktadır. Sadece yas sürecinde değil, hayatta karşılaşılan diğer olaylar karşısında duyguların birbirinden bütünüyle ayrılması söz konusu değildir; çünkü komplike olan, yaşanan süreçler ya da duygular değil hayatın bizzat kendisidir. Ross, kitabının son bölümünde Tagore'den yaptığı alıntıyla bu durumu etkili bir biçimde özetlemektedir: "Ölüm de doğum gibi hayata aittir. Yürümek ayağın yere basışı

[17] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 778).

kadar yerden kalkışıdır" (1997:311). Ölüm olayıyla birlikte yaşanan yitimin anlatıldığı "Yaram Sızlar Ağrır Başım" türküsü de, hayatın ve yasın komplike yapısını ortaya koymaktadır:

Yaram Sızlar Ağrır Başım

(Yöre: Şanlıurfa
Kaynak Kişi:Seyfettin Sucu
Derleyen: Seyfettin Sucu)

"Yaram sızlar ağrır başım
Yastığa damlar gözyaşım
Tabutumu kaldırmayın
Altında yok bir kardaşım
Vay dünya yalancı dünya

Bağlantı:
Ecel gelirse bu cana
Baş ağrısı bir bahane
Mezar taşıma yazsınlar
Bugün bana yarın sana

Gözüm görmez ağlamaktan
Suyum kesildi damaktan
Sanki bir düğün alayı
Tabutum geçti sokaktan
Vay dünya yalancı dünya…"

"Yaram Sızlar Ağrır Başım" türküsünde ölüme yaklaşan bireyin yaşadığı duygular aktarılmaktadır. Türkünün girişinde yer alan "Yaram sızlar ağrır başım/Yastığa damlar gözyaşım" mısraları; bireyin ölüm gerçeği karşısında yaşadığı hüznü ve depresyonu betimlemektedir. "Ecel gelirse bu cana/Baş ağrısı bir bahana/Mezar taşıma yazsınlar/Bugün bana yarın sana" mısraları ise, bireyin ölüme yönelik farkındalığını ve ölümlülük fikrini kabullendiğini ortaya koymaktadır; fakat ölümün kabullenilmesi ya da ölüm farkındalığı bireyi rahatlatan bir durum değildir. "Öz-farkındalık büyük bir armağan, hayat kadar değerli bir hazinedir. Bizi insan

yapan şeydir. Ama bedeli çok ağırdır -ölümlülük yarası-. Varoluşumuz, büyüyüp gelişeceğimiz ve kaçınılmaz bir şekilde ölüp yok olacağımız bilgisiyle gölgelenir" (Yalom, 2008: 9). Yalom'un da ifade ettiği gibi bu farkındalık insan için aynı zamanda bir yaradır; türküde de sızlayan gözyaşına sebep olan yara, "ölümlülük yarası"dır.

Türküde "ölümlülük yarası" karşısında, bireyin öfkesinin yüzeye çıktığı görülmektedir. Bu öfke direkt olarak ölüme yansıtılmamakla birlikte; Ross'un öfke aşamasını açıklarken belirttiği gibi, öfke rastgele bir biçimde çevreye yansıtılmıştır. Ölümün yaklaştığının farkında olan birey; ilk olarak türkü içinde ölümü çağrıştıran "tabut"a gönderme yapmaktadır. Örnek, *Anadolu Folkorunda Ölüm* adlı çalışmasında tabutu şu şekilde tanımlamaktadır: "Ölünün kefenlendikten sonra içine konularak taşındığı araca tabut denir" (1971: 55). Ölüm olayıyla birlikte neler yaşanacağının farkında olan birey tabuta işaret ettikten sonra, bir sonraki adıma da gönderme yapmaktadır. Bilindiği üzere tabutun taşınma için en az dört kişiye gereksinim duyulur. Bu pratiğin en güzel anlatıldığı örneklerden biri şüphesiz Necip Fazıl Kısakürek'in şiiridir: "Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam/Alıp beni götürsün, tam dört inanmış adam…"(2009: 111). Türküde de tabutun taşınması pratiğini bilen birey, "Tabutumu kaldırmayın/Altında yok bir kardaşım/Vay dünya yalan dünya" mısralarıyla öfkesini çevresine yansıtır gibi görünse de temelde öfkesi direkt olarak yaşadığı yitimedir.

Türkünün "Vay dünya yalancı dünya" mısrasında ise; bireyin ölüme karşı duyduğu öfkeyi bu sefer "dünya"ya yansıttığı görülür. Dünyanın tasavvuf ehli açısından "yalan", "fani", "geçici" olarak nitelendirildiği bilinse de buradaki bireyin

“yalan dünya” vurgusu ölüm karşısındaki çaresizliğin bir yansımasıdır. Bir önceki mısrayla bağlantılı olan bu mısrada, bireyin isyanı şu şekilde okunabilir: “Bu yalan dünyada bunca yıl yaşadım ama ölürken benim tabutumu taşıyacak bir kimseyi bile bana çok gördü, bana hiçbir şey vermedi” Aslında kişinin isyanı dünyadan bir şey alamadığına yönelikmiş gibi görünse de isyan bizzat “ölüme” yöneliktir; çünkü ölüm, bireyi dünyadan koparmaktadır.

Türkünün son dörtlüğü incelendiğinde ise kabullenme sürecine yönelik işaretler görülmektedir: “Suyum kesildi damaktan” mısrası ölüm olayının fiziksel ve biyolojik boyutuna, “sanki bir düğün alayı/tabutum geçti sokaktan” mısraları ise ölüm sonrası gerçekleşen “tabut taşıma” ritüeline gönderme yapmaktadır. Gelin evden çıkarılırken toplanan kalabalığa yani düğün alayına gönderme yapan birey, aynı kabalığın ölüm sonrası tabut taşıma merasiminde de olduğuna işaret ederken; ölümün de evlilik gibi hayata dair bir süreç olduğunu ve bu süreci kabullendiğini ifade etmektedir.

Yitim karşısında çaresiz olan insan, yas süreci boyunca yaşadığı öfke ve hüzne rağmen bir süre sonra ölüm gerçekliğini kabullenmektedir. Ne öfke, ne depresyon ne de yas sürecinde geçirilen diğer evreler “kabullenme” süreci kadar etkili değildir; bu nedenle bu evreler geçerliğini yitirirken diğer yandan kabullenmeye zemin hazırlanır. “Kabullenme” temel olarak; doğum kadar doğal bir süreç olan “ölüm”ün insan için içselleştiği dönemdir.

Oğul (Gömdüm Oğul Seni)[18]

Ölümün yol açtığı yitimle birlikte, bireyin yaşadığı yas sürecini tasnif eden Bowlby, ikinci aşama olarak nitelediği "Kaybedilen Bireyi Özleyip Arama: Öfke" fazına ilişkin işaretleri şu şekilde ifade etmektedir: "Dolayısıyla, huzursuzca arayış, gidip gelen umut, tekrarlayan hayal kırıklığı, ağlama, öfke, suçlama ve nankörlük, hepsi yas tutmanın ikinci fazının özellikleridir, kaybedilen kişiyi bulup geri almak için güçlü bir dürtünün dışa vurumları diye anlaşılmalıdır" (2015: 11). "Oğul (Gömdüm Oğul Seni)" adlı türkü içerisinde de Bowlby'nin bahsettiği "öfke" aşamasıyla birlikte, yaşanan yokluk ve yitimin bireyi derinden etkilediği "depresyon" sürecine yönelik göndermeleri içermektedir:

Oğul (Gömdüm Oğul Seni)
(Söz- Müzik: Mustafa Atıcı)

"Gömdüm oğul seni toprağa gömdüm
Kanlı yaşlarımla pınara döndüm
Tabutun üstünde dirildim öldüm
Seni vuran eller kırılsın oğul

Doymadım sesine fidan boyuna
Kalın ip taktılar ince boynuna
Gül gibi düştün toprağın koynuna
Seni asan eller kırılsın oğul

Giden oğul hiç gelir mi yerine
Ah evladım yaram indi derine
Hele bakın zalimin eserine
Seni yakan eller kırılsın oğul"

"Oğul" adlı türkü, evladını kaybetmiş bireyin bu yitim karşısındaki duygularını içermektedir. Türkü içerisinde yer alan *gömmek, ölmek, düşmek, gitmek* gibi fiiller üzerinden bireyin yaşadığı yitim ortaya koyulmaktadır. Türküde yitimi

[18]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuyurdu.com/ogul-gomdum-ogul-seni-1100.html, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

yaşayan bireyin ölüme karşı duyduğu öfke de dolaylı biçimde aktarılmaktadır. "Ölüm, oğlumu nasıl aldın" yerine "Seni vuran eller kırılsın oğul", "Seni asan eller kırılsın oğul" şeklindeki ifadeler, öfkenin biri ya da birilerine yansıtıldığının göstergesidir. Ross'un ölümcül hastalar üzerinden çözümlediği yas evrelerinde öfke dönemi için söylediği önemli bir nokta vardır: "Asıl trajik olan belki de böyle bir hastanın öfkesinin nedenlerini düşünmememiz ve bunu kişisel olarak almamızdır, çünkü bu öfkenin kökeninde hedef aldığı kişilerle ilgili pek az şey bulunur" (1997: 75). Ross'un yorumundan yola çıkarak; bu aşamadaki bireyin, öfkesinin kaynağında, öfkeyi yansıttığı kişi değil bizzat ölümün kendisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Türküde geçen "Sana vuran/asan/yakan eller kırılsın" mısrasında; geçen "elleri kırılsın" bölümü dikkat çekicidir; bilindiği üzere "elleri kırılsın" Türk kültüründe bir tür beddua olarak kabul edilmektedir. Doğan Kaya "Dualar ve Beddualar" adlı makalesinde "İnsan için söylenen beddualar" başlığı altında "elleri kırılsın" bedduasına da yer vermektedir. (1997: 106) Türküdeki birey de ölüm karşısında duyduğu öfkeyi beddua ederek ortaya koymaktadır.

Öfkeyle birlikte yaşanan acının yoğun olarak hissedildiği "depresyon" sürecine ilişkin işaretler de türkü içerisinde görülmektedir. Ölüm karşısındaki çaresizlik, yaşanan yitimle birlikte geçmişin ve geleceğin kaybedilmesi "depresyon" sürecinde yoğun olarak hissedilen "keder"i tetiklemektedir. "Doyamadım sesine, fidan boyuna" mısrasında ölümle birlikte geçmiş ve geleceğin kaybına yönelik bir sitem sezinlenmektedir; ölüm bireyden hem yaşanılan geçmişi hem de yaşanacağına inanılan geleceği çalmaktadır; ölüm nedeniyle bunlardan mahrum kalan bireyin kendi içine dönüp keder içinde olması da anlaşılır bir durumdur. Aynı şekilde ölüm

olayıyla birlikte manevi ayrılığın yanında maddeten ayrılığın söz konusu olması; yani bütüncül ayrılık fikri, depresyonu artıran bir başka unsur olarak değerlendirilebilir. Türküde de "Gömdüm oğul seni toprağa gömdüm/Kanlı gözyaşımla pınara gömdüm/Tabutun üstünde dirildim öldüm" mısraları bu durumun kanıtıdır. Bu mısrada depresyonu tetikleyen temel nedenin gömme işlemiyle paralel olduğu düşünülebilir; anlaşılan o ki ölümü ilk olarak soyut düzeyde algılayan birey; gömülme işlemiyle maddeten de sevdiğinden ayrılmayı yaşayarak somut bir ayrılık yaşamaya başlamıştır. "Tabutun üstünde dirildim, öldüm" mısrasıyla anlatılmak istenenin bu olduğu düşünülebilir; birey sevdiği gömülene kadar durumun tam olarak farkında değilken, gömülmeyle maddeten ayrılığı algılamış yani dirilmiş; ama bu ayrılığı önleyemediği için tekrar ölmüştür.

"Giden oğul hiç geri gelir mi" mısrasında ise; ölümün geri dönüşü olmayan bir yitim olduğu anlatılmaktadır. Yahya Kemal'in *Sessiz Gemi* adlı şiirinde de ölümle birlikte oluşan yitim duygusuna yönelik aynı algı; *Bir çok gidenin her biri memnun ki yerinden/Bir çok seneler geçti; dönen yok seferinden* (1974: 90) mısralarında görülmektedir. Ölümün diğer yitimler (ayrılık, askere gitme, gelin olma) gibi kısa süreli ve geçici olmayışı, acının ve öfkenin artmasına neden olarak gösterilebilir. Türküde de "Ah evladım yaram indi derine" mısrasında; bu süresiz ayrılığın ne kadar derin bir acıya yol açtığı aktarılmaktadır.

Yitim, insanda tek bir duygu ya da hisse yol açmak yerine geçen zamanla birlikte değişip dönüşmektedir; yas süreçleri ve geçirilen dönemler de bu durumu açıklar niteliktedir. Yasta, bireyin tek bir evreye saplanıp kalmaması, duygularının değişerek farklı kisvelere bürünmesi; sağlıklı bir yas süreci yaşandığını

göstermektedir; türkü içindeki bireyin sadece depresyonu değil öfkeyi deneyimlemesi de yas sürecinin normal seyrinde ilerlediğini göstermektedir.

Çalın Davulları Çaydan Aşağıya[19]

Selanik Türküsü olarak da bilinen, "Çalın Davulları Çaydan Aşağı" adlı türkünün teması "ölüm"dür. Yas sürecinin yaşandığı türküde; yas aşamalarına ilişkin işaretler görülmektedir. Bu yönüyle tek bir aşamayı tasvir etmeyen türkü; sürecin ne şekilde ilerlediğini göstermesi açısından önemlidir. Bireyin yas sürecinde yaşadığı duygular arasına kesin çizgiler koyulamayacağını, Bowlby şu sözlerle ifade etmektedir: "Açıkçası, bu fazlar keskin hatlı değildir, birey bir süre bu fazlardan ikisinin arasında sarkaç gibi sallanabilir" (2015:103). Bireyin yitim karşısında yaşadığı farklı duygular türkü içerisinde görünür haldedir:

Çalın Davulları Çaydan Aşağıya

(Yöre: Rumeli
Kaynak Kişi: Hüseyin Yaltırık
Derleyen: Nihat Kaya)

"Çalın davulları çaydan aşağıya (amman)
Mezarımı kazın (bre dostlar) belden aşağıya
Koyun sularımı kazan dolunca (amman)

Bağlantı:
Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver
Al başımdan bu sevdayı götür yâre ver

Selânik içinde selâm okunur (amman)
Selâmın sedası (bre dostlar) cana dokunur
Gelin olanlara kına yakılır (amman)

Bağlantı

[19] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006:207).

Selanik Selanik viran olasın (amman)
Taşını topracağını seller alasın
Sen de benim gibi yarsız kalasın (amman)

Bağlantı"

"Çalın davulları çaydan aşağıya/Mezarımı kazın belden aşağıya/Koyun sularımı kazan dolunca" ve "Selanik içinde selâm okunur/Selâmın sedası cana dokunur" mısraları, yasın son evresi olarak değerlendirilen "kabullenme" sürecine işaret etmektedir. Birey, bu mısralarda "mezar kazmak", "selâ okumak" gibi göndermelerle içinde bulunduğu toplumun ölüm sonrası pratiklerine gönderme yapmaktadır. Örnek, Anadolu folklorunda ölümü değerlendirdiği kitabında, bu pratiklerden biri olan "Salâ verme"yle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Köylerde, ilçelerde ve küçük kentlerde "evden eve haberleşmenin", "okutucu çıkartmanın" yanı sıra en yaygın usul salâ vermektir. Küçük yerlerde salâyı duyan kimse, birinin öldüğünü anlayarak, ölenin kimliğini soruşturur" (1971: 41-42).

Bireyin, söz konusu yitim karşısında gerçekçi bakışı diğer mısralarda da açıkça görülmektedir; özellikle "Çalın davulları çaydan aşağı" ve "Gelin olanlara kına yakılır" mısralarıyla, ölüm kadar gerçek bir diğer geçiş dönemi olan "düğün"e gönderme yapan birey, "yitim" gerçeğini tam anlamıyla kabullenmiş görünmektedir. Bireyin bu mısra ile düşündürmek istediği şudur: *Düğün nasıl yaşanıyorsa, diğer uçta ölüm de aynı gerçeklikte yaşanmaktadır/yaşanacaktır*.

Türküde yas aşamalarından bir diğerine ait gönderme "Selanik Selanik viran olasın/Taşını topracağını seller alasın/Sen de benim gibi yarsız kalasın" mısralarında görülmektedir. Ölüme karşı elinden bir şey gelmeyen birey bu noktada, yasın ikinci aşaması olan "öfke" aşamasını yaşamaktadır. Bireyin öfkesi öylesine şiddetlidir ki

direkt olarak ölümün yaşandığı şehre, dolaylı ve örtük biçimde ise ölüme beddua ederek öfkesini yansıtmaktadır.

"Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver" mısrası ise yas aşamalarından "pazarlık" aşamasına karşılık gelmektedir. Ölüm karşısında çaresiz olan birey, yaşadığı öfkenin ardından üçüncü aşama olan pazarlığa geçiş yapmaktadır. Türkü de yer alan bu "üç gün ara ver" mısraları ise; ölümü zamansal olarak erteleme yönündeki pazarlığı dile getirmektedir.

Yas sürecindeki bireylerin, duygularında görülen gelgitler ve dalgalanmaların normal olduğu, yas tasniflerini yapan uzmanlar tarafından da ifade edilmektedir. Türküde "öfke", "pazarlık" ve "kabullenme" şeklinde görülen üç farklı yas evresi bu durumu kanıtlarken, yasın öznel boyutunu da ortaya koymaktadır; çünkü süreçler benzer olsa da "yas"ın hangi bireyde hangi duyguları tetikleyeceği, sürecin ne şekilde ilerleyeceğini kestirmek zordur. Bir birey yaşadığı yitim sonucu yoğun bir biçimde tek bir evreyi yaşarken; başka bir birey türküde olduğu gibi birden çok duyguyu aynı anda yaşayabilmektedir.

Adaletin Bu mu Dünya[20]

Komplike bir süreç olan "yas"ta farklı duyguların eş zamanlı yaşanabileceğini kabul eden araştırmacılardan Göka da; "Hastaların birçoğunda, yas sürecinde iki ya da üç evre aynı zamanda yaşanabilir"(2010:217) ifadesiyle duygularda görülen geçişlerin doğal olduğunu ortaya koymaktadır. Teması ölüm olan "Adaletin Bu mu Dünya" adlı türküde; yas aşamalarına göre "kabullenme" ve "öfke" aşamalarına ilişkin duyguların bir arada bulunduğu görülmektedir:

[20] Türkü metni için bkz. (Yücel, a.g.e., s. 459).

Adaletin Bu mu Dünya

(Söz-Müzik: Ali Ercan)

"Güvenemem servetime malına
Ümidim yok bugün ile yarına
Toprak beni de basacak bağrına
Adaletin bu mu dünya
Kimine kavun yedirdin
Kimine de kelek dünya
Ne yar verdin ne mal dünya
Benim de canım al dünya
Benden iyi adam bul da
Aleminde gezdir dünya

Ne insanlar gelip geçti kapından
Memnun gelip giden var mı yolundan
Kimi fakir kim ayrılmış yarinden
Adaletin bu mu…

Kimi Mecnun gibi dağda dolaşır
Kimisi de ölüm yok gibi çalışır
Kimi meteliksiz kimi milyona karışır
Adaletin bu mu…"

Yas tasniflerinin büyük bir çoğunluğunda son aşama olarak yer alan "kabullenme"; bireyin, yitimin kaçınılmaz olduğuna ilişkin bilince sahip olduğu dönemdir: Ross'un "kabullenme" aşamasını yorumlayan Göka; bu dönemi geçiren bireyin durumunu şu şekilde tasvir etmektedir: "Gerçeği kabullendikçe, bir yandan yakınlarıyla, yaşadığı dünya hayatıyla vedalaşırken bir yandan da yeni bir dünyaya "hoş bulduk" der gibi olur" (2010: 216).

Türküdeki bireyin yitim karşısındaki bilinçli tavrı özellikle "Toprak beni de basacak bağrına" mısrasında hissedilmektedir. Burada birey, bir anlamda Göka'nın dediği gibi yaşadığı dünyayla vedalaşmakta, "toprak"la birlikte yeni dünyaya geçiş yapmaktadır. Birey, ölüme gönderme yapan örtmece bir söz öbeği olan "Toprağın bağra basması"nı kullanarak ölüm karşısındaki farkındalığını göstermektedir. Ölüme

gönderme yapan bu söz öbeğinin geçtiği en özel örneklerden biri; 19. yüzyılın başında doğup 20. yüzyılda Türk halk şiirinde önemli bir yer edinen Aşık Veysel Şatıroğlu'nun "Kara Toprak" şiirinde görülmektedir: "Gün gelir Veysel'i bağrına basar/Benim sâdık yârim kara topraktır" Aşık Veysel, türküdeki birey gibi ölümle birlikte yitimi yaşayacağına dair farkındalığını bu mısralarla dile getirmektedir. Türküde kabullenmeye ilişkin duyguların görüldüğü bir diğer kısım da "Ne insanlar gelip geçti kapından/Memnun gelip giden var mı yolundan" mısralarıdır. Burada, ölümün kişi ayrımı gözetmeksizin herkesin başına geleceği ve kaçınılmaz olduğuna yönelik bir gönderme yapılmaktadır; bu göndermeyi yapan birey de ölümden kaçamayacağının farkındadır. Kabullenmeye ilişkin duyguların yansıması olan "Kimi de ölüm yok gibi çalışır" mısrası da ölüm karşısındaki farkındalığı açıkça ortaya koymaktadır. Ölüm gerçekliğinin farkında olan birey bu mısralarla ölümü yok sayanlara doğrudan bir gönderme yapmaktadır.

Türküde öfke aşamasının yansıması; "Adaletin bu mu dünya" mısralarında yoğun olarak hissedilmektedir. Ölümün getirisi olarak yaşanan kayıp/yitim karşısında elinden bir şey gelmediğinin farkında olan birey, bu durum karşısında öfkelenmekte ve durumu adaletsizlik olarak nitelendirmektedir. "Ne yar verdin ne mal dünya" mısrası da bu adaletsizliğe karşı açık bir isyan olarak okunabilir; kendisine bir şey vermeyen dünya, bu kadarı yetmezmiş gibi ölümle birlikte tam anlamıyla bir kayıp yaşamasına neden olmaktadır. Ölüme karşı isyanın görüldüğü bir diğer mısra da; "Benden iyi adam bul da/Aleminde gezdir dünya" dır. Bu mısrada birey, kendisini iyi bir insanın olarak nitelendirmekte, hal böyleyken ölümün başına gelmesine karşı açıkça bir tepki göstermektedir; anlaşılan o ki birey ölümün

kendisinden önce kötü insanların başına geleceğine yönelik bir inanç taşımaktadır. Türküdeki bu algı, Göka'nın öfke aşamasında tarif ettiği bireyin düşünceleriyle birebir örtüşmektedir: "Neden ben? Böyle bir sonu benden çok hak edenler var! Etrafta öyle kötü insanlar var ki neden benim yerime onlar ölmüyorlar" (2010: 212).

Yas süreci çerçevesinde geçirilen evreler ve yaşanan duygular farklılık gösterse de insanın yaşadığımı yitimle başa çıkabilmesi için bu süreci yaşadığı görülmektedir. İnsan ancak bu şekilde "yitim"i gerçek anlamda algılamayı başarır. Türküde görülen "öfke" ve "kabullenme" süreci de "yitim"in algılanması için geçirilen evreleri örneklendirmektedir.

Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek[21]

Birey için hayatın zorlu dönemlerinden biri olan yas sürecinde; duygularda görülen ani değişimler ve duygular arasındaki geçişler olağan kabul edilmektedir: "Çok zor ve kimi zaman oldukça uzun bir mücadele, bazen umudun arttığı bazen hayal kırıklıklarının ciddi bir yıkıma yol açtığı inişli çıkışlı günler…"(Göka, 2010:207). Teması itibariyle bir ölüm türküsü olan "Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek" adlı türkü de, yas süreçlerinde bireyin duygularında görülen dalgalanmayı göstererek, Göka'nın ifadelerini somutlaştırmaktadır:

Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek
(Yöre: Kahramanmaraş)

"Bir sen kaldın felek bana gülecek
Bu göz yaşlarımı kimler silecek
Dediler ki nazlı yârim gelecek

Bağlantı:

[21] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006, s. 160).

Gelme ecel gelme üç gün ara ver dört gün ara ver
Al benim sevdamı götür yare ver canım yare ver

Felek güldürmedi benim yüzümü
Hem yarimi aldı hem de kuzumu
Kime anlatayım yürek sızımı

Bağlantı"

Türküde "depresyon" aşamasının yansımaları, "Bir sen kaldın felek bana gülecek/Felek güldürmedi benim yüzümü" mısralarında görülmektedir. Bu mısrada anahtar kelime olan "felek", Türk halk şiirinde ve divan şiirinde genellikle kendisine sitem edilen, kötülüklere, ayrılıklara sebep olarak gösterilen bir öğe olarak yer almaktadır. "Divân edebiyatında felek, genel olarak olumsuz kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Şans, baht gibi olumlu ifâdelerde feleğin adı az geçerken, olumsuz ifâdelerde felek hep suçlu olarak görülmüştür" (Kul, 2015: 38). Türküde de "felek"e yüklenen anlam değişmemiştir; "Hem yârimi aldı hem de kuzumu/Kime anlatayım yürek sızımı" mısraları, feleğin neden olduğu olumsuzlukları ve acıyı ifade etmektedir. Felek, bireyi hem sevdiği kişiden hem de kendi canından olan yavrusundan ayırmıştır; feleğin neden olduğu bu ayrılıklar, acıya dolayısıyla da depresyona neden olmuştur.

Türküde pazarlık aşamasının görüldüğü kısım ise "Gelme ecel gelme üç gün ara ver dört gün ara ver/Al benim sevdamı götür yare ver canım yare ver" mısralarıdır. Pazarlık aşamasında kayba yaklaşan bireyin, ölümü ötelemeye; dolayısıyla kaybı geciktirmeye yönelik istekleri söz konusudur. "Bu aşamada insan, bir tür uzlaşma yapmaya, kaçınılmaz sonu hiç değilse biraz olsun ertelemeye çalışır" (Göka, 2010: 214). Görüldüğü üzere birey bu noktada tamamen ölümden kaçmaya motive olmuştur; ölümü geciktirmek adına yeni yollar aramakta, anlaşmalar

yapmaktadır. İnsanın yitimi/kaybı ötelemeye yönelik bu uğraşları incelenen türküye yansıdığı gibi, edebiyatın başka ürünlerinde de görülmektedir: Kökeni hakkında birkaç farklı görüş olan, ama genellikle Arap Edebiyatının ürünü olarak kabul edilen Binbir Gece Masalları, ölümü dolaylı olarak da yitimi ötelemeye yönelik uğraşın görüldüğü en açık örneklerden biridir. Eserde yaşadığı aldatma neticesinde kadınların sadakatsiz olduğunu düşünen hükümdar Şehriyar, her gün bir genç kızla evlenmekte ve ertesi gün bu kızları öldürtmektedir, öyle ki bir noktadan sonra Şehriyar'ın şehrinde evlenecek kız kalmama noktasına gelir. Bu aşamada vezirin akıllı ve güzel kızı Şehrazat bir plan yaparak hem kendini hem de diğer kızları ölümden kurtarmayı amaçlar. Şehriyar ile evlenen Şehrazat, ilk gece kardeşi Dünyazad'la vedalaşmak için hükümdardan izin ister ve yaptıkları plan doğrultusunda odasına getirilen kardeşine masal anlatmaya başlar, sabaha karşı masalı en heyecanlı yerinde keser. Masalın devamını merak eden Şehriyar da bu nedenle Şehrazat'ın ölümünü ertelemeye başlar. Masalın sonunda Şehrazat'ın anlattığı masallarla amacına ulaşarak, ölümü binbir gece ertelediği görülür. "Binbir gece masallarında Şehrazat, masallar anlatmak suretiyle kendini bekleyen ölümü geciktirir" (Ece, 2002:102). Türküde "üç gün/dört gün" şeklindeki dile getirilen talep, Binbir Gece Masalları'nda bin bir gece süren ölümü erteleme pazarlığıyla eş değerdir.

Yitim karşısında yaşanan evrelerden biri olan "depresyon"da, bireyin aktif direnişi söz konusu değildir. Birey, öfke aşamasında içindekileri bir volkan gibi dışarıya püskürtürken, depresyonda durum tam tersidir; yaşadığı acıyla hemhal olan

birey tamamen içine kapanmıştır. Türkü “kime anlatayım yürek sızımı” mısrası bu noktada depresyonun dile gelmiş hali olarak okunmaktadır.

Bireyin, geçirdiği pazarlık aşaması ise; bilinçdışında inandığı "ölümsüzlük" kodlamasıyla ilgilidir, birey kaçar; çünkü bir şekilde "ölüm"ü alt edeceği inancı taşımaktadır. Yitim karşısında hangi duygu yaşanırsa yaşansın yas sürecinin kolay bir süreç olmadığı, hayatın bir anda eskisi gibi seyrine dönemeyeceği ortadadır; bu nedenle bireyin eski ritmini yakalaması için yas sürecini yaşaması gerekmektedir

3.2. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde Yas

Duygusal ilişkilerin sonlanması, memleketinden ya da sevdiklerinden herhangi bir sebeple ayrılmak zorunda kalınması; "yitim"in yaşanmasına neden olan etmenler arasında sayılabilir. Türküleri konuları bakımından tasnif eden Yakıcı'nın "Gurbet/Ayrılık/Hasret Konulu Türküler" başlığı altında yaptığı açıklama da; bu türkülerin kavram alanını göstermektedir: "Ya evleneceği kızın başlık parasını temin etmek ya da çoluk çocuğun geçimini sağlamak için iş amaçlı, geleceğini hazırlamak düşüncesiyle eğitim öğretim amaçlı olarak ya da evlilikler nedeniyle Türk insanı, sürekli gurbete çıkmıştır, dolayısıyla türkülerin işlediği önemli konulardan biri gurbet, ayrılık ve hasret olmuştur" (2013:248).

"Ayrılık" ve "gurbet" temalı türkülerin incelenmesi, "yitim/kayıp" duygusunun; sadece ölüm üzerinden yaşanmadığını göstermesi açısından önemlidir. Ölüm dışında farklı bir tema üzerinden "yitim"in incelenmesi; "yitim"in çok boyutlu yapısını ortaya koyarken, aynı zamanda toplumda yitimin ne şekilde yaşandığı hakkında kaynak oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, sevdiğinden gurbet ya da bir başka nedenle ayrı düşmüş bireyin duygularını içeren on bir türkü ele alınmış ve bu türküler yas aşamaları bağlamında incelenmiştir.

3.2.1. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "İnkar/Yadsıma" Aşaması

Ayrılık/gurbet temalı on bir türkü içinde, inkar/yadsıma aşamasına karşılık gelen bir türkü tespit edilememiştir. Çalışma sınırlı sayıda türküyü içerdiği için; çalışmada yer almayan fakat bu aşamanın görülebileceği türkülerin varlığı kabul edilmektedir.

3.2.2. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması

Ayrılık/gurbet temalı türkülerde on bir türküden "Yıkılsın Sebebim" adlı türküde "öfke" aşamasının yansımaları görülmektedir; fakat türkü *yalnızca* "öfke" aşamasına karşılık gelmediği için bu başlık altında değerlendirilmemiştir.

3.2.3. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması

"Ayrılık", "gurbet" temasında bireyin ayrılığa son vermeye yönelik umudu, bireyin yas sürecini daraltmaktadır. Ayrılık/gurbet temasında incelenen on bir türküde "pazarlık" aşamasına gönderme yapan bir türkü tespit edilememiştir.

3.2.4. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması

Ayrılık/gurbet temalı türkülerde yaşanan "yitim"in yoğun olarak "depresyon" aşamasına yol açtığı görülmüştür. Ele alınan on bir türküden on birinde de depresyon aşamasının yansımaları tespit edilmiştir. Bu türkülerden *yalnızca* "Yıkılsın Sebebim" depresyonla birlikte "öfke" aşamasına da gönderme yaparken, geriye kalan on türkünün tamamı "depresyon" aşamasını betimlemektedir.

Geçti Gitti Vatanına Yurduna[22]

Yas sürecinde inkar, öfke ve pazarlık gibi aşamalarından geçen birey, bu aşamalardan bir fayda sağlayamadığını anladığında, yapacak bir şeyin kalmadığını hissederek depresyon sürecine girebilir. Ölümle paralel düşünülen yas sürecinin, "ayrılık" sonrasında da yaşandığı yapılan çözümlemelerle ortaya koyulmuştur. Ayrılıkta söz konusu yitim, ölüm ile denk tutulamasa da yaşanan duygular aynıdır; çünkü ayrılık sürecinde de birey, daha önce hayatı dolduran bir özneden geçici ya da daimi bir kopuş yaşamaktadır.

"Geçti Gitti Vatanına Yurduna" adlı türküde de; bireyin yaşadığı "ayrılık" neticesindeki duygular yansıtılmıştır. Türkü, yas aşamaları bağlamında değerlendirildiğinde ise; Ross'un yas tasnifinde dördüncü aşama olarak ele aldığı "depresyon"a karşılık geldiği görülmektedir:

Geçti Gitti Vatanına Yurduna

(Yöre: Erzincan/Tercan
Kaynak Kişi: Âşık İsmail Aydın (Daimi)
Derleyen: Ali Rıza Gündoğdu)

"Geçti gitti vatanına yurduna (hey can yurduna)
Dayanamam hasretine derdine
Uçurdum durnamı dağlar ardına
Felek bizi nazlı yardan ayırdı

Bağlantı:
Ara ver ara ver dağlar ara ver
Götür selâmımı nazlı yâra ver

Benim gizli derdim asla bilinmez
Akar gözüm yaşı birden silinmez
Ayrılık derdime çare bulunmaz
Felek beni nazlı yardan ayırdı

Bağlantı

[22]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006: 379).

Yaz gelir şenlenir yaylalar dağlar
Bülbülün meskeni bahçeli bağlar
Herkes muradına erdiği çağlar
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Bağlantı"

Türküde yer alan *dayanamam, bulunmaz, bilinmez, silinmez* gibi olumsuz fiiller; türküdeki yitimi ortaya koyarken, söz konusu yitimin "ayrılık" kaynaklı olduğu "Geçti gitti vatanına yurduna/Dayanamam hasretine derdine" mısralarıyla aktarılmaktadır. Bununla birlikte "Uçurdum durnamı dağlar ardına" mısrasında geçen "turna"; ayrılık/yitim bağlamında üzerinde durulması gereken bir motiftir; çünkü Türk kültüründe "turna", ayrılık ve gurbetlik durumlarında haberci olarak nitelendirilen, ondan haber beklenen kuş olarak yer almaktadır. Şükrü Elçin, Türk Halk Edebiyatında "turna" motifini şu şekilde açıklamaktadır:

> Herhangi bir sebeple evinden, yurdundan ayrılan insanın, hususiyle erkeğin bir gaye için yuvasında bıraktığı eşine, ana, baba, sevgili veya çocuklarına duyduğu hasret; memlekette kalanların ruhlarında beliren acı ve boşluk, ister istemez bir vasıtadan faydalanma ihtiyacını doğurmuştur. Türk halk şairlerinin hayal dahi olsa, faydalandığı bu vasıtalardan biri de geleneğin getirdiği inançlar içinden gelen ve belli mevsimlerde göç eden turnadır (1997: 66).

Elçin'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere; türküde ayrılık dolayısıyla yitimi yaşayan birey "turna" motifini gelişigüzel bir şekilde değil, aksine "turna"ya atfedilen özellikleri göz önünde bulundurarak bilinçli şekilde kullanmıştır.

"Ayrılık derdime çare bulunmaz" mısrası incelendiğinde ise; ayrılığı inkarla öfkeyle ya da pazarlıkla çözemeyeceğini anlayan bireyin; yaşadığı çaresizlikle birlikte depresyon sürecini geçirdiği anlaşılmaktadır. "Akar gözüm yaşı birden silinmez" mısrasında ise; depresyon sürecinde yaşanan kedere gönderme

yapılmaktadır; yaşadığı yitim karşısında elinden bir şey gelmediğini fark eden birey yaşadığı bu çaresizlik karşısında üzgündür ve acı çekmektedir. Ölümcül hastaların depresyon sürecini değerlendiren Ross, hastaların yitim/kayıp karşısındaki tutumunu anlatırken aslında bu sürecin sadece ölümle ilgili olmadığını da ortaya koymaktadır: "Üzülmemesi söylenmemelidir, çünkü hepimiz sevdiğimiz birini kaybettiğimizde korkunç üzülürüz. Hasta da sevdiği her şeyi ve herkesi kaybetmek üzeredir" (1997: 115). Ross'un yorumundan anlaşılacağı üzere yaşanan üzüntü ve keder ölümle değil, ölümün getirdiği kayıp/yitim duygusuyla doğrudan ilgilidir; türküde de derdin çaresiz olması, gözden yaş akması gibi üzüntü imgeleri yaşanan kayıpla/yitimle ilişkilidir.

Türküde ayrılığa gönderme yapan bir diğer unsur da, "Felek beni nazlı yârdan ayırdı" mısrasında yer alan "felek"tir. Divan Edebiyatında ve Halk Edebiyatında farklı kullanımlara sahip olan "felek"; Halk Edebiyatı ürünü olan bu türkü içinde olumsuz anlamıyla kullanılmaktadır. Esra Şimşek'in çalışmasında feleğin olumsuz yönü şu şekilde yer almaktadır: "Bazen de insanlara -özellikle âşık ve şairlere- elinden gelen her türlü kötülüğü yapan, sevdiğinden ayıran, gurbet ellere savuran, öç alan, onlarla savaşan bir zalimdir, ecel olup çıkar karşılarına…" (2009: 35). Türkü incelendiğinde "felek"in bütün olumsuzlukların nedeni olarak gösterildiği görülmektedir: "Yaz gelir şenlenir yaylalar dağlar/Bülbülün meskeni bahçeli bağlar/Herkes muradına erdiği çağlar/Felek beni nazlı yârdan ayırdı" mısraları da durumu betimlemektedir. Doğada yaz mevsiminin getirdiği güzelliklere ve bahar/yaz aylarının âşıkların vuslat dönemi olmasına gönderme yapılırken, bireye göre felek bu noktada tüm bu güzellikleri engelleyen temel neden olarak gösterilmektedir.

Yitimin ardından yaşanan yas sürecinde; insanın tüm benliğini kaplayan duygulardan biri "keder"dir. Kederin, yoğun olarak hissedildiği dönem "depresyon"la karşılanmaktadır. Ross, "yitim"e yaklaşan bireyin umudunu ve mücadele gücünü kaybetmesiyle, "depresyon" sürecini başlatırken; Bowlby, yitimi yaşayan "birey"ler üzerinden yaptığı tasnifte; bireyin yitimle başa çıkamadığı, hayatına devam edemediği dönemi "ruhsal dağınıklık/ümitsizlik" olarak tanımlayarak depresyon sürecini ifade etmektedir. Ayrılık denildiğinde; ilk anda insan zihninde "duygusal ilişkilerin sonlanması" fikri canlansa da, "yitim"in nedenlerinden biri olan "ayrılık"ın, insanın hayatının hemen her döneminde yaşanabileceği ve yas tepkilerine yol açtığı kabul edilmelidir.

Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme[23]

İnsanın değer verdiği şeyden (başka bir insan, nesne, statü gibi) bir nedenle uzak kalması "ayrılık" olarak ifade edilebilir. Bu ayrılık, kısa süreli ya da belli bir zamana yayılmış olarak yaşanabileceği gibi, sonu olmayan ve kavuşma ihtimalinden uzak bir biçimde de yaşanabilir. Ayrılık sonucu yaşanan yitim ise bireyde "yas" sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. İncelenen türküde sevdiğinden ayrıldığı anlaşılan bireyin yaptığı göndermeler değerlendirildiğinde; bireyin yas aşamalarından "depresyon"u deneyimlediği anlaşılmaktadır.

Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme

(Yöre: Tokat
Kaynak Kişi: Abbas Öz
Derleyen: Mehmet Erenler)

"Deymen benim gamlı yaslı gönlüme
Ben bir selvi boylu yardan ayrıldım

[23]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006:279).

Evvel bağban idim dostun bağında
Talan vurdu ayva nardan ayrıldım

Kumru gibi gökyüzünde dönende
Baykuş gibi viran yurda konanda
Çok ağladım Ferhat gibi çöllerde
Şirin gibi nazlı zülf-ü yârdan ayrıldım"

Türküde sevdiği kişiden ayrılan bireyin yaşadığı acı ve keder görülmektedir. "Değmen benim gamlı yaslı gönlüme" mısrası, ayrılık sonucu yaşanan kaybın/yitimin ne derece yoğun yaşandığının vurgulandığı kısımdır; nitekim "yaslı gönül" vurgusu yasın sadece ölümle birlikte yaşanan bir durum olmadığının somut göstergesi niteliğindedir. Ayrılık sonucunda sevdiği kişiden ayrılan birey yaşadığı yitimle/kayıpla birlikte yas sürecini yaşamaya başlamıştır.

Türküde, motifler üzerinden ayrılığa, dolayısıyla yitime gönderme yapıldığı görülmektedir. "Evvel bağban idim dostun bağında, talan vurdu ayva nardan ayrıldım" mısralarında yer alan "bağban" ve "talan" türkü içindeki iki önemli metafordur. Farsça kökenli bir sözcük olan "bağban", bahçıvan anlamına gelmektedir; "talan" ise türküdeki kullanımı itibariyle bahçeye ve mahsullere zarar veren bir olayı ifade etmektedir. Türkünün ortaya çıkışını anlatan rivayetlerden biri "bağban-talan" ilişkisini açıklar niteliktedir: Rivayete göre; bahçe sahibi olan genç bir delikanlı, talan nedeniyle bahçesini kaybeder ve bu olay da sevdiğiyle ayrılığına neden olur[24]. Bu rivayette, maddi bir nedene bağlanan ayrılık; bir bakıma bireyin kederinin yoğunluğunu da açıklamaktadır; çünkü birey kaybettiği güç ve konum yetmezmiş gibi sevdiğini de kaybetmiştir.

[24]Türkü hikayesi için bkz. http://www.yazarlartoplulugu.com/oku/8128/bir-tokat-turkusu.html (Erişim Tarihi: 14.10.2016)

"Kumru gibi gökyüzünde dönende" mısrası ise, ayrılığı yaşayan bireyin halini anlatma çabası olarak okunabilir. Kendini "kumru"ya benzeten birey bu ilişkiyi gelişigüzel bir şekilde kurmamaktadır; nitekim "kumru"ya dair inanış, kişinin kumru kuşuyla kendisi arasında ne yönde bir benzerlik kurduğunu açıklar niteliktedir: "İnanışa göre eşlerden herhangi birisi ölecek olsa, geride kalan kumru artık hayatı boyunca bir başka kumru ile eşleşemez. Ömrü hep feryat ile geçer" (akt. Öner, 2008:567). Bu açıklamadan yola çıkarak "Kumru gibi gökyüzünde dönende" mısrası şu şekilde yorumlanabilir: Kişi ayrılık sonucu eşini kaybetmiştir, eşine sadık olan kumru gibi eşini aramaktadır; fakat bu arayışı sonuçsuz kalmakta ve birey acı çekmektedir. Kumrunun gökyüzünde dönüp durması, bir yere konamaması eşini bulamayışının göstergesidir; türküde de eşini kaybeden birey bu bağlamda "kumru" motifiyle karşılanmaktadır.

"Baykuş gibi viran yurda konanda" mısrasında ise, birey kendisini baykuşla imgelemektedir. "Baykuş" daha önce değinildiği üzere uğursuz kabul edilen; ölüm, felaket gibi olumsuzlukları çağrıştıran bir kuştur. "Gevheri Divan'ında Kuşlar" adlı çalışmasında Esra Öner de, "baykuş" ile ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: "Uğursuzluğu yüzünden insanlar ve diğer kuşlar tarafından tecrit edildiği için yıkıntılarda ve viranelerde yaşadığı kabul edilir. Kimseye sokulmaz" (2008: 565). Türküde de sevdiğinden ayrılan kişi baykuş gibi kimsesizdir, yalnızdır, yaşadığı yer viraneden farksızdır. Olumsuz çağrışımıyla ele alınan baykuş, bu türküde bireyin kaybı/yitimi yaşadıktan sonraki tasviri olarak düşünülebilir. "Ruhsal dağılma" başlığıyla yas tasnifleri arasında da yer alan bu evre, türküdeki bireyin durumunu karşılamaktadır: "Kayıptan birkaç hafta sonra başlayan bu evre, bazen aylarca sürebilir. Yas yaşayan kişi, henüz tam olarak kabullenemese de bu evrede kaybın

kalıcı olduğunu ve bu acıyla yaşayacağını derinden anlar. Kendini yalnız ve yardıma muhtaç hisseder. Yoğun insan ilişkilerinden ve sosyalleşmekten kaçınır…" (Göka, 2010: 160) "Baykuş"un özellikleri ve bireyin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında; bireyin, "baykuş" imgesini duygu durumunu anlatmak üzere bilinçli olarak seçtiği anlaşılmaktadır.

"Çok ağladım Ferhat gibi çöllerde/Şirin gibi nazlı zülf-ü yârdan ayrıldım" mısraları ise türküde ayrılığa doğrudan yapılmış göndermeleri içermektedir. Bilindiği üzere; İran sahasına ait olan ve Türk edebiyatını da etkileyen Ferhat ile Şirin (Hüsrev ü Şirin) hikayesi birbirine kavuşamayan âşıkları konu almaktadır. İncelenen türküde olduğu gibi, ayrılık temalı birçok türde kullanılan Ferhat ile Şirin hikâyesinin türküde de bilinçli olarak seçildiği anlaşılmaktadır; birey herkesçe bilinen bu gönderme ile yaşadığı yitimi etkili bir biçimde aktarmayı başarmıştır.

Türkü içerisindeki göndermelerden; yaşanan ayrılık sonucu "keder" içinde olan bireyin, yas aşamalarından "depresyon"u yaşadığı açıktır. Volkan'ın, yas olgusunu açıklarken ifade ettiği gibi; yitim bireyi, her ne kadar "keder" içine sürüklese de "keder"e saplanıp kalmak, yaşama kalınan yerden devam edememek "depresyon" sürecinin işaretidir. Türkudeki birey de tam anlamıyla "keder"e gömülmüş bir halde "depresyon" sürecini yaşamaktadır.

Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım[25]

İki sevgilinin ayrılığını konu alan "Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım" adlı türkü; bireyin yaşadığı yitimle birlikte yas sürecini ortaya koymaktadır. Türkü içinde yer alan; gözyaşının durmaması, yüreğin kül olması, ölüp bitmek gibi göndermeler; bireyin "depresyon" aşamasında olduğunu işaret etmektedir:

Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım

(Söz- Müzik: Aşık Mahzuni Şerif)

"Vardım gittim gurbet eli dolaştım
Gözümün yaşını durduramadım
Öldüm bittim bir sevdaya bulaştım
Divane gönlümü durduramadım

Yıllardır sevdiğim el oldu gitti
Tutuştu yüreğim kül oldu gitti
Gözlerimin yaşı sel oldu gitti
Zülfünden bir köprü kurduramadım

Mahzuni bu dağlar yolum bağladı
Gönlüm deli deli coştu çağladı
Hergün hergün figan etti ağladı
Kolunu boynuma sardıramadım"

Birey, yaşadığı ayrılığı ve bu ayrılık sonucundaki kayıp/yitim duygusunu; "Yıllardır sevdiğim el oldu gitti/Tutuştu yüreğim kül oldu gitti/Gözlerimin yaşı sel oldu gitti/Zülfünden bir köprü kurduramadım" mısralarında etkili bir biçimde aktarmaktadır. Mısralarda çözümlenmesi gereken ilk motif "Yıllardır sevdiğim el oldu" mısrasında geçen, "el" sözcüğüdür; "Yakınlarının dışında kalan kimse, yabancı" (Türkçe Sözlük, s.779) şeklindeki tanımlanan "el" sözcüğünden yola çıkarak, sevdiğine yabancı olan bireyin yaşadığı kayıp anlaşılmaktadır. Mısralarda,

[25]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_vardim_gittim_gurbet_eli_dolastim.htm, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

üzerinden durulması gereken bir diğer motif ise "köprü"dür; kısaca iki ayrı yakayı birbirine bağlayan yapı (Türkçe Sözlük, s.1500) olarak tanımlanabilecek "köprü"nün; türkü içerisindeki metaforik anlamı "sevgiliye kavuşma"dır. Yitim nedeniyle sevdiğine kavuşmayan ve iletişim kuramayan birey bu noktada yaşadığı durumu "zülfünden bir köprü kurduramadım" mısralarıyla etkili bir biçimde ifade etmektedir.

Türküde, sevdiğini kaybeden birey ayrılık sonucunda yaşadığı yitim/kayıp duygusuyla baş etmek için birçok yola başvurduğunu da belirtmektedir. "Vardım gittim gurbet eli dolaştım" mısrası bireyin yaşadığı kayba karşı verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Türk halk hikâyelerinde yas sürecini değerlendiren Köse de, bu sürecinin farklı şekillerde yaşanabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

> Yas tutma'nın belli şekil ve alâmetlerle belirtilmediği de olmaktadır: Aşık sevdiğine kavuşamayacağını anlayınca memleketini terkedip gurbete gider. Dikkat edilecek olursa üzüntüsü kahramanı gurbet yollarına düşürecek kadar büyüktür. Bir başka ifadeyle "kahramanın memleketini terk etmesi" bir başka yas şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (1994: 44).

Bireyin, gurbet ele giderek ayrılıkla başa çıkma yolundaki girişiminin sonucu ise; sonraki mısrada "Gözümün yaşını durduramadım" şeklinde verilmiştir. Bireyin ayrılıkla başa çıkmak için verdiği mücadele sonuçsuz kalmıştır; ne kederi ne de gözyaşı azalmamıştır.

Türkü içerisinde ayrılığa gönderme yapan bir diğer motif ise "Mahzuni bu dağlar yolum bağladı" mısrasında geçen "dağ" motifidir. Dağ motifi, daha önce de değinildiği üzere birden çok duygu değeri taşımaktadır: "Türkülerde de dağ canlı bir varlık gibidir. Bazen sevgili ile arada engeldir: yâre kavuşabilmek için ona seslenilir; ondan medet umulur. Bazen de dağ ayrılık acısını paylaşan bir dert ortağıdır"

(Mirzaoğlu, 2015: 162). Mirzaoğlu'nun yorumundan anlaşılacağı üzere "dağ" ne şekilde olursa olsun "ayrılık" süreçlerinde etkin olarak yer almaktadır. Türküde de, "dağların yolu bağlaması" yönündeki göndermeyle; dağların kavuşma önünde engel teşkil ettiği ve ayrılığa neden olduğu açıktır; bu noktada "dağ"ın olumsuz bir değer taşıdığı anlaşılmaktadır.

"Gönlüm deli deli oldu çağladı/Her gün her gün figan etti ağladı" mısralarında ise, birey yaşanan yitim sonrasında çektiği acı tasvir etmektedir. "Figan etmek" sevdiğini kaybeden/yitiren birey için anlaşılır bir eylem olarak görülmektedir; Divan Edebiyatında, Aşık Edebiyatında ayrılığın söz konusu olduğu hemen her yerde sevdiğini yitirenin figanı duyulur. Hüseyin Güfta, çalışmasında ayrılık ve yitim durumunda aşığın halini şu şekilde tasvir etmektedir: "Bu unsurlarla, sevgilinin ilgisizliğinden dolayı, âşığın ayrılık ve hasret hâlinin ne kadar çok uzun sürdüğü, aradan günler, geceler, aylar, mevsimler ve yıllar geçtiği hâlde ayrılık hâlinin, ağlama, inleme, feryat ve figanının devam ettiği ifade edilmiştir" (2010: 93). Görüldüğü üzere; hangi dönemde ayrılık ne şekilde yaşanırsa yaşansın yitimi yaşayanın figan etmesi söz konusudur; türküde de "Kolunu boynuma sardıramadım" mısrası figan etmenin somut nedenini açıklamaktadır; sevdiğini kaybeden birey bu durumla başa çıkamamakta ve figan etmektedir.

İnsan yas sürecinde en çok kendisiyle mücadele etmektedir; çünkü yas sürecinin tamamlanması için bireyin kendisiyle verdiği mücadeleyi kazanması gerekmektedir. Bu mücadelede; birey, kimi zaman öfke aşamasında olduğu gibi tırnaklarını çıkarıp güçlü bir portre çizerken; kimi zaman da depresyon sürecinde olduğu gibi yaşadığı acıyla kendi kabuğuna çekilebilmektedir. Türküdeki bireyin ağlaması, figan etmesi gibi birçok gönderme bireyin yitim karşısında artan acısını

ortaya koymaktadır; çünkü depresyon aşamasında, yitim -önceki aşamalara göre- daha belirgin hale gelmektedir. Yitime yönelik farkındalığın arttığı bu dönem; dolayısıyla birey için acıyı ve hüznü beraberinde getirmektedir.

Bağışla Sevdiğim Hakkı Seversen[26]

Yaşanmış bir ayrılık nedeniyle dile getirildiği anlaşılan türküde; birey, her ne kadar kavuşmaya yönelik umut taşıyor olsa da; söz konusu ayrılık nedeniyle yas içinde olduğu görülmektedir. Birey ayrılık sürecinde yaşadığı duyguları ayrıntılarıyla ifade ederken "depresyon" sürecine yönelik işaretler görülmektedir:

Bağışla Sevdiğim Hakkı Seversen

(Yöre: Kırşehir,
Söz-Müzik: Neşet Ertaş)

"Bağışla sevdiğim hakkı seversen
Ağlatma garibi eller içinde
Hep bizi söyleşir bu devr-i alem
Beni destan ettin diller içinde

Hasretin sineme yaralar açtı
Kaybettim aklımı fikrim dolaştı
Aktı gözüm yaşı sele karıştı
Dost eline gider seller içinde

Yıllar yılı çektim bu zalim derdi
Yandı Kerem gibi gönlümün yurdu
Eller dost bağında gülünü derdi
Benim gülüm soldu güller içinde

Bu Garip başımı sevdaya saldım
Senin hasretinle sardım soldum
Şaşırdım yolumu perişan oldum
Bir Mecnun misali çöller içinde"

[26]Türkü metni için bkz. (https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=4906, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

Türküde, sevdiğinden ayrılan bireyin yaşadığı kayıpla birlikte gelişen duyguları aktarılmaktadır. Bireyin kayıp sonrası yaşadığı üzüntünün ne denli yoğun olduğu, türkünün başında "Hep bizi söyleşir devr-i alem/Beni destan ettin diller içinde" mısrasıyla ifade edilmektedir. Bu mısrada "destan" önemli bir motif olarak düşünülebilir; "destan" sözcüğünün kelime anlamına bakıldığında "Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope" (Türkçe Sözlük, s.641) anlamına geldiği görülmektedir. Türküdeki birey de yaşadığı ayrılık acısını destanlardaki olaylar gibi olağanüstü nitelendirdiği için bu göndermeyi yaptığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu mısralarda Türkçede yer alan "dillere destan olmak" deyimine de bir gönderme söz konusudur. "Herkes tarafından konuşulur olmak" (Türkçe Sözlük, s.664) anlamına gelen bu deyim genellikle önemli ve herkesi etkileyen konular söz konusu olduğunda kullanılmaktadır; türküde de bireyin ayrılığı öylesine uç noktadadır ki; bireyin halini görenler ondan etkilenmekte ve onun bu halini konuşmaktadır.

Bir sonraki "Hasretin sineme yaralar açtı" mısrasında da kayıp sonrası yaşanan acı "sineye yara açma" motifiyle anlatılmaktadır. M. Esat Harmancı, klasik şiirde yas üzerine kaleme aldığı makalesinde "sineye yara açma"yı bir alt başlık altında değerlendirirken konuyla ilgili şu yorumu yapmaktadır: "4. Sineye yara açma: Göğüste yaralar açma eylemi, klasik Türk şiirinde âşıkların sevgililerine âşklarının derecesini gösterdikleri elif çekmeleri ile de bilinen bir uygulamadır. Matem durumunda da bedene acıyı yeterince hissettirme ihtiyacından kaynaklanan bir uygulama olmalıdır" (2005: 347). Matem şekilleri arasında değerlendirilen "sineye yara açma", görüldüğü üzere sadece ölüm sonrası yaşanan kayıplarda değil, söz

konusu türküdeki gibi ayrılık durumunda da çekilen acıyı ifade etmek adına kullanılan önemli bir motiftir.

Türkü içinde, yitim sonucu yaşanan acının şiddetini ortaya koyan bir başka bölüm ise; "Aktı gözüm yaşı sele karıştı" mısrasında görülen gözyaşı-sel ilişkisiyle ortaya konulmuştur. Birey, yaşadığı yitimin ardından acının ifadesi olarak ağlamaktadır; fakat bu ağlama öylesine yoğundur ki sel sularından ayırt edilemez raddededir. Gözyaşı ve sel arasında kurulan bu ilişki, acının ifade edilmesi noktasında sıkça karşılan bir motiftir. Cemal Kurnaz'ın, Baki'nin bir gazelinde gözyaşı-sel ilişkisi üzerine yaptığı yorum da bu motifin kullanım amacını ortaya koymaktadır: "Aşığın gözyaşları sel suları gibi çağlamaktadır. Bu abartılı ifade çekilen acının şiddetini gösterir" (akt. Gültekin, 2013:1521).

"Yandı Kerem gibi gönlümün yurdu" mısrası da yitim sonrası yaşanan acının büyüklüğünü anlatmaktadır. Bu noktada önemli halk hikâyelerinden biri olan "Kerem ve Aslı" hikâyesine doğrudan bir gönderme yapılmaktadır; bu hikayede sevdiğine kavuşamayan Kerem'in hazin sonu şu şekilde ifade edilmektedir: "(…) Ancak keşiş Aslı'ya sihirli bir elbise giydirmiştir. Gerdek gecesi Kerem sabaha kadar uğraştığı halde düğmeleri çözemez. Sonunda bir ah çeker ve yanıp kül olur". (Türkmen, 2002: 283). Türküde de sevdiğinden ayrılan birey kendisini Kerem ile özdeşleştirmekte ve yaşadığı yitim sonucu Kerem gibi acı içinde olduğunu "kül olma" motifini kullanarak anlatmaktadır. "Senin hasretinle sararıp soldum/Şaşırdım yolumu perişan oldum" mısraları yine ayrılık sonucu yaşanan yitimle birlikte, bireyin yaşadığı acının bir tasviri olarak görünmektedir.

Ayrılık nedeniyle yaşanan yasın ne kadar süreceğini tespit etmek oldukça güçtür; çünkü ayrılık nedenine göre ayrılığın seyri de değişebilmektedir. İş ya da eğitim nedeniyle sevdiğinden ayrılan bir birey bir süre sonra sevdiğine kavuşma gücüne sahipken; türküdeki bireyin bu gücü elinde bulundurmadığı (sevdiğine bu ayrılığa son vermesi için yalvarmasından) anlaşılmaktadır. Yaşadığı ayrılığı ortadan kaldıramayan bireyin, türkü içinde okunan keder hali anlaşılırdır; çünkü birey sevdiğiyle birlikte geçmişini yitirmiştir ve elinden bu yitimi ortadan kaldıracak bir şey gelmemektedir. Karşı taraftan çektiği acıya ve yalvarışa rağmen ayrılığı ortadan kaldırma çabasını görmeyen bireyin, söz konusu ayrılığın devamlı olacağını fark ederek depresyon aşamasını sürdürdüğü düşünülebilir.

Mendilimde Kare Var[27]

"Mendilimde Kare Var" türküsünün teması "ayrılık"tır; yas aşamaları bağlamında incelenen türkünün "depresyon"a karşılık geldiği söylenebilir. Bu aşamada ister kayba yaklaşan ister birey, ister yitim sonrası geride kalan birey -fark etmeksizin- aynı duyguları deneyimlemektedir. Ross'un yaptığı tasnifi yorumlayan Göka, kabullenme aşamasındaki bireyin durumunu şu şekilde tasvir etmektedir: "Kişi, sonunda kaybı tam olarak fark ve kabul ettiğinde sükûnet, geri çekilme ve melankoli yaşamaya başlayabilir. Ne olduğunu bilmekte, hastalığın kendisinde yaptığı yıkımı görmekte, artık eskisi gibi olmadığını ve ölüme doğru gittiğini anlamaktadır" (2010: 215). Aynı durumun, ayrılıkla birlikte sevdiğini yitiren birey için de geçerli olduğu söylenebilir; ölüm ve ayrılık noktasında, yaşanan yitimin nedeni ve oluş biçimi farklılık gösterse de yitimi yaşayan bireyin duyguları benzerlik göstermektedir:

[27] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006: 594).

Mendilimde Kare Var

(Yöre: Erzurum
Kaynak Kişi: Edip Demir
Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. THM. Md.)

Mendilimde kare var (aman)
Yüreğimde yare var
Ne ben öldüm kurtuldum (anam)
Ne derdime çare var

Çaya inme çağlaram (anam)
Gülü deste bağlaram
Eller yarim diyende (anam)
Ben burada ağlaram

Çay başı çeğil taşı (anam)
Akar gözümün yaşı
Sen gurbete gideli (canım)
Sel oldu gözüm yaşı

Türküde, sevdiğinden ayrılan ya da sevdiğini yitiren bireyin, bu yitim karşısındaki durumu tasvir edilmektedir. Türkünün girişinde "Mendilimde kare var/Yüreğimde yare var" mısraları kişinin yaşadığı acıyı yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Bu mısralarda özellikle "mendil" ve "yürek yarası", acının ifade edilişindeki anahtar kelimeler olarak nitelendirilebilir. Türk kültüründe köklü bir geçmişi olan maddi kültür öğesi "mendil"i, Klasik Türk şiiri bağlamında değerlendiren Gülçin Tanrıbuyurdu'nun mendilin fonksiyonlarını ele aldığı kısım, türküde yer alan "mendil" sözcüğünün taşıdığı metaforik anlamı açıklaması açısından önemlidir: "2.2. Gözyaşını silme ve Ağladığını Saklamaya Yardımcı Olarak Mendil: Günlük hayatın her yerinde var olan mendilin sadece süs için kullanılmadığı aşikârdır. Ağlayanın duygularını paylaşarak onun gözyaşlarını silen de yine mendildir" (2010: 200). Tanrıbuyurdu'nun yorumundan yola çıkarak; türküdeki "mendil"in gelişigüzel seçilmiş sıradan bir süs eşyası olmadığı, aksine

türküdeki bireyin çektiği acıyı, melankoliyi ifade etmek adına bilinçli olarak seçilmiş bir simge olduğu anlaşılmaktadır.

"Yüreğimde yare var" mısrasında "yürek yarası", yitim sonrası çekilen acının ifade edilmesinde önemli bir göndermedir. Türküdeki geçen bu göndermenin bir başka türevi de "gönül yarası" şeklindedir. Türkçede bu iki kullanım acının ifade ediliş biçimi olarak kabul edilse de Türk dilinde eş anlamlılık üzerine değerlendirme yapan Nesrin Günay, bu kelimelerin eş anlamdan ziyade yakın anlamlı olduğunu söylemekte ve aralarındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir: "Örnek olarak "gönül yarası" aşk acısına özel bir anlam yükü taşırken, "yürek yarası" sadece aşk acısını değil, daha geniş acıları da içine alan bir anlam alanını kapsar" (2015: 140). Günay'ın bu çıkarımından yola çıkarak türküde "yürek yarası" olduğunu söyleyen bireyin, yaşadığı kayıp sonrası büyük bir yıkım ve melankoli içinde olduğu söylenebilir.

"Ne ben öldüm kurtuldum/Ne derdime çare var" mısralarında da bireyin yitim sonrası yaşadığı acının ne kadar büyük olduğu ve bu yitimle baş etmekte ne kadar zorlandığı görülmektedir. Birey, yaşadığı yitimin çaresiz olduğu yönünde bir inanç taşırken, ölümün bu acının son bulması noktasında kurtuluş olduğunu düşünecek kadar derin bir acı içinde olduğunu ifade etmektedir.

Ayrılık durumunda yitirilen şeyin ne olduğu önemli olmaksızın, her yitimin hüznü ve melankoliyi beraberinde getirdiği açıktır. Türküde; hüznü arttıran unsur ise; ayrılığa son verecek bir ihtimal olmasına rağmen, ayrılığın bir türlü ortadan kalkmayışıdır. Bu noktada, depresyon sürecinde hüznün ve melankolinin artma

nedeni; bireyin şimdiye kadar koruduğu umudunun gerçeklerle girdiği savaşta yenik düşmesiyle açıklanabilir.

Seherde İndim Ben Bağa[28]

Bir nedenle ayrılık yaşadığı türkü deki ifadelerden anlaşılan bireyin, yaşadığı yitim sonucunda yas içinde olduğu açıktır. Türküde somut olarak sevdiğinden ayrıldığını ifade etmeyen birey, yaptığı göndermelerle beşeri aşk sonucunda ayrılık yaşadığını ve depresyon sürecinde olduğunu hissettirmektedir.

Seherde İndim Ben Bağa

(Yöre: Şanlıurfa
Kaynak Kişi: Şükrü Çadırcı
Derleyen: Muzaffer Sarısözen)

"Seherde indim ben bağa
Güller sarılmış yaprağa
(Muradını almıyanlar
Nasıl girecek toprağa)

Bağlantı:
Aman aman aman aman
Ölürüm ben ayrılamam

Bülbülleri har ağlatır
Aşıkları yar ağlatır
(Ben feleğe neylemişem
Beni her bahar ağlatır)

Birey, yaşadığı ilişkiyi; "Seherde indim ben bağa/Güller sarılmış yaprağa" mısrasında geçen *gül-yaprak* üzerinden ortaya koymaktadır. Seherde bağa inerek güllere sarılmış yaprakları gören birey; gül ve yaprağı bir çift olarak niteleyerek, bu noktada gül ve yaprak gibi bir arada olamadığı sevdiğine gönderme yapmaktadır. Bu mısradan sonra gelen "Muradını almıyanlar/Nasıl girecek toprağa" mısrası ayrılığın

[28] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 682).

ve depresyonun en çok hissedildiği bölüm olarak nitelendirilebilir: "İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek" (Türkçe Sözlük, s.1712) anlamına gelen "muradına ermek" deyimi bu noktada ayrılığın karşıtı bir anlam taşımaktadır. Türküde "beşeri aşk"ın işlendiği göz önüne alındığında buradaki "murada ermek" sevgiliye kavuşmayı işaret etmektedir. "Murada erme" noktasına gelindiğinde artık her şey sonlanabilir; çünkü birey en önemli arzusuna yani sevdiğine kavuşmuştur. Türküde ise muradına ermemiş bireyin ölüm ihtimali depresyonu tetikleyen unsurdur; çünkü ölümle her şey son bulurken, henüz yaşanması gereken şeyler yaşanmamış vuslat gerçekleşmemiştir. Bu noktada birey depresyon aşamasındadır; çünkü ayrılığın getirdiği bu yitim karşısında elinden gelen bir şey yoktur.

Türküde yer alan bir diğer mısra "Bülbülleri har ağlatır/Aşıkları yar ağlatır/Ben feleğe neylemişem/Beni her bahar ağlatır"dır; birey bu mısrada; bülbül ile kendisi arasındaki benzerlikten yola çıkarak içinde bulunduğu durumu açıklamaya çalışmaktadır: Bülbül ile gül arasındaki ilişkide ayrılığa neden olan har'a yani dikene gönderme yapan birey, kendi durumunda ayrılığa neden olan feleğe karşı çaresizliğini ortaya koymaktadır. Gül-bülbül ilişkisinde "diken"in rolüne bakıldığında bireyin bu benzerliği kurma amacı daha net olarak anlaşılmaktadır: "Gül bülbülün sesine kulak vermez, açılıp yüzünü göstermez, daima dikenle (rakip) iş birliği yaparak onun bağrını yaralar. Gülün dikeni aşığın rakibidir" (DİA, Kurnaz, 1996:220). Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, bülbül-gül ilişkisinde ayrılığa sebep olan "diken" bülbülü ağlatırken, türküde kavuşmaya engel olan "felek" de bireyi ağlamaktadır. Bülbül-gül ilişkisinde diken neyse bireyin sevdiğiyle ilişkisinde felek o'dur; ayrılığa neden olan yitimin yaşanmasına sebep olan "felek"tir. "Felek" şiir

dünyasında önemli bir imgedir; Halk şiirinde ve Divan şiirinde "felek"e yüklenen anlamlar farklı olup geniş bir kullanım alanı vardır. İncelenen türküde de feleğin ayrılık unsuru olarak verilmesi şaşırtıcı değildir; çünkü halk şiirinde genellikle feleğe olumsuz anlamlar yüklenmektedir:

> Hayatın güzelliklerinin, olumlu yanlarının Allah'tan geldiğine inanan halk şairlerimiz, başlarına gelen her türlü kötülüklerin, olumsuzlukların, acıların, üzücü olayların müsebbibi olarak feleği görürler. Böylece hemen bütün manzumelerde bir taraftan bahşettiği güzellikler için Allah' şükredilirken diğer taraftan yaşadıkları olumsuzluklar için feleğe sitem, şikâyet ve beddualar edilir (Şimşek, 2009: 37).

Sevdiğini yitirdiğini ve ondan mahrum kaldığını türkü boyunca ifade eden birey, suçu feleğe yüklemesine rağmen yaşadığı acı ve yitimi ortadan kaldıramamaktadır. Tüm varlığıyla hüzün içinde olduğu anlaşılan bireyin, gül ve yaprağın bütünlüğünden yola çıkarak kederini ifade etmesi, yitimi hayatının merkezine aldığını gösterirken, yas aşamalarından depresyonu yaşadığını da kanıtlamaktadır.

Böyle Olur Mu[29]

"Böyle Olur Mu" adlı türkünün teması ayrılıktır. Yas aşamaları bağlamında incelenen türkünün "depresyon" aşamasına denk geldiği görülmektedir. Depresyon aşamasında; bireyin yitime yönelik farkındalığının arttığı bilinmektedir; bu noktada kaybı önleyemeyeceğini anlayan birey, acısını da daha derinden hissetmektedir. "Öfke ve hiddetin, bitmek bilmeyen pazarlık girişimlerinin yerini derin bir yokluk hissi almıştır" (Göka: 2010:214). Bu aşamada, bireyin yaşadığı yokluk hissiyle içe dönmesi ve kederiyle bütünleşmesi gibi durumlar gözlemlenmektedir.

[29] Türkü metni için bkz. (https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=247, Erişim Tarihi: 02.11. 2016).

Böyle Olur Mu

(Yöre: Kırşehir, Neşet Ertaş)

"Attın gurbet ellere
Düştüm böyle hallere
Bıraktın yadellere
Böyle olur mu

Dereler çağlar oldu
Gözlerim ağlar oldu
Gelmedin yıllar oldu
Böyle olur mu

Kalbimi yaktın güzel
Gurbete attın güzel
Ele bıraktın güzel
Böyle olur mu

Dereler çağlar oldu
Gözlerim ağlar oldu
Gelmedin yıllar oldu
Böyle olur mu"

Türküde yer alan *bıraktın, attın, yaktın, gelmedin* fiilleriyle yaşadığı yitime gönderme yapan birey; "Beni ağlattın güzel/Derde bağlattın güzel" mısralarıyla; bu yitimin sonucunda yaşadığı duygu durumunu *ağlamak, derde bağlanmak* fiilleriyle ortaya koymaktadır. Türkü içerisindeki bu göndermelerden hareketle sevdiğinden ayrılan bireyin, ayrılıkla birlikte yaşadığı yitim karşısında; derin bir acı, keder ve üzüntü içinde olduğu anlaşılmaktadır. "Aşığın kaderi hep ayrılık, hicran, firkat acısı çekmektir. Bundan kurtulması da pek mümkün değil gibidir. Âşığın tek isteği sevgiliye kavuşmaktır. Onun çektiği bütün acılar, kederler hep sevgilinin hasretinden kaynaklanır" (Çeltik, 2010:136). Çeltik'in aşığın hasret durumu üzerine yaptığı bu değerlendirme, türküde de aynen görülmektedir; birey sevdiğinden ayrı kaldığı için derde düşmüştür ve gözyaşı dökmektedir. Sevdiğinden gurbet nedeniyle ayrı düştüğü anlaşılan bireyin beklentisi "Gelmedin aylar oldu" mısrasında ayrıca

vurgulanmaktadır. Sevdiğinden ayrılan bireyin beklentisi sevdiğinin geri gelmesi yönündedir; fakat bu beklenti gerçekleşmemiştir, bu yüzden geride kalan bireyin acısı artmıştır. Öyle ki, "Dereler çağlar oldu/Gözlerim ağlar oldu" mısralarında bireyin ağlaması ve derelerin çağlaması arasında kurulan ilişki gelişigüzel değildir; birey ayrılık yüzünden o kadar gözyaşı dökmüştür ki; bu ağlayışın yoğunluğu derelerin coşkun bir biçimde akmasıyla ve çağlamasıyla ilişkilendirilmiştir.

Bireyin ayrılıkla birlikte yaşadıklarının herkesçe bilinir olması da bireyin acısını arttıran bir başka unsur olarak aktarılmaktadır. "Attın gurbet ellere/Bıraktın yad ellere/Saldın dilden dillere" mısraları; bireyin, ayrılığa neden olan sevdiğine karşı kırgınlığını dile getirdiği bölümdür. Türkünün nakarat bölümünü oluşturan "Böyle olur mu" mısrası ise; sitemin vurgulandığı bölümdür. Ayrılıkla birlikte yitimi yaşayan bireyin çektiği acıların hepsine gönderme yaptığı ve kırgınlıkla birlikte sitem ettiği bu mısra, bireyin depresyonunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrılık karşısında kendini güçsüz ve aciz hissettiği anlaşılan bireyin, bu durum karşısında acı ve keder içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrılık süresinin kestirilemediği yitim durumlarında, geride kalan bireyin tek umudu kavuşmaya olan inancıdır. Türküdeki bireyin, ayrılığın biteceğine yönelik inancı türküdeki göndermeler kanalıyla anlaşılırken, aradan geçen zamana rağmen kavuşmanın gerçekleşmeyişi; umudun ortadan kalkmasına ve gerçeklerin ortaya çıkarak bireyin "depresyon" sürecini yaşamasına yol açmaktadır. Gerçeklerle yüzleşen birey bu noktada ötelediği acısıyla yüzleşerek yitirdiği şeyin yokluğuyla hüzün ve kederi tam anlamıyla yaşamaya başlamaktadır.

Senin Yazın Kışa Benzer[30]

Senin Yazın Kışa Benzer" türküsünün teması ayrılıktır. Yas aşamaları bağlamında incelenen türkünün, "depresyon" aşamasına dair yansımalar taşıdığı görülmektedir. Bireyin, yaşadığı ayrılık nedeniyle çaresizlik, hüzün ve acı içinde olduğu, türkü içindeki göndermelerden anlaşılmaktadır:

Senin Yazın Kışa Benzer

(Söz-Müzik: Temeşvarlı Aşık Hasan)

"Senin yazın kışa benzer
Bir sevdalı başa benzer
Çok içmiş serhoşa benzer
Duman eksilmeyen dağlar

Oy dağlar ulu dağlar
Yârim yolumu bağlar
Yol verin yâre gidem
Hasret ciğerim dağlar

Eksilmez başımdan duman
Zalım felek vermez aman
Azdı yaralarım yaman
Yârimden ayrılan dağlar

Oy dağlar ulu dağlar
Yârim yolumu bağlar
Yol verin yâre gidem
Hasret ciğerim dağlar"

Türküde ayrılık nedeniyle sevdiğini kaybeden birey, bu ayrılığın nedeni olarak "dağ"ı suçlamaktadır. "Yazı kışa benzeyen", bireye yol vermeyen dağlar, bireyin sevdiğine kavuşmasının önündeki en büyük engel olarak nitelendirilmektedir. Türkülerde dağlara yüklenen anlamlar çeşitlilik gösterse de, ayrılık yaşayanlar için "dağ" genellikle ayrılığa sebep olan unsur olarak nitelendirilir. Şiirlerinde dağ

[30]Türkü metin için bkz. (http://www.turkusozu.net/turkuler-tek-tek/senin-yazin-kisa-benzer.html, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

motifine sıklıkla yer veren Karacaoğlan da, "dağ"ı ayrılık öğesi olarak kullanmıştır: "*Dağlar geçit verin konup geçeyim/Bir daha bu ele gelmeyesiye/Bağrıma hançerin salan elleri/Bir daha dönüp de görmeyesiye*" (akt. Karahan: 1991: 112) mısralarında; Karacaoğlan'ın dağlardan yaşanılan kaybı ortadan kaldırmak ve ayrılığa son vermek üzere izin istediği görülmektedir. Karacaoğlan'da dağ algısını inceleyen Işıl Altun Karacaoğlan'ın kullandığı dağ metaforunu şu şekilde yorumlamaktadır:

> Geçit vermeyen dağlar, yakınında olduğu hâlde yârine kavuşamayan Karacaoğlan'ı, kendini derde düşüren yârinden bir daha görmemek, yurdundan bir daha dönmemek üzere ayrılır. Yâre kavuşmak için dağlardan medet umar, izin ister. Karacaoğlan'ın yakınmasından ve yalvarmasından dağların, bu ayrılığa geçit vermediğini algılarız (2013: 75).

Türküde, ayrılığa neden olarak gösterilen "dağ"la birlikte, "felek"e de gönderme yapılmıştır. "Zalim felek vermez aman" mısrasında; felek de tıpkı dağ gibi ayrılığa neden olan unsur olarak gösterilmektedir. Ağıtlar üzerine yaptıkları çalışmada "felek" maddesini de değerlendiren Özbolat ve Kartopu'nun tespitleri; "felek"in olumsuz imajını ortaya koyması bakımından önemlidir: "Bu ağıtlarda özellikle "felek" kavramı vurgulanmakta, felek, tüm kötülüklerin sorumlusu olarak belirtilmektedir. Felek, zalim, çirkin, kahpe, aman vermeyen, taşı ağır olarak tasvir edilmektedir" (2012: 1971). "Felek"e yüklenen olumsuz nitelemelerin bu kadarla sınırlı kalmadığı görülmektedir. "Türkülerde kullanılan 'kader' sözcüğünü yazgı, 'felek' sözcüğünü ise 'kötü yazgı' ya da bu yazgının senaryosunu hazırlayan hayali ve şeytanımsı bir varlık olarak anlatabiliriz" (Dönmez; Karaburun, 2013: 1092). "Felek", türküde de kayba neden olması yönüyle "zalim" şeklinde nitelendirilmektedir. Öfke aşaması düşünüldüğünde; "dağ" ve "felek" in sadece öfkenin yansıtıldığı paravan unsurlar olduğu açıktır; bireyin öfkesi aslında ne "dağ" ne de "felek"edir, birey aslında yaşadığı yitim nedeniyle öfkelidir.

“Hasret ciğerim dağlar” ve “Azdı yaralarım aman” mısralarında dağlar ve felek; ayrılığa yani yitime yol açarak bireyin acısını arttırmaktadır. Ayrılığa neden olan bu etmenler karşısında elinden bir şey gelmeyen bireyin hüznü ve melankolik hali, bu noktada oldukça açık bir biçimde hissedilmektedir. Bireyi sevdiğinden ayıran “dağ” ve felek”in; bireyin sevdiğine kavuşmasını da engelleyerek yaşanan acıyı arttırdığı anlaşılmaktadır.

Yaşanılan “yitim”in; bireylerde benzer etkileri olduğu kadar farklı yansımaları da görülebilmektedir. “Yitim”; ilk bakışta yitimi yaşayan ve yitirilen şeyle bağlantılıymış gibi düşünülse de, yaşanan yitimi etkileyen birçok bileşen vardır. Bireyin içinde bulunduğu çevre, “yitim”in meydana geliş nedeni gibi etmenler “yas sürecinin” seyrini değiştirmektedir. Sevdiğini bir kazada beklenmedik bir anda kaybeden bireyle, uzun bir hastalık süreci sonucunda kaybı yaşayan bireyin “yas tutumu”ndaki farklılıklar konuya açıklık getirebilir: İki olayda da “yitim” yaşanmasına rağmen, beklenmedik bir şekilde sevdiğini kaybeden bireyin “yas süreci” diğer bireye göre çok daha farklı gelişecektir. Hastalık sürecisince bir anlamda yitime “hazırlanan” birey, yitim karşısında daha metanetli bir tablo çizerken; sevdiğini kaybettiği ana kadar “yitim”den bir şekilde kaçan birey, hazırlıksız yakalandığı “yitim” karşısında öfkeli ve depresif tepkiler verebilir. İnsan için kaçınılmaz olan yitimin, barındırdığı benzerliklerle birlikte her insan için özel olduğu unutulmamalıdır; bu nedenle bu süreçte görülen tepkiler değerlendirilirken tepkileri doğuran etmenler de geniş bir perspektifle ele alınmalıdır.

Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz[31]

Ölümcül hastalar üzerinden yaptığı tasnifte depresyon sürecini değerlendiren Ross, bu dönemde fiziksel durumun kötüleşmesiyle hastalığın ciddiyetini anlayan bireyin derin bir kayıp ve depresyon yaşamaya başladığını ifade etmektedir (1997: 113). Ölüm dışında, ayrılıkla ya da başka bir neden yüzünden yitimi yaşayan birey için de, bu aşama aynı şekilde seyreder; Bowlby'nin yitim sonrasına yönelik yas tasnifi de bu durumu işaret etmektedir. Bowlby'nin "gerçeği görme" süreci olarak nitelendirdiği bu süreçte ötelenen gerçeklerden kaçış olmadığını anlayan birey, yaşadığı umutsuzluk nedeniyle acıyı gerçek anlamda yaşamaktadır (2015: 113-114). Yitim nedeniyle yaşanan depresyon sürecini örnekleyen türkülerden biri de ayrılık temasını işleyen "Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz" adlı türküdür:

Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz
(Yöre: Güneydoğu Anadolu
Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. THM Md.)

"Eşimden ayrıldım gözyaşım durmaz)2
Yaralı ceylanım avcılar vurmaz)2
Vefasız o zalim halimi sormaz)2

Bağlantı:
Yâr ayrı ben ayrı şu yadellerde
Dertliyim ağlarım gözüm yollarda)2

Derdimi söylesem esen rüzgâra
Acep haber verir mi sevdiğim yara
Gayri tahammülüm yok intizâra

Bağlantı"

Türküde ayrılıkla birlikte geride kalan yani kaybı yaşayan bireyin duyguları görülmektedir. Yaşadığı yitimle birlikte değişen durumunu "Yaralı ceylanım avcılar

[31] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006, s. 330).

vurmaz" mısralarıyla aktaran birey, kendini "yaralı ceylan"la özdeşleştirmekte; böylece yaşadığı yitim nedeniyle derin bir acı içinde olduğunu aktarmaktadır. Sıklıkla geyik yavrusu olarak nitelendirilen "ceylan", farklı bir tür olmasına rağmen kültür içindeki kullanımı geyikle özdeştir. Türk mitolojisinde önemli bir hayvan olan geyiğin yerini, Mirzaoğlu şu şekilde açıklamaktadır: "Türk mitolojisinin en eski simgelerinden biri olan geyik kutsal kabul edilir; tanrının elçisidir" (2015: 157). Geyik, mitolojideki bu önemli yerinden dolayı birçok türe (türkü, efsane mesnevi vb) konu olmuştur. Göktürk devrinde avlanıp tanrıya kurban edilen geyik, taşıdığı kutsallık nedeniyle gelişigüzel avlanamamaktadır; buna rağmen ceylanın ya da geyiğin sürekli avlanmak üzere peşinden koşulan bir hayvan olduğu da bilinmektedir. "Anadolu ve Azerî türkülerinde anasız kuzu, anasız ceylan, anasız geyik, anasız maral, anasız cerran, yaralı, dertli ceylan, topal geyik, yavrusundan uzaklaştırılmış geyik veya ceylan, avcı-maral gibi unsurlar büyük yer tutar" (Aytaş, 1999:163). Türküde kendini ceylana benzeten birey, sevdiğinden ayrıldığı için yaralı olduğunu bu sebeple avcının kendisine acıyarak vurmadığını ifade etmektedir. Geyik-av metaforundan yararlanarak durumunu ortaya koyan bireyin bu seçimi, yaşadığı depresyonu somutlaştırması bakımından da dikkat çekicidir.

Bireyin depresyon aşamasında olduğunu gösteren bir başka mısra ise "Yar ayrı ben ayrı şu yadellerde/Dertliyim ağlarım gözüm yollarda"dır. Bu mısrada, sevdiğinden gurbet nedeniyle ayrı kalan bireyin acısı daha derinden hissedilmektedir. Sevdiğini kaybeden birey, ayrılık derdini çekmekte ve gözü yolda ayrılığın bitmesini umut etmektedir. Bitmeyen bu ayrılık ise bireyin acısını arttırmaktadır. Bireyin yitimi yoğun olarak hissettirdiği bu bölüm, aynı zamanda türkünün nakaratıdır ve bireyin yaşadığı depresyonun derinliğini gözler önüne sermektedir.

Türküde ayrılık sonucu kayıp duygusunun hissedildiği mısralardan biri de "Derdimi söylesem esen rüzgara/Acep haber verir mi sevdiğim yara" bölümüdür. Bu mısrada dikkat çeken motif ise derdin "rüzgara söylenmesi"dir. Bu noktada, "rüzgâr" tanımından yola çıkarak motifin açıklanması isabetli olacaktır. Rüzgâr, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü'nde "yel", "esinti", "bâd" gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Rüzgâr tanımını kelime anlamı itibariyle ele alan Pala daha sonra rüzgârı şu sözlerle açıklamaktadır: "Bazen rüzgârı bir postacı, bir ulak olarak görürüz. Bu durumda sevgiliden âşıka koku; âşıktan sevgiliye özleyiş, niyâz, âh u feryâd getirip götürür." (2008: 381). Pala'nın, Divan şiiri için yaptığı bu açıklama Halk şiiri içinde geçerlidir; keza türküdeki birey de sevdiğine ayrılık derdini rüzgar yoluyla aktarmaktadır. Alevi- Bektaşi şiirinde Bad-ı Sabayı detaylı bir biçimde değerlendiren Mirzaoğlu'da rüzgârın haber taşıma işlevini şu sözlerle açıklamaktadır: "İslâmî dönemde, bâd-ı sabâ artık Tanrı mertebesinde değildir; o sadece mutlak sevgili olan Allah'tan veya sevgiliden haber getiren, onun kokusunu taşıyan kutlu yoldaş, arkadaş ve sırdaştır" (2012: 126). Mirzaoğlu'nun tespitinde de görüldüğü üzere; rüzgar ilahi ve beşeri sevgili ile âşık arasındaki iletişim unsuru olarak nitelendirilmektedir. "Rüzgâr" üzerine bir başka yorum ise Leyla ve Mecnun'da âşıkların haberleşmesini üç farklı şair üzerinden değerlendiren Arzu Atik'in çalışmasında görülmektedir: "Nizamî; bu motifi mektuplaşma, yardımcı tiplerle âşıkların buluşmalarını sağlama, insan olmayan varlıklarla ve sabâ rüzgârı gibi cansız varlıklarla âşığın sevdiğine haber göndermeye çalışması şeklinde vererek hikâyenin hem anlatımını zenginleştirmiş hem de lirizmini arttırmıştır" (2010: 46). Türküde de kaybı yaşayan bireyin rüzgârdan medet umması hissedilen çaresizliği, dolayısıyla depresyonu yansıtması açısından önemli bir unsurdur.

Bireyin, yitim karşısında yaşadığı sürecin zorlu ve yorucu olduğu açıktır. Birey, bu sürecin sonunda yitimden kaçamayacağını bilmesine rağmen yine de bir umutla çabalamaya devam eder. Bu umudun kırıldığı nokta olan depresyon; bu nedenle diğer süreçlere nazaran daha acı vericidir. Yitimi kabullenmekten başka şansı kalmadığını idrak eden birey, bu aşamaya kadar koruduğu savaşçı yapısını bir kenara bırakarak yitim karşısında beyaz bayrak kaldırıp teslim olur ve bu şekilde yitim karşısında başlayan savaş bir anlamda sonlanmış olur.

Gökyüzünde Bölük Bölük Durnalar[32]

Depresyon sürecinde; yitimden kaçamayacağını anlayan birey, derin bir kayıp hissi yaşamaya başlar; bu kayıp hissi de bireyde içe kapanma, hüzün ve melankoli şeklinde baş gösterir. Depresyon sürecindeki bireyin, duygularının somut bir şekilde yansıtan türkülerden biri de, "ayrılık" nedeniyle yaşanan "yitim"in anlatıldığı "Gökyüzünde Bölük Bölük Durnalar" adlı türküdür:

Gök Yüzünde Bölük Bölük Durnalar

(Yöre: Amasya/Merzifon
Kaynak Kişi: Âşık Musa Aslan
Derleyen: Muzaffer Sarısözen)

"Gökyüzünde bölük bölük durnalar (leyli leyli durnalar ey)
Nerededir meskeniniz eliniz (eliniz eliniz)
Bir name yazayım yâre götürün (leyli leyli götürün ey)
Dost eline uğrar m'ola yolunuz (yolunuz yolunuz)

Telli durnam gök yüzünün gülüdür (leyli leyli gülüdür ey)
Esip konducağın Bağdat elidir (elidir elidir)
Gözüm yaşı mahramalar çürüdür (leyli leyli çürüdür ey)
Aşamazsın telli durnam dön geri (dön geri)"

[32]Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006: 416).

Türküde sevdiğinden ayrılan bireyin yaşadığı kayıp duygusu açıkça görülmektedir. "Gökyüzünde bölük bölük turnalar/Nerededir meskeniniz eliniz/Bir name yazayım yare götürün" mısralarından yola çıkarak, sevdiğinden ayrılan bireyin yaşadığı hüzünle birlikte çaresizlik içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu mısralarda dikkat çeken motif daha önce birkaç türküde de görülen "turna"dır. Türk kültüründe; şiirlerde, halk hikâyelerinde ve birçok sözel üründe yer alan "turna" sıklıkla kullanılan bir motiftir. Türkülerde mitolojik unsurları değerlendiren Mirzaoğlu da "turna" motifini şu şekilde açıklamaktadır: "Türk halk kültüründe turna sevgiliden haber getirir, ona selâm ve haber götürür" (Mirzaoğlu, 2015: 168). Turnanın haberci özelliğine dikkat çeken isimlerden Şükrü Elçin de, "turna"nın bu özelliğiyle dini ve lâdini halk edebiyatında haber motifi olarak kullanıldığını belirtmektedir (1997: 69). İncelenen türküde de "turna"nın bu yönünü bilen birey, yazdığı mektubu sevdiğine ulaştırması için "turna"dan medet ummaktadır.

Türküde ayrılıkla birlikte yitimi yaşayan bireyin "turna"dan haber beklemesi, medet umması bir anlamda yaşadığı hüznü, çaresizliği ve depresyonunu ortaya koymaktadır; çünkü turnanın haber getireceği yönündeki inanış yalnızca hayalden ibarettir.

> Türk halk şairlerinin hayal dahi olsa, faydalandığı bu vasıtalardan biri de geleneğin getirdiği inançlar içinden gelen ve belli mevsimlerde göç eden turnadır. Halk şairlerinden bâzıları, kendi hayatlarını, memleketimize ilkbaharda gelip sonbaharda sıcak ülkelere dönen göçmen turna kuşununkine benzemekte ve onunla uzun ve yorucu seyahatlerinde dertleşmektedirler (Elçin, 1997:67).

Türküde ayrılığa gönderme yapan bir başka unsur ise "Telli turnam gökyüzünün gülüdür/Esip konducağın Bağdat elidir" mısralarında geçen "Bağdat eli"dir. Irak'ın başkenti olan Bağdat; bir noktada bireyi sevdiğinden ayıran ve yitime

sebep olan unsurdur. Bu unsur birey tarafından oldukça zorlu ve kuvvetli bir biçimde nitelendirilmektedir; nitekim ilerleyen mısralarda turnaya hitaben "Aşamazsan telli turnam dön geri" mısrası da bunu kanıtlamaktadır. Yitime neden olan bu ayrılık unsurlarının bireyin hüznünü ve acısını arttırdığı görülmektedir.

Türküde acının yansıdığı bir başka bölüm de; "Gözüm yaşı mahramalar çürüdür/Aşamazsın telli turnam dön geri" mısralarıdır. Bu mısralarda yer alan "mahrama" önemli bir motif olarak görülmektedir. Mahrama tanımı Türk Dil Kurumu Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde şu şekilde yapılmıştır: "1. Havlu, 2. Yüz örtüsü, peçe, 3. Mendil"[33] Karacaoğlan şiirleri üzerine değerlendirme yapan Işıl Altun'da "mahrama" motifini şu şekilde açıklamaktadır:

> Önlük, yağlık, mahrama gibi giyimin yardımcı parçalarının, ilişkilerinin adlarını öğreniriz Karacaoğlan'ın şiirlerinden. Mahrama, yağlık ve çevre, güzelin sevgilisiyle arasındaki iletişim için bir araçtır. Aşıkın sevdiğine gönderdiği gülün yerini telli mahrama alır. Telli mahrama uzağı yakın eden bir imgedir" (2007: 223).

Karacaoğlan şiirlerinde mahrama sevgiliye ait bir obje niteliğinde ele alınırken, türkü içinde ise geride kalan bireyin yaşadığı acıyı yansıttığı, gözyaşlarını sildiği "mendil" olarak görülmektedir. Birey, bu yitim karşısında ne kadar derin bir acı içinde olduğunu "mahramalar çürüttüm" ifadesiyle belirtmektedir; öyle ki geride kalan olarak birey, yaşadığı yitim yüzünden durmandan ağlayarak mendiller eskitmektedir.

"Keder söz konusu olur olmaz, yasın kendi yolculuk düzeni başlar" (Barthes, 2009: 110). Barthes'ın belirttiği gibi yitim karşısında filizlenen kederle birlikte yas

[33](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=mahrama (Erişim Tarihi: 02.06.2016)

süreci başlar. Yitim sonrası süreç incelendiğinde, her dönemde keder ve acının hissedildiği görülür; inkarda her ne kadar gizlense, öfkeyle bastırılmaya çalışılsa da keder derinlerde bir yerlerde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Depresyon sürecine gelindiğinde ise, kederin derinden yüzeye çıktığı görülür; çünkü artık gizlenebileceği bir alan kalmamıştır. İncelenen türküde de sevdiğinden ayrılan bireyin, ciddi bir kayıp duygusu yaşadığı görülmektedir; öyle ki, bireyin bu kayıp duygusunu ortadan kaldırmak adına, hayali bir bekleyiş içinde kuşlardan yardım umacak raddeye gelmesi içinde bulunulan keder halinin yansımasıdır.

3.2.5. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması

Bu tema altında ele alınan türkülerde "kabullenme" aşamasına gönderme yapan bir türküye rastlanmamıştır. Ölüm gibi süresiz ve keskin bir yitim olmayan ayrılıkta; bireylerin kavuşmaya yönelik umutları "yitim"in kabullenilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrılığın ya da gurbetin son bulma ihtimali düşünüldüğünde, bireyin kabullenme aşamasına geçmeyişi anlaşılır bir durumdur.

3.2.6. Ayrılık/Gurbet Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları

Bu tema bağlamında çoklu yas aşamalarının görüldüğü tek türkü "Yıkılsın Sebebim" adlı türküdür. Türküde öfke aşamasıyla birlikte depresyon aşamasının yansımaları görülmektedir:

Yıkılsın Sebebim[34]

"Yıkılsın Sebebim" adlı türkünün teması ayrılıktır; türkü yas aşamaları bağlamında incelendiğinde; Ross ve Bowlby'nin tasniflerinde görülen bazı aşamaların yansımaları görülmektedir. Türküde kaybı yaşayan bireyin, yitimin yol açtığı çaresizlik; kızgınlık ve isyan duygularıyla birlikte "öfke" aşamasını; yitimin neden olduğu acı, üzüntü ve kederle birlikte "depresyon" (umutsuzluk) aşamasını yaşadığı görülmektedir:

Yıkılsın Sebebim

(Söz:Dünya Aydın
Müzik: Emre Saltık- Murat Yıldız)

"Şu dağları aşıp, yar sana gelem
Akan gözyaşını, yar silip içem
Gurbette bu derdi, ben nasıl çekem
Körolası sebeb elin yıkılsın
Yıkılsın sebebim evin yıkılsın

A sevdalım oy belalım
Oy yoldaşım yıkılsın sebebim

Gezdiğin yollara çimen olaydım
Koynunda uyuyan, yar ben olaydım
Ölüm ferman yazmış nasip olaydım
Körolası sebeb elin yıkılsın

Yanarım ben nazlı, yar hasretinden
Dayanmaz ölürüm, gönül derdinden
Bir tas su ver tutam, içem elinden
Körolası sebeb, elin yıkılsın"

Türküde gurbet nedeniyle sevdiğinden ayrı kalan bireyin, ayrılık karşısında yaşadığı hüzün ve acı ilk mısralardan itibaren görülmektedir. "Şu dağları aşıp, yar sana gelem/Akan gözyaşını, yar silip içem/Gurbette bu derdi, ben nasıl çekem"

[34]Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_yikilsin_sebebim.html, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

mısraları ayrılığın nedeninin "gurbet" olduğunu ortaya koymaktadır. Gurbet dolayısıyla sevdiğinden ayrı düşüp kaybı yaşayan birey, bu durum karşısında çaresizlikle birlikte acı içindedir. Gurbet ne amaçla olursa olsun yitime neden olan bir unsurdur; öyle ki, "gurbet"in yaşattığı bu yitim öylesine dayanılmazdır ki birey yaşadığı yitim duygusunu anlatmak için "ölüm"e gönderme yapar; gurbetin yaşattığı yitim ölümle yaşanan yitime denk tutulur. Bu duygunun yansıması "Yanarım ben nazlı, yar hasretinden/Dayanmaz ölürüm, gönül derdinden" mısralarında açıkça okunmaktadır. Neşet Ertaş türküleri üzerine değerlendirme yapan Erman Artun gurbet-ölüm ilişkisini şu sözlerle açıklamaktadır: "Gurbet duygusu ve gurbet gerçeği ateşten gömlektir. Gurbet bazen ölümü çağrıştırır. Gurbet acıdır, kişi hasta olup da başı yastığa düşünce, arayıp soranı olmaz. Gurbette olanın hâli yamandır" (2013: 4). Artun'un, Neşet Ertaş türkülerinden yola çıkarak yaptığı bu çıkarım, neredeyse bütün türküler için geçerlidir; gurbet duygusu bireye "yitim"i yaşattığı için zordur; türküde de bu zorluğa katlanmakta zorlanan bireyin yaşadığı acı ve hüzün duygusuyla gurbet-ölüm ilişkisine gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.

Türküde, Ross'un yas aşamalarına göre "öfke" aşamasının söz konusu olduğu kısım ise, öfkenin en yoğun biçimde görüldüğü, "Körolası sebeb elin yıkılsın/Yıkılsın sebebim evin yıkılsın" mısralarıdır. Bu mısralarda, görüldüğü üzere, "beddua"larla şekillenmiş ifadeler söz konusudur. Birey bu noktada ayrılığa neden olan gurbete beddua etmektedir. Gurbette bireyin tek başına ayrılığa dayanmak zorunda olması ve çaresizliği bir noktadan sonra hüznün yerine öfkenin geçmesine neden olmaktadır. Türküde gurbete duyulan nefretin bir örneği de 17. yüzyıl Divan şairlerinden Fehim-i Kadim'in şiirlerinde tespit edilmiş ve şu şekilde yorumlanmıştır: "Mısır'dan redifli kıt'ada Fehîm'in çektiği gurbet acısı Mısır'a karşı büyük bir nefrete

dönüşmüştür" (Ünal; Pektaş, 2014: 106). Türküde öfke aşamasının hissedildiği bir başka bölüm ise "Gezdiğin yollara çimen olaydım/Koynunda uyuyan, yar ben olaydım" mısralarıdır. Ross'un öfke aşamasını; ölümün hayatı yıkma gerçekliğiyle karşılaşan bireyin öfke, kıskançlık, gücenme ve acı duygularının ortaya çıktığı dönem (2010, 212) olarak yorumlayan Göka'nın bu tespitleri türküyle örtüşmektedir. Türküde ölüm yerine gurbet yüzünden sevdiğinden ayrılarak yitimi yaşayan birey, "gezdiğin yollara çimen olaydım", "koynunda uyuyan yar ben olaydım" mısralarıyla yitim nedeniyle duyduğu gücenmeyi, kıskançlığı ve acıyı ortaya koymaktadır.

Kayıp karşısında yaşanan yas sürecinde yaşanan duyguları birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür; birey, söz konusu yeni durum karşısında nasıl hissedeceğini, nasıl davranacağını kontrol etmekte zorlanır. Durum böyleyken bireyin duygu geçişleri arasına kesin çizgiler koyması beklenemez. İncelenen türküde de gurbet nedeniyle yitimi/kaybı yaşayan bireyin; hem yaşadığı yitim nedeniyle acı, hüzün ve keder içinde olduğu hem de yitime neden olan unsurlara karşı öfke içinde olduğu görülmektedir.

3.3. "Evlilik/Düğün" Temalı Türkülerde Yas

"Evlilik/Düğün" temalı türkülerin, "kayıp/yitim" çerçevesinde değerlendirilmesi ilk aşamada anlamlı gelmeyebilir; fakat "yas", "yitim" ve "kayıp" gibi kavramların insan hayatının her anında var olabileceği kabul edildiğinde "evlilik/düğün/kına" gibi törenlerde de kayba ilişkin işaretler belirginleşmeye başlayacaktır.

İnsan hayatındaki üç geçiş döneminden (doğum ve ölümle birlikte) biri olan "evlilik" de, diğer iki geçiş dönemi gibi "yitim"e neden olmaktadır. "Geçiş dönemleri"nde yeni bir döneme adım atılmasıyla; önceki yaşantıların yitirilmesi söz konusudur. Birinci geçiş dönemi olan "doğum"la birlikte anne karnından ayrılan birey, ilk "yitim"i bu şekilde yaşamaktadır; Otto Rank'ın (2014) "doğum travması" ve "ilksel ayrılış" olarak değerlendirdiği bu dönem, insan hayatındaki "yitim"in başlangıç noktası olarak görülmektedir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere son geçiş dönemi olan "ölüm" ise; kayıpların en somutu ve en büyüğü olarak nitelendirilmektedir. İnsanın hayata ilişkin bağlarının koptuğu bu dönemin, son geçiş dönemi olarak nitelenmesi; söz konusu "yitim"in niceliğini ortaya koymaktadır.

İkinci geçiş dönemi olan "evlilik"te ise; söz konusu "yitim", *geçmiş yaşantıların yitirilmesi* noktasındadır. İlhan Başgöz'ün türküleri incelediği çalışmasında, özel bir başlık altında ele aldığı düğün türküleri için seçtiği başlık, "yitim"in varlığına işaret etmektedir: "*Düğün Türküleri mi Ağıt mı?"* Başgöz, düğün türkülerini açıklarken yaptığı yorumla bu dönemde yaşanan "yitim"i betimlemektedir:

> Bir felakete veya ölüm olayına bağlı olmadığı halde, bazı düğün türküleri ağıt karakteri gösterir. Mutlu bir olayın ağıta dönüşmesi, ataerkil aile yapısı ile ilişkilidir. Bu düzende, kocanın evinde genç kızı anne olana, hatta erkek çocuk doğurana kadar zor işler, hor görülme ve değersiz sayılma beklemektedir. Bu duygular hem evlenecek kızın, hem onun anasının ve komşularının türkülerinde dile gelir. Kızının yeni bir hayata geçmesi olayı karşısında ananın duygusu üzüntü ve acıdır (2008: 95).

Başgöz'ün belirttiği gibi evlenen kadının, gelin olarak gittiği yerde horlanıp dışlanması, kötü muamele görmesi -her zaman- söz konusu olmasa da, "evlilik"le birlikte yitirilen önceki yaşantılar "yitim"e neden olmaktadır. Başgöz'ün açıklamasında dikkat çeken bir diğer nokta da; evlenen bireyin yakınlarının (aile

bireyleri, komşuları gibi) "yitim"i deneyimlediğine ilişkin tespittir. Düğün temalı türkülerde Başgöz'ün dediği gibi kızını "gelin" eden annenin, babanın yahut yakınının yaşadığı "yitim"e de rastlanmaktadır. Bu bağlamda seçilmiş beş türkü üzerine yapılacak çözümlemeler; mevcut süreçte yitimin ne şekilde yaşandığını ortaya koyarken, örtük bir biçimde hissedilen yitimin somut olarak açığa çıkmasını sağlamaktadır:

3.3.1. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Yadsıma/İnkar" Aşaması

Evlilik/düğün temalı türküler kapsamında incelenen beş türküde, yas aşamalarından "yadsıma/inkar"a gönderme yapan bir türkü tespit edilememiştir. Mutlu bir olay olarak nitelenen ve geçiş dönemi olarak kabul edilen evlilik; "yitim"e neden olsa da, bireyde inkar ya da yadsıma gibi bir şok ya da yok sayma tepkisine neden olmamaktadır; çünkü birey, bu geçiş döneminin varlığından ve yaşanma ihtimalinden haberdar olarak yetişmekte ve bir anlamda bu yitime hazırlanmaktadır.

3.3.2. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması

Evlilik/düğün teması bağlamında incelenen beş türküden ikisinde öfke aşamasının yansımaları görülmektedir. "Altın Tas İçinde Kınam Karıldı" ve "Anam Kirmenini Alsın Eline" adlı türkülerinde "öfke" aşamasına ilişkin göndermeler yer alırken, bu iki türküde ayrıca diğer yas aşamalarına ilişkin göndermeler de tespit edildiği için bu türküler bu başlık altında incelenmemiştir.

3.3.3. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması

Evlilik/düğün temalı türküler arasında ele alınan türkülerden "Yüksek Yüksek Tepelere" adlı türkünün "pazarlık" aşamasını yansıttığı görülmektedir; türküdeki metaforlar incelendiğinde "yitim"i yaşayan bireyin hüznünü ve acısını azaltmak için sıraladığı istekler göze çarpmaktadır:

Yüksek Yüksek Tepelere[35]

Türk toplumunda sıklıkla kına gecelerinde söylenen bu türkü, hemen herkes tarafından bilinen eski bir türküdür. Evlilik nedeniyle yeni bir hayata adım atan kadının, önceki hayatına yönelik yitim duygusu ve geleceğe yönelik kaygıları, bu türküde dile getirilmektedir:

Yüksek Yüksek Tepelere

(Yöre: Edirne/Yol Üstü Köyü
Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Ümit Kaftancıoğlu)

"Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar
Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler
Annesinin bir tanesini hor görmesinler

Bağlantı:
Uçan da kuşlara malûm olsun ben annemi özledim
Hem annemi hem babamı ben köyümü özledim

Babamın bir atı olsa binse de gelse
Annemin yelkeni olsa açsa da gelse
Kardeşlerim yolları bilse de gelse

Türkü, Ross'un yas sınıflamasına göre değerlendirildiğinde üçüncü aşama olan "pazarlık" aşamasına ilişkin yansımalar görülmektedir. Ross, ölümle birlikte kaybı yaşayacağını bilen bireyin, pazarlık aşamasında, öfkesinin ardından daha

[35] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006, s. 811).

olumlu bir tavır takınarak kaybı ertelemek adına girişimlerde bulunduğunu söyler. (1997: 109) Türküde, evlilikle birlikte geçmiş yaşantılarını yitireceğinin farkında olan bireyin tutumu da bu yönde şekillenmiştir. Türkünün giriş mısraları "Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar/Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler/Annesinin bir tanesini hor görmesinler" bölümünde kadın, evlilikle birlikte doğup büyüdüğü evinden ayrılacağının farkındadır; ancak bu ayrılıkta sevdikleriyle arasına girecek mesafelerin çok olmamasını, yeni gittiği yerde yabancı olarak görülüp hor görülmek istemediğine yönelik istekleriyle kaybını hafifletmeye ya da ertelemeye yönelik bir pazarlık içinde görülür. Evlilik kurumunda -özellikle geçmiş dönemlerde- genellikle kocasının yanına yerleşen kadının nereye gideceği, hangi şehirde yaşayacağı ve hangi koşullarda hayatını devam ettireceği bu noktada kocasına bağlı olarak şekillenmektedir. "Şöyle ki; koca evine gelen kız, artık kocası ile kocasının ailesine bağlanmıştır. Baba evi ile sevgiden başka bir ilgisi kalmamıştır" (Turhan Tuna, 2006: 52) Kocasına bağlanırken bir noktada geçmiş yaşantılarını yitiren kadın, bu noktada yaşadığı "yitim"i minimize etme çabasındadır. Türküde dikkat çeken bir diğer vurgu da "Annesinin bir tanesini hor görmesinler" mısralarında söz konusudur. Evlilik nedeniyle annesiyle arasındaki bağı zayıflayan birey, yeni hayatında bu kayba ek olarak dışlanmak ya da hor görülmek istemediğini dile getirmekte bu konuda da isteklerini belirterek pazarlık yapmaktadır.

Türküdeki birey, evlilikle birlikte yaşadığı kayıp sonucu duyduğu özlemi ve acıyı "Uçan da kuşlara malum olsun/Ben annemi özledim/Hem annemi hem babamı/Ben köyümü özledim" mısralarıyla aktarmaktadır. Bireyin, bu mısraların hemen ardından söylediği "Annemin yelkeni olsa açsa da gelse" mısrasıyla annesinden, "Babamın bir atı olsa binse de gelse" mısrasıyla babasından,

“Kardeşlerim yolları bilse de gelse” mısrasıyla kardeşlerinden; yaşadığı yitimi ortadan kaldırmaları için yardım umduğu sezilmektedir. Bireyin bu noktada giriştiği pazarlıklar değerlendirildiğinde; bu pazarlıkların temelinde yaşanan yitimi hafifletme çabası olduğu anlaşılmaktadır.

Ross’un pazarlık evresiyle ilgili düşüncesini en etkili ifade eden kısımlardan biri, bu aşamanın girişinde kullandığı epigrafta okunmaktadır: “Oduncunun baltası kendisine bir sap vermesi için ağaca yalvardı. Ağaç sapı verdi” (1997: 109) Bu aşamada birey kayba yönelik ne kadar pazarlık yaparsa yapsın sonuçta bu kayıp yaşanacaktır; ertelense de, kayıp hissinin yoğun şekilde yaşanması önlense de bu histen kurtuluş mümkün değildir. Yalnızca bireyin gerçeklerle yüzleşmesinde bir aşama olarak kabul edilen pazarlık, bir noktada bireye yardımcı bir aşama olarak değerlendirilebilir. Türküde de evlilik yoluyla sevdiklerini yitiren bireyin pazarlık çabası bu noktada anlaşılır bir hal almaktadır.

3.3.4. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde “Depresyon” Aşaması

Evlilik/düğün temalı türküler kapsamında incelenen beş türküden üçünde depresyon aşamasına gönderme yapıldığı görülmektedir. “Altın Tas İçinde Kınam Karıldı” ve “Anam Kirmenini Alsın Eline” adlı türküler depresyonla birlikte başka yas aşamalarına da gönderme yaparken; “Ağ Elime Mor Kınalar Yakdılar” adlı türkü yalnızca depresyon aşamasını betimlemektedir.

Ağ Elime Mor Kınalar Yakdılar[36]

Mutlu bir olay olarak nitelendirilip törenlerle kutlanan evlilikte, bireyin geçmiş yaşantılarına ilişkin kaybı düşünüldüğünde salt bir mutluluk söz konusu olamaz. Birey evlilikle birlikte yeni bir yaşama adım atarken aynı zamanda önceki yaşantılarına ilişkin kaybı yaşar. Yas aşamaları yönünden değerlendirilen "Ağ Elime Mor Kınlar Yakdılar" adlı türküde, bireyin yaşadığı yitim neticesinde deneyimlediği "depresyon" aşamasına yönelik göndermeleri içermektedir.

Ağ Elime Mor Kınalar Yakdılar

(Yöre: Denizli/Acıpayam
Kaynak Kişi: Süleyman Uğur
Derleyen: Nida Tüfekçi)

"Ağ elime mor kınalar yakdılar
Gaderim yok gurbet ele saddılar
On iki yaşındı gelin etdiler
Ağlar ağlar gözyaşımı silerim of of

Merdimenden endim endim yıkıldım
Mevla'm izin verdi gene dikildim
Her çiçekten aldım aldım takıldım
Kırmızı gül sende kaldı tamahdım (of of)

Yüce dağ başındı asmalı pınar
Asması yıkılmış suları harlar
Galındı gal gal süpürge çaldığım evler
Başım alıp gurbet ele gederim (of of)"

Türküde söz konusu bireyin evlilik dolayısıyla yaşamak zorunda olduğu yitim; üzüntü, keder ve çaresizlik şeklinde gözlemlenmektedir. "Ağ elime mor kınalar yakdılar/On iki yaşındı gelin ettiler" mısraları, kaybın neden bu kadar acı verici olduğunun açıklayıcısı niteliğindedir. Mısralardan yola çıkarak bireyin küçük yaşta evlendirildiği anlaşılmaktadır. Yaşı itibariyle, evlilikle birlikte yaşanacak kayba

[36] Türkü metni için bkz. (Yücel, a.g.e., s.8).

hazır olmayan birey, söz konusu yitim karşısında acı içinde görülmektedir. Bireyin evlilikle yaşayacağı kayba ilişkin korkuları ve acısı "Gaderim yok gurbet ele saldılar" mısrasında ifade edilmektedir. İnsan hayatının ikinci geçiş dönemi olarak kabul edilen "evlilik"te, kadın o zamana kadar yaşadığı ortamdan ayrılarak yeni bir ortamda yaşamaya başlamaktadır. Türküde ise bireyin sadece evinden değil aynı zamanda doğduğu büyüdüğü şehirden de ayrıldığı "gurbet ele saddılar" mısrasında ortaya koyulmaktadır. Bu noktada birey yaşadığı ayrılığa bir de gurbetin eklenmesine isyan ederek "kaderim yok" demekte, bu yitim karşısındaki çaresizliğini bir kez daha dile getirmektedir. Birinci dörtlüğün son mısrası "Ağlar ağlar gözyaşımı silerim" ise; bireyin yaşadığı kayıpla birlikte yaşadığı hüznü ve acıyı betimlemektedir. Reşadiye yöresi bağlamında yas geleneğini değerlendiren Gündüz'ün tespitleri de; evlilikle birlikte yaşanan kaybı ve bu kayba bağlı olarak yas sürecini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu süreçte yaşanan durumu yas türleri arasına ele alıp "gelin yası" adı altında değerlendiren Gündüz; her kızın gelin olmaya yönelik hayali olduğunu; ancak gelin olmanın verdiği mutluluğunun yanında baba evinden ayrılmanın da vermiş olduğu üzüntünün hakim olduğunu ifade etmektedir (2012: 1908).

Evlilik evresindeki ritüellerden biri olan kına gecesinde yitime yönelik farkındalığın üst düzeyde yaşandığı görülmektedir; öyle ki bu törenlerde özel olarak "kına ağıdı", "gelin ağıdı" gibi türkülere yer verilmesi, yaşanan durumu ortaya koymaktadır. Türk Edebiyatında ağıt konusunu değerlendiren Süleyman Şenel'in ağıt başlığı altında kına/düğün gibi törenlerde söylenen türküleri ele alması konunun açıklık kazanması bakımından dikkate değerdir. "Kına gecelerinde ve düğünlerde de gelin ağlatmak için ağıtlar yakılmaktadır. Kına ağıtı, gelin ağıtı, ağıt havası, gelin

ağlatma havası, gelin savusu, savu sağmak, gelin türküsü, gelin yası ve okşama denilen bu ağıtlarda ölüm acısı yerine, ayrılık üzüntüsü vardır" (1998: 473).

Türkünün ikinci dörtlüğünde ise birey evlilik dolayısıyla yaşadığı ayrılığı canlı bir şekilde betimlemektedir. Türk kültüründe gelinin son hazırlıklarının baba evinde gerçekleştirildiği ve sonrasında gelinin damat tarafınca baba evinden çıkarılması yönünde bir pratik söz konusudur. Özellikle geleneksel kültürde bu ritüellerin büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Adana yöresinde gelin alma üzerine kaleme aldığı yazısında Ayşe Başçetinçelik, gelin alma uygulamasına ilişkin şunları söylemektedir: "Gelin alıcılar geldikten sonra gelin hazırlanır, ailesi ile vedalaşır ve ana evinden koca evine uğurlanır. Gelin, ana evinden uğurlanırken, bahtının açık olması, yeni evine bağlanması, uğur ve bereket getirmesi amacıyla annesi ve yakınları tarafından, geline çeşitli uygulamalar yapılır" (2009: 2). Türküdeki gelin de söz konusu hazırlığı "her çiçekten aldım aldım takıldım" mısralarında dile getirirken; baba evinden ayrılırken yaşadığı acıyı ise "merdivenden endim endim yıkıldım" mısralarıyla haykırmaktadır. Bu mısranın hemen akabinde gelen "Mevla'm izin verdi gine dikildim" sözleri de gelinin söz konusu yitim karşısındaki çaresizliğini ifade etmesi bakımından önemlidir; Türk kültüründe hemen herkes tarafından bilinen ve özellikle kına/düğün zamanında gelin için söylenegelen "hem ağlar, hem gider" sözü de türküdeki ruh halinin temsilidir.

Türkünün son dörtlüğünde ise; gelinin gözünden baba evinin tasviri yapılırken, eski günlere yönelik anılar yad edilmekte ve evlilikle birlikte tüm yaşananların yitirildiği anlatılmaktadır. "Galındı gal gal süpürge çaldığım evler" mısrasında gelin baba evinde geçirdiği döneme ilişkin hatıraları ifade ederken; o

döneme ilişkin kayıp, "Yüce dağ başındı asmalı pınar/Asması yıkılmış suları hurlar" mısralarıyla dolaylı ancak etkili bir biçimde aktarılmaktadır. Yüce dağ başındaki pınarın asması yıkılmış, yıllarını geçirdiği baba evi sular altında kalmıştır; bu noktada sular altında kalan salt baba evi değil bireyin baba evindeki yaşantıları yani geçmişidir.

"Keder, bir taş gibi… (boynumda, içimin derinliklerinde)" (2009:115) Barthes'ın annesinin ölümüne ilişkin bu sözleri, depresyon sürecinde yaşanan derin kederi ortaya koymaktadır. Türküyle Barthes'ta yaşanan depresyonu birbirinden ayıran tek şey; depresyonun ortaya çıkış nedenidir. Türküde, evlilik dolayısıyla ailesinden ve geçmişine ilişkin tüm anılarından ayrılan birey, depresyon sürecini geçirirken; Barthes ölüm nedeniyle kaybettiği annesinin ardından depresyon sürecini geçirmektedir. Yitimin nedeni ne olursa olsun yol açtığı yokluk, acı ve kederin bireyi depresyona sürüklemesi anlaşılır bir durumdur ve bu süreç kişinin kabullenme aşamasına yaptığı bir hazırlık olarak değerlendirilmelidir.

3.3.5. Evlilik/ Düğün Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması

Bu tema bağlamında incelenen beş türküden biri olan "Kuşlar Sıra Sıra Gider (Gelinin Türküsü)" yasın son aşaması olarak değerlendirilen "kabullenme" sürecini betimlemektedir:

Kuşlar Sıra Sıra Gider (Gelinin Türküsü)[37]

Geçiş dönemlerinden ikincisi olan "evlilik/düğün", mutlu bir olay olarak nitelendirilip kutlansa da bir taraftan da geçmişin kaybına neden olmaktadır; bu yitim karşısında da birey yas tutup, yas tepkileri vermektedir. Volkan, kitabının giriş bölümünde ele aldığı paragrafla yasın sadece ölümle ya da ayrılık durumunda söz konusu olamayacağını ortaya koymaktadır:

> John Buckman adındaki bir meslektaşım İrlanda at yarışlarından büyük bir miktarda kazandıktan sonra geçirdiği depresyon nedeniyle hastaneye yatan mütevazı bir Londralı'nın öyküsünü anlamıştır. Adam komplike olmuş yas içindeydi. Ansızın gelen müthiş servet, adam için önceki yaşantısının yitimi anlamına geliyordu. Kavuştuğu zenginliğin tüm çekiciliğine rağmen, eski yaşantısından bir türlü vazgeçemiyordu (2010: 5).

Evlilik temasının işlendiği "Kuşlar Sıra Sıra Gider" adlı türküde yer alan göndermeler incelendiğinde; evliliğin yol açtığı yitimin ve yas sürecinin yansıtıldığı tespit edilmiştir:

Kuşlar Sıra Sıra Gider

(Söz: Edibe Aydın, Müzik: Naci Gül)

"Kuşlar sıra sıra gider
Sevenlere selam eder
Kız dediğin işte böyle
Büyütürsün ele gider

Sen ağlama güzel gelin
Ellerimde kına gelin
Sevdiğine gidiyorsun
Düğün dernek hepsi senin

Gelin ağlar ağlar gider
Göz yaşını siler gider
Kız dediğin işte böyle
Büyütürsün ele gider

[37] Türkü metni için bkz. (http://www.turkuler.com/sozler/turku_kuslar_sira_sira_gider.html, Erişim Tarihi: 02.11. 2016).

Gelin yaban ele gider
Anasını üzer gider
Kız dediğin işte böyle
Büyütürsün ele gider"

Türkü incelendiğinde yitimi yaşayan kişinin yalnızca yeni bir başlangıç yapan birey olmadığı, eş zamanlı olarak, -geride kalan konumunda olan- bireyin ailesinin de yitimi yaşadığı görülmektedir. Ailenin yaşadığı yitime ilişkin kısım, "Kuşlar sıra sıra gider/Kız dediğin işte böyle/Büyütürsün ele gider" mısralarıyla aktarılmıştır. Bu noktada; kuş ve kız arasında kurulan benzerlik ilişkisi oldukça önemlidir. Türk kültürüne bakıldığında kuş-kadın bağının atasözlerinde yer aldığı görülmektedir: "Yuvayı diş kuş yapar", "Dişi kuş yapar yuvayı, içini dışını sıvayı sıvayı" gibi atasözlerinde "kuş"un kadına yapılan bir gönderme olduğu anlaşılmaktadır. Kuşların uçabilme özelliğinden yola çıkarak kadının evlenmesi, o zaman kadar yaşadığı evi bırakıp yeni bir hayata adım atması "yuvadan uçmak" biçiminde halk ağızlarında yer almaktadır. "Evlilik"le birlikte yaşanacakları ortaya koyan bu mısralar; aynı zamanda yaşanacaklara yönelik kabulü de ifade etmektedir. Aile, bu noktada evlilik nedeniyle çocuğunu yitirse de evlilik kurumunun getirisi olarak "yaşamak zorunda" olduğu yitimi kabul etmiş biçimde görülmektedir.

Türküde, kız ailesinin evlilik nedeniyle yaşadığı yitimin bir başka yansıması da "Gelin yaban ele gider/Anasını üzer gider/Kız dediğin işte böyle büyütürsün ele gider" mısralarıyla dile getirilmiştir. Bu mısralarda hem sitem hem de üzüntü açıkça görülmektedir; her ne kadar aileler evlatlarının belli bir süre sonra evden ayrılacağını bilse de, bu yitim gerçekleştiğinde verilen tepkilerde üzüntü, keder, sitem gibi duygular gözlemlenmektedir.

Türküde, evlilik nedeniyle geçmiş yaşantılarını kaybeden birey için "yitim"in ne ifade ettiği; "Gelin ağlar ağlar gider/Gözyaşını siler gider" mısrasıyla ifade dile getirildiği görülmektedir; bu mısralar "gelin"in hayatında yeni bir döneme geçerken, arkada bıraktıkları için üzgün ve kederli olduğunu işaret etmektedir. Türk kültüründe evlilik öncesi ritüellerden biri olan "kına gecesi" de, bu dönemde yaşanan duygu ikilemini ortaya koyması açısından önemlidir. Mehmet Yardımcı'nın çalışmasında ağıt yakmak ve kına yakmak söz kalıbından yola çıkarak yaptığı yorum da, evlilik ve ölümün ortak paydası olan "yitim"e ve yitim sonucunda yaşanan acıya açıklık getirmektedir:

> Kına yakılırken söylenen mâniler, türküler, yakımlar kız ile anasında duygu çelişkilerini açığa çıkarmaktadır. Bir taraftan ağlanır, öte yandan eğlenilir. Zaten kına türküleri gelin ve anneyi ağlatmak için düzenlenmiş yakımlardır. Kına yakma deyimi de ağıt yakma gibi türkü yakma sözüne dayalı olarak oluşmuş bir söz kalıbıdır (2008: 82).

Ağıtlar ölüm temelli yitimi, kına ise geçmiş yaşantıların yitimi olarak okunduğunda durum daha anlaşılır bir hal almaktadır. Bu sebeple evlenen bireyin içinde duyduğu acı ve keder; gelişigüzel, bir anlık duygu değişimi olarak düşünülemez.

Türkü boyunca "yitim"in yol açtığı hüzün ve keder ifade edilmesine rağmen, türküde verilen asıl mesaj; bu yitimin yaşanmak zorunda olduğuna yöneliktir; yani birey yaşadığı yitim neticesinde acı da çekse durumu kabullenmek zorunda olduğunun bilincindedir ve "kabullenme" aşamasını deneyimlemektedir. Thomas'ın kabullenme sürecine yönelik değerlendirmesi de, süreci özetlemesi bakımından önemlidir: "Oysa kabul süreci de hayatın mantığına boyun eğer" (1998:57). Bu yorumdan yola çıkarak; hayatı boyunca yitimin birçok türevini yaşayan bireyin,

yitime varlığının getirisi olarak bakmayı başarmasıyla kabullenmenin mümkün olacağı çıkarımı yapılabilmektedir.

3.3.6. Evlilik/Düğün Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları

Evlilik/düğün temalı türküler bağlamında ele alınan beş türküden ikisinde birden çok aşamaya gönderme yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki "Altın Tas İçinde Kınam Karıldı"; ikinci ise "Anam Kirmenini Alsın Eline" adlı türküdür:

Altın Tas İçinde Kınam Karıldı[38]

"Altın Tas İçinde Gınam Karıldı" adlı türkü, yas aşamaları bağlamında değerlendirildiğinde iki aşamaya ilişkin bulgular görülmektedir. Bu aşamalar; "öfke" ve "depresyon"dur.

Altın Tas İçinde Kınam Karıldı

(Yöre: Muğla/Fethiye
Kaynak Kişi: H.Çelik- Y.Güven- A. Hancıoğlu- N.Demir
Derleyen: Sümer Ezgü)

"Altın tas içinde kınam karıldı
Gümüş tarağıyla zülfüm darandı
A beyler alnım yazısı buyumuş

Çınarım çınarım benim çınarım
Yüreğime ateş düştü yanarım
Ben anamı can yürekten severim

Şu görünen anamgilin dağları
Eridi ya yüreğimin yağları
Yıkılası gurbet elin köyleri

Susuz derelerde kavak biter mi
Oğlansız yerlerde duman tüter mi
Beş kız bir oğlanın yerini tutar mı"

[38] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006: 36).

Türkü, evlilik sürecindeki ritüellerden biri olan "kına"ya gönderme yaparak başlamaktadır. "Kına"nın, Türk-İslam kültüründeki yerine bakıldığında üç temel işlevi olduğu görülmektedir. Yardımcı'nın kına üzerine kaleme aldığı makalede bu üç işlev şu şekilde açıklanmaktadır:

> Türk kültüründe üç şey için kına yakılır. Bunlardan birisi kesilecek kurbana kına yakmaktır. Allah yoluna kurban edildiği için. İkincisi askere giden delikanlıya kına yakılır. Üçüncüsü de gelinlere kına yakılmasıdır. Geline kına yakılır, çünkü gelinin ailesi kızını gelenek göreneklerimize göre baba ocağından başka bir eve göndermekte, kocasına ve yeni evine kurban etmektedir (2008: 82-83).

Türküde gelin olacak bireyin kınayla başlayan hazırlık süreci betimlenmektedir. Kınanın evlilik öncesi özel bir ritüel oluşu ve hazırlığında yapılan uygulamalar "Altın tas içinde kına karıldı/Gümüş tarağıyla zülfüm tarandı" mısralarıyla ifade edilmektedir. Bu noktada kınanın kırıldığı tasın "altın" gibi değerli bir madenden, gelinin saçlarını taramak için kullanılan tarağın "gümüş" ten olması geçiş dönemlerinden biri olan "evlilik"in özel bir tören olduğunu vurgulaması yönünden önemlidir; çünkü gündelik işlerde altın tas ya da gümüş tarak kullanımı söz konusu değildir. Bu mısralardan sonra gelen "A beyler alnım yazısı buymuş" mısrası ise gelin olacak bireyin hüznünü, isyanını ortaya koyması noktasında dikkat çekicidir. Bu noktada "düğün/kına" toplum tarafından mutlu bir olay değerlendirse evlilikle birlikte yeni bir hayata adım atmak üzere olan birey için salt bir mutluluktan ibaret olmadığı bir kez daha açığa çıkmaktadır. Türküde, bireyin yeni bir hayata başlarken geride bıraktıklarına özlemi fazlaca hissedilmektedir. "Çınarım çınarım benim çınarım/Yüreğime ateş düştü yanarım/Ben anamı can yürekten severim" mısralarına bakıldığında gelin adayının nelere özlem duyduğu ya da duyacağı daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu mısralarda ilk olarak "çınar" ele alındığında,

türkü içinde sıradan bir ağaç ismi olarak kullanılmadığı açıktır. "Çınar" türkü içinde bir metafor olarak düşünülmelidir. Çınar ağacının Türk kültüründeki yerine bakıldığında durum daha anlaşılır bir hal almaktadır: "Çınar ağacı ağaçların atası olarak kabul edilir, gücü, dayanıklılığı ve köklerinin genişliği ile devleti temsil ettiğine inanılır. Manas destanında "ulu çınar" konaklama, sığınma yeridir" (Toprak, 2011:570). "Çınar"ın Türk kültüründe taşıdığı bu değerden yola çıkarak, türkudeki bireyin çınara yaptığı göndermenin baba evi ve babasıyla doğrudan ilişkili olduğu ortadadır; çünkü güçlü olma, sığınılacak kişi olma, köklerinin genişliği yani nesli devam ettirme gibi özellikler, Türk toplumunda erkeğe atfedilen özelliklerdir. Baba eviyle birlikte annesini de geride bırakan birey, bu yitim karşısındaki duyduğu acıyı, özlemi ve hüznü "yüreğime ateş düştü yanarım" mısralarıyla ortaya koymaktadır. Türküde ayrılığın yarattığı hüzün; "Şu görünen anamgilin dağları/Eridi ya yüreğimin yağları/Yıkılası gurbet elin köyleri" mısralarında yoğun olarak hissedilmektedir. "Şu görünen anamgilin dağları/Eridi ya yüreğimin yağları" mısralarında birey, doğup büyüdüğü evden ve ailesinden ayrılmak suretiyle kaybettiği geçmiş yaşantılarına bakarak hüzünlenmektedir. Bu noktada bireyin yalnızca hüznü değil hüzünle karışık bir şekilde öfkesi de görülmektedir; çünkü yitimin bir nedeni olarak gördüğü gurbete "yıkılası gurbet elin dağları" şeklinde beddua niteliğinde sözler söylemektedir.

Türküde "öfke" aşamasının hissedildiği bir başka bölüm ise "Susuz derelerde kavak biter mi/Oğlansız yerlerde duman tüter mi/Beş kız bir oğlanın yerini tutar mı" mısralarıdır. Bu noktada kadın; yaşamak zorunda kaldığı duruma isyan etmekte, öfkesini dile getirmektedir. Türk kültüründe kız ve erkek evlat ayrımı yoğun bir biçimde görülmektedir; söz konusu bu ayrımı betimlemesi açısından Türk kültürünü adeta bir ayna gibi yansıtan Dede Korkut Hikayelerine bakmak yerinde olacaktır.

Dede Korkut Hikayelerinde birinci hikaye olarak yer alan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda Oğuz beylerinin davet edildiği büyük ziyafette oturma düzenin evlat sahibi olma niteliğine göre belirlenmesi bu ayrımı ortaya koyması açısından önemlidir: "Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin" demişti. "Oğlu olan ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun oğlu kızı olmayana Allah Teâla beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin" demiş idi" (Ergin, 2015:21). Kadının tarihin geçmiş dönemlerinden itibaren süregelen bu ötelenmişlik hali evlilik kurumunda da görülmektedir; kadın evlilikle birlikte ailesini ve geçmiş yaşantıları geride bırakmak zorunda kalırken, erkek tam tersine doğup büyüdüğü ailesinin yanında kalarak aileyi genişleten ve zenginleştiren birey olarak nitelenmektedir. Evlatlar arasında görülen ve temeli toplumsal cinsiyet odaklı olan bu ayrım, önemli kültür unsurlarından deyimler ve atasözlerinde de genişçe yer bulmaktadır. "Kız evde de olsa elden sayılır", "On beşinde kız ya erde gerek ya yerde","Kız beşikte çeyiz sandıkta", "Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar (varır) ya zurnacıya" şeklindeki atasözleri ve deyimler özellikle kadın-evlilik ilişkisinin ne şekilde yaşandığını göstermesi açısından önemlidir. Doğduğu andan itibaren evden ayrılacağı varsayılıp yok sayılan kız çocuğunun, evlilik sürecinde de özgür iradesiyle karar al(a)madığı türkü içerisinde de hissedilmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında türkü deki bireyin toplumsal cinsiyetinin bir getirisi olarak yaşamak zorunda kaldığı yitime karşı duyduğu öfke, "beş kız bir oğlanın yerini tutar mı" mısrasında, isyanla birlikte açıkça dile getirilmektedir. Öyle ki beş kızın bir oğlan etmeyeceği yönündeki aykırı çıkarım, bireyin bu durum karşısında ne kadar kırgın, kızgın ve öfkeli olduğunun göstergesidir.

Gelin olmak üzere hazırlanan bireyin bu aşamada yaşadığı duyguları ortaya koyan türküde; bu duygular acı ile karışık öfke biçiminde görülmektedir. Birey söz konusu geçişle birlikte geçmiş yaşantılarına veda ettiği için acıyla birlikte depresyon sürecini yaşarken; bir noktada da toplumsal cinsiyet getirisi olarak bu yitimi yaşamak zorunda bırakıldığı için öfkelidir. Bu bağlamda evlilik olayıyla birlikte kaybı yaşayan/ya da yaşamak zorunda kalan bireyin, yas aşamalarından öfke ve depresyon aşamasını yaşaması anlaşılır bir durumdur.

Anam Kirmenini Alsın Eline[39]

Evlilik dolayısıyla yaşanan yitimi ve süreci anlatan türküde, yaşanan evlilikle birlikte sevdiklerinden ve geçmiş yaşantılarından ayrılan bireyin duyguları okunmaktadır. Bireyin yaşadığı kayıp yas sürecinin başlamasına neden olmakta ve bireyin bu süreçteki duyguları türkü içinde açıkça gözlenebilmektedir:

Anam Kirmenini Alsın Eline

(Yöre: Kırşehir/Mucur/Karacalı Köyü
Kaynak Kişi: H. Canatan, A.Duyan- A. Gündüz
Derleyen: TRT Antalya Radyosu Müzik Md.)

"Anam kirmenini alsın eline
Çıksın baksın gurbet elin yoluna
Gız gelin gördükçe bağrı deline

Bağlantı:
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim gızlar ben sılaya doymadım
Çık yukarı bağlasınlar başını
İn aşağı sil gözünün yaşını

Anam kır atımı çaya bağlasın
Atım kişnesin anam ağlasın
Anamın kızı var beni neylesin

[39] Türkü metni için bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1, 2006, s. 42).

Bağlantı

Anam aşını da bişirdi m'ola
Uşağın başına deşirdi m'ola
Beni de aklına düşürdü m'ola

Bağlantı

İnci ilen mercan dizem dişine
İndin gittin gurbet elin içine
Allah yazdı gız anayın suçu ne

Yengem geldi çayırlığa düzendi
Yeşil kınam altın tasta özendi
Kınayı görünce benzim bozardı

Bağlantı"

Yas sürecinde bireyin geçirdiği aşamalardan biri de "öfke" aşamasıdır. Bu aşamasının yansıması, türkünün giriş mısralarında görülmektedir: "Anam kirmenini alsın eline/Çıksın baksın gurbet elin yoluna/Gız gelin gördükçe bağrı deline" mısralarında birey, yaşadığı kayba engel olmayan "anne"sine karşı öfkesini dile getirmektedir. Bu noktada "anam kirmeni alsın eline" mısrası dikkat çekicidir; burada bireyin dolaylı olarak annesine karşı bir isyan içinde olduğu yargısı çıkarılmaktadır. Kirmen; "Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç" (Türkçe Sözlük, s.1448) anlamına gelmektedir; toplumlarda bu işlemi yapan genellikle kadınlardır. Kirmen'in tanımından yola çıkarak tahta bir araçla yüne şekil verip yünü işlemenin kolay bir iş olmadığı, oldukça uğraşlı ve zor bir iş olduğu yargısı çıkarılabilir. Toplumlarda kadının yerini ve serüvenini kaleme alan yazısında Hüseyin Kızılkaya yaptığı alıntıyla bu uğraşın zorluğunu ve değerini ortaya koymaktadır: "Hatta Aleksandra Kollonti, 'Toprağı ilk işleyen analardır. Bilgiyi ortak bilince taşıyan analardır. Ateşi, insanlığın hizmetine sunan analardır. Yünü eğirip kumaş dokumayı bulan analardır. Sanatın ilk uygulayıcıları analardır (…) der"

(2004: 7). Bu alıntıdan yola çıkarak yünü eğiren, toprağı işleyen ve daha birçok büyük işin üstesinden gelen "anne" figürünün, kızının kaybına engel ol(a)maması bu noktada siteme neden olmaktadır. Bu mısradan sonra gelen "Kız gelin gördükçe bağrı deline" ise bu sitemin en yüksek noktada görüldüğü bölümdür. Annesine gördüğü her gelinde kendisini hatırlayarak üzülmesi, acı çekmesi yönünde beddua eden birey, yaşadığı yitimin karşısında duyduğu öfkeyi annesine yöneltmektedir. Bireyin yaşadığı kayıp karşısında duyduğu ve annesine yönelttiği öfke "Anam kır atımı çaya bağlasın/Atım kişnesin anam ağlasın/Anamın kızı var beni neylesin" mısralarında da görülmektedir. Birey yaptığı evlilikle birlikte geçmişinden koparken kendisine ait olan birçok şeyi de ardında bırakmaktadır; türküden de anlaşılacağı üzere birey evlenmeden önce yaşadığı evde bir at sahibidir ve onu da yitirmiştir. Birey bu noktada annesinin, bir zamanlar kendisine ait olan atı gördüğünde, sesini duyduğunda üzülmesini ve yokluğunu hissederek yitim acısını yaşamasını istemektedir. Ayrıca "anamın kızı var beni neylesin" mısralarında da hem öfke hem de sitem hissedilmektedir. Burada birey, geride kalan kız kardeşlerine bir gönderme yapıyor olabileceği gibi, varsa erkek kardeşinin eşini de kastediyor olabilir. Bu noktada nitelenen ister kız kardeş olsun ister yenge olsun, birey, kaybı bu denli yoğun yaşarken, geride kalanların boşluğunu dahi hissetmeyeceğini düşünerek öfkelenmektedir.

Bireyin öfkesinin görüldüğü bir başka bölüm de "Anam aşını da bişirdi mola/Uşağın başına deşirdi mola/Beni de aklına düşürdü mola" mısralarıdır. Burada ailenin soyunu devam ettiren kişi olarak değerlendiren erkek evlada yani bireyin erkek kardeşine yönelik öfkesi de görülmektedir. Bu öfke, erkeğin bu çeşit bir kaybı yaşamamasıyla doğrudan ilgilidir; öyle ki erkek ve kız evlat arasındaki ayrımın

kökenleri çok uzun yıllara dayanmakta ve yaşanan ilişkiler de buna göre şekillenmektedir. "Türklerde de bin yıllardan bu yana süregelen, özellikle kırsal kesimde bugün bile değişmeyen bir değer yargısı, erkek çocukların kız çocuklara yeğlenmesidir. Erkeklerin baba ocağını tüttürmeleri, yaşlanan babalarının yükünü üstlenebilmeleri bunda etkili olmalıdır" (Aksan, 2011: 76-77). Kız bu noktada erkek kardeşiyle süregelen bu ayrımı gelin olarak evden ayrılırken de yoğun bir biçimde hissetmektedir; çünkü kendisi bu ayrılığı yaşarken erkek kardeşi onun ayrıldığı ortamda varlığını sürdürmektedir. Kendisi annesinin pişirdiği yemekleri yiyip annesinin kurduğu sofraya oturamazken, erkek kardeşi annesinin özenle kurduğu sofraya oturmaya devam etmektedir. Bireyin, bütün bunlar yaşanırken, annesine dönerek boşluğunu hissedip hissetmediğini "beni de aklına düşürdü mola" mısralarıyla sitemkar bir biçimde sorması, yitim karşısında yaşadığı öfkenin yansımasıdır.

Ross, yas aşamalarını ölümcül hastalar üzerinden tasnif ederken öfke aşamasındaki hastaların yaşamaya devam edecek bireylere karşı öfke duyduğunu söyler; bunun nedenini de onların yaşamın keyfini sürmeye devam ederken kendisinin yaşamdan kopmak zorunda olmasıyla açıklar. (1997: 74) Ölümcül hastaların bu noktada hissettiği öfkenin aslında doğrudan bireye odaklı olmadığını bunun yitim karşısındaki öfkenin yansıması olarak okunması gerektiğini söyleyen Ross'un bu tespiti, türkü için de aynen geçerlidir. Türküde birey doğup büyüdüğü evden ve geçmiş yaşantılarından ayrılırken, annesi, abisi ve evin diğer üyeleri o evde kalmaya ve yaşamanı sürdürmeye devam etmektedir. Bu noktada türkü boyunca, bireyin aile bireylerine yönelikmiş gibi görünen öfkesinin, aslında yaşadığı kayba yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Volkan'ın öfke aşamasına bakışı Ross'dan biraz

daha farklıdır; Volkan bu aşamayı yitimin ağırlığının arttığı dönem olarak niteler ve bu dönemde duyulan öfkenin bireyin gerçekleri kabul ettiğini gösteren sağlıklı bir işaret olduğunu söyler. Türküdeki "öfke" iki yorumu da karşılar niteliktedir; neticede birey, her iki şekilde de yaşadığı yitim karşısında öfke duymaktadır.

Türküde yaşanan kayıpla birlikte bireyin acısını, öfkesini ve nihayetinde yaşadığı kabullenmeyi anlatan diğer mısralar aynı zamanda türkünün nakaratı olan "Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım/Eşim kızlar ben sılaya doymadım/Çık yukarı bağlasınlar başını/İn aşağı sil gözünün yaşını" dörtlüğünde görülmektedir. Dörtlüğü oluşturan mısralardan ilk olarak "Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım/Eşim kızlar ben sılaya doymadım" mısraları; bireyin evlilikle birlikte hem annesinden hem doğup büyüdüğü memleketinden ayrılırken duyduğu acıyı ve üzüntüyü gösterirken, bireyin bu noktada yaşadığı depresyonu da ortaya koymaktadır. Yas aşamalarının dördüncüsü olan "depresyon"da ölümcül hastaların en belirleyici duygusunun "derin bir kayıp duygusu" (1997: 113) olduğunu söyleyen Ross'un bu tespiti türküdeki bireyin kayıp duygusuyla birebir örtüşmektedir. Nakarat dörtlüğünde kabullenme aşamasının görüldüğü "Çık yukarı bağlasınlar başını/İn aşağı sil gözünün yaşını" mısrası ise oldukça etkileyici bir anlam örgüsü taşımaktadır. Toplumların birçoğunda kadının evlenmesi bir gereklilik olarak görülmektedir; Türk toplumunda da kadının küçük yaşlardan itibaren evliliğe hazırlandığına, evden ayrılacağı yönünde bir algının var olduğuna daha önce de değinilmişti. Kadın-evlilik ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar da bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Çocuk evlilikler üzerine yaptıkları çalışmalarında Hilal Özcebe ve Burcu Küçük Biçer'in yer alan tespitler kadın-evlilik ilişkine yönelik algıyı göstermesi bakımından önemlidir:

> Kız çocuklarının evlenme düşüncesi içinde yetiştirilmeleri ve evlenememe durumunda sosyal yaşamlarında zorlanacaklarına dair görüşler de erken evliliklerin artmasına neden olabilmektedir. Genç kızlara yönelik "evde kalırsın", "bahtın kapanır", "yaşın geçerse seni kimse almaz", "bir an önce evlen ve çocuk yap" şeklinde yapılan uyarılar erken yaşta evliliklerin kabulünün göstergesi olarak kabul edilebilir (2013: 90).

Bu alıntı, kadın-evlilik ilişkisinde "kabullenme"nin ne denli hakim olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir; nitekim bu kabullenme türküde çaresizlik çerçevesinde dile getirilmektedir. "Çık yukarı bağlasınlar başını" mısrasında geçen "baş bağlamak" deyimi, bilindiği üzere Türk toplumunda "evlendirmek" anlamında kullanılan bir söz öbeğidir; türkünün bağlamı düşünüldüğünde; "çık yukarı bağlasınlar başını" mısrasında; aile büyüklerinin evin üst katında bireyin rızası olmaksızın evlenmesi yönünde karar aldıkları yönünde bir sahnenin betimlendiği anlaşılmaktadır. Bu karara karşı gelme olanağı bulunmayan bireyin yaşadığı çaresizlik ise; "İn aşağı sil gözünün yaşını" mısrasında dile getirilmektedir; anlaşılan o ki, bireyin alınan bu karara verebileceği tek tepki üzülse de acı çekse de "kabullenme"dir. Türküde "kabullenme"nin görüldüğü bir başka mısra da: "Yengem geldi çayırlığa düzendi/Yeşil kınam altın tasta özendi/Kınayı görünce benzim bozardı"dır. Burada düğün öncesi kına töreni için hazırlanan bireyin evliliği istemediği "kınayı görünce benzim bozardı" mısralarıyla açıkça ifade edilmektedir; ancak bireyin bu duruma karşı gelecek bir tutum geliştiremediği ve durumu kabullendiği de açıktır.

Türküde, bireyin bu kaybı yaşamak zorunda olduğunu en çarpıcı şekilde ifade eden mısra ise; bir başkası tarafından söylendiği anlaşılan "İnci ilen mercan dizem dişine/İndin gittin gurbet elin içine/Allah yazdı gız anayın suçu ne" mısralarıdır. Burada, annesine yaşadığı kayba engel olmadığı için öfkeli bir şekilde sitem eden

bireye; bu kaybın nedeninin annesi olmadığı "Allah yazısı" yani kaderi olduğu yönünde bir telkin verilmektedir. Bireye verilen bu telkinde amaç ne olursa olsun, bu telkini veren kişinin de yaşanan kaybı kabullendiği anlaşılmaktadır, muhtemelen bu telkini veren kişi de daha önce aynı kaybı yaşamış olan bir başka kadındır.

Birey, türkü içerisinde yaşadığı kayba karşı zaman zaman depresyon tepkileri verirken zaman zaman öfkeli bir biçimde görülmektedir. Tüm bunlara karşın birey sonunda tıpkı ölümcül hastalar da olduğu gibi kaybı kabullenmektedir. Kayıp ne şekilde yaşanırsa yaşansın bireylerin yaşanan kayıp karşısında paralel duygular geliştirdiği bu türkü üzerinden bir kez daha anlaşılmıştır.

3.4. "Askerlik" Temalı Türkülerde Yas

"Askere yolcu etme, sıladakilerin gözleri yolda asker beklemeleri, askerin tezkereyi iple çekmeleri, seferberlik türküleri, askere gidip gelmeyen yiğitler için söylenmiş türküler bu çerçevede ele alınabilir" (Kaya, 2014: 246). "Askerlik", her ne kadar üç geçiş dönemi arasında yer almasa da; erkekliğe geçişin tamamlanması için "askerlik" şartı, halk arasındaki kabullerden biridir:

> Toplumumuzda erkek birey açısından, özellikle geleneksel kesimlerde neredeyse sünnet kadar önem ve ağırlık taşıyan bir geçiş dönemi de askerliktir. Türkiye'de 18 yaşını dolduran her erkek bu vatandaşlık görevini yerine getirmekle yükümlüdür. İyi bilinen ve sıklıkla kullanılan "Askerliğini yapmamış adama kız vermezler" deyişi, bu uygulamanın toplum gözündeki anlam ve önemini özetler (Aydın, Atay, 2009: 11).

Askerlik süreci incelendiğinde; erkeğin askerlik ile yaşadığı "yitim"in; kadının "evlilik/düğün" töreniyle yaşadığı "yitim"le benzerlik taşıdığı görülmektedir. Yaptığı evlilik nedeniyle yaşadığı evden ve çevreden ayrılan, diğer yandan da evlilik sorumluluğuyla genç kızlığa veda etmek zorunda kalan kadının yaşadığı bu süreç,

askerlik yapan erkekte şu şekilde görülmektedir: Askerlikle birlikte bir süreliğine evinden ve sevdiklerinden ayrı kalan birey, askerde geçirdiği zaman diliminde olgunlaşmak zorundadır; asker dönüşünde evlenecek ve iş sahibi olacak erkeğin yüklenmek zorunda olduğu "olgunluk" kisvesi erkeğin bir anlamda eski yaşantılarını yitirmesi anlamına gelmektedir.

Erkeğin geçmiş yaşantılarını yitirdiği askerlik sonrası süreç bu şekilde işlerken, askerlik nedeniyle sevdiklerinden, ailesinden ve memleketinden ayrı kaldığı süreç de "yitim" duygusunun yaşanmasına sebep olmaktadır. Kaya'nın tanımlamasında değindiği üzere, "asker yolu" bekleyenlerin yaşadığı süreç de, yaşanan yitimin tek taraflı olmadığının göstergesidir. Askerlik vazifesinin tehlikeli ve zorlu bir süreç olması, bu süreçte zaman zaman yaşanan can kayıpları da "yas süreci"nin seyrini etkilemektedir. Bu şekilde süreli bir ayrılık olarak düşünülen "askerlik"in "ölüm" tehdidini de içermesi yaşanan yas sürecini komplike bir hale dönüştürmektedir.

İnceleme kapsamında seçilen dört asker türküsü üzerine yapılacak çözümlemeler; "askerlik ve "yitim" arasındaki bağı somutlaştırırken, söz konusu bağın hissedilenden daha derin olduğunu ortaya koymaktadır:

3.4.1. Askerlik Temalı Türkülerde "Yadıma/İnkar" Aşaması

Bu tema kapsamında incelenen dört türküde; "yadsıma/inkar" aşamasına gönderme yapan herhangi bir türkü tespit edilememiştir. "Kadın"ın evlilik karşısında geliştirdiği tutum, askerlik dönemindeki "erkek" için benzer nitelik taşımaktadır. Erkek için "askerlik" sürecinin yaşanmak zorunda olan bir süreç olarak kabul

edilmesi; bu süreçteki "yitim"in, birey de ve bireyin çevresinde yadsıma/inkar tepkisine yol açmasını engellediği düşünülmektedir.

3.4.2. Askerlik Temalı Türkülerde "Öfke" Aşaması

Erkek, varlığının erken dönemlerinden itibaren "askerlik" kavramıyla tanışmaktadır; bu sebeple zamanı geldiğinde "asker"e giden bireyin "yitim"i yaşamasına rağmen bu süreçte "öfke" tepkisini geliştirmediği anlaşılmaktadır. İncelenen dört türkü içinde de "öfke" aşamasına gönderme yapan bir türküye rastlanmamıştır.

3.4.3. Askerlik Temalı Türkülerde "Pazarlık" Aşaması

İncelenen türkülerde askerlik sürecindeki bireyin, yaşadığı yitim karşısında inkar ve öfke aşamasına yönelik tepkileri geliştirmediği görülse de, söz konusu "yitim"in son bulması için bir noktadan sonra "pazarlık" aşamasına başvurduğu örnekler tespit edilmiştir. İncelenen dört türkü içinde pazarlık aşamasına gönderme yapan iki asker türküsü; "Karlı Dağlar Karanlığın Bastı (Kalktı) mı" ve "Şu Kışlanın Kapısına" adlı türkülerdir. Pazarlık aşamasıyla birlikte bir başka yas aşamasına da gönderme yapan "Karlı Dağlar Karanlığın Bastı (Kalktı) mı" çoklu yas aşamaları altında incelenirken "Şu Kışlanın Kapısına" adlı türkü bu başlık altında değerlendirilmiştir:

Şu Kışlanın Kapısına[40]

Ölüm olayı gerçekleştiğinde yas sürecindekiler geride kalanlardır; ayrılık sürecinde ise iki tarafta yas sürecini yaşayabilmektedir. "Şu Kışlanın Kapısına" türküsünde de, askerlik nedeniyle yaşanan yitim ortaya koyulurken; hem askere

[40] Türkü metni bkz. (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2006: 730).

giderek sevdiğinden ayrılan bireyin, hem de sevdiğini askere göndererek geride kalan bireyin yas süreci okunmaktadır:

Şu Kışlanın Kapısına

(Yöre: Adana
Kaynak Kişi: Yöre Ekibi
Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu)

"Şu kışlanın kapısına
Mail oldum yapısına
Telli kurban bağlayayım
Asker yârin kapısına

Bağlantı:
Yüce dağlar olmasaydı
Laleleri solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri de
Şu ayrılık olmasaydı

Kara kazan kaynamasın
Atım cirit oynamasın
İki sene asker oldum
Nazlı yârim ağlamasın

Bağlantı:

Kır atımın beli ince
Ölürüm yar görmeyince
Telli yatak serdiremem
Asker yârim gelmeyince

Bağlantı"

Türkünün girişinde, sevdiği askere gittikten sonra geride kalan bireyin duyguları görülmektedir: "Şu kışlanın kapısına/mail oldum yapısına" mısralarında "mail olmak" sözü dikkat çekicidir. Mail olmanın birden çok anlamı vardır; ancak bu cümledeki anlamının Türkçe Sözlükte tanımlandığı üzere "hayran kalmak, vurulmak"(2011, 1609) şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Sevdiğine olan sevgisi nedeniyle bulunduğu yere karşı da hayranlık duyduğu anlaşılan birey, "telli kurban

bağlayayım/asker yarin kapısına" mısralarında aslında ayrılığın ortadan kaldırmak üzere bir "pazarlık"a girişmiştir. Bilindiği üzere kurbanın birden çok amacı vardır. Bunlardan biri de adaktır. Selahattin Bekki kurbanın yerine getirilmesini beş madde altında toplar ve dördüncü madde olarak ele aldığı "adak"ı şu şekilde açıklar: "Pazarlık(Adak): İnsanlar bazı isteklerinin Tanrı/Tanrılar tarafından kabul edilmesini istemişler/dilemişlerdir. Dilekleri yerine gelince de Tanrı'ya bu lütfunun karşılığı olarak kurban sunmuşlardır" (1998: 25). Türküde de bireyin "telli kurban bağlaması" askere giden sevdiğinin geri dönmesi yönündeki pazarlığın işaretidir.

Türkünün üçüncü mısrası değerlendirildiğinde ise; bu noktada askere giden bireyin yaşadığı yitim ve bu yitimi ortadan kaldırmak üzere giriştiği pazarlık okunur: "Kara kazan kaynamasın/Atım cirit oynamasın/İki sene asker oldum/Nazlı yarim ağlamasın" mısraları bireyin, yaşadığı yitimin geçici olması yönündeki isteklerini sıraladığı bölümdür. "Kara kazan" bu mısralarda görülen anahtar kelimelerden biridir; Türk kültüründe "kara kazan" ölüm sürecinde ortaya çıktığına inanılan unsurlardan biridir. Örnek, kitabında bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: "Örneğin Sivas ve Divriği'de "*gece vakti bir evden kara kazan çıkarsa, o evden ölü çıkacak*" denir. Konya'da Kayseri'de ve Kırşehir'de özellikle altı kara kaplar, "kara haber" için birer işarettirler" (1971: 23). Türküdeki birey de, "kara kazan kaynamasın" sözüyle askerliğin neden olduğu geçici yitimin ölüm gibi daimi bir yitime neden olmamasına yönelik isteğini dile getirmektedir. Yine aynı şekilde "atım cirit oynamasın" da aynı pazarlık çerçevesinde söylenmiştir. At sahibi ve at arasındaki ilişki önemlidir; atın, sahibi dışında biriyle bu tür bir oyuna katılması oldukça zordur. Cirit kültürü üzerine çalışma yapan Selcen Çiftçi de at ve sahibi arasındaki yakın ilişkiyi şu sözlerle ifade etmektedir: "İyi at sahibini bilir; asil at,

cirit oyununda sahibinin hareketlerini sezer, sahibi düştüğünde onu bekler; çekip gitmez. Usta biniciyle, acemi biniciyi anlar; atın sahibine göre kişnemesi bundandır" (2011:91). Atının, kendi yokluğunda başka biriyle cirit oyuna katılmasını istemeyen birey, askerlik nedeniyle yaşadığı yitimin geçici olmasına yönelik isteğini bu şekilde yinelemektedir. "İki sene asker oldum/nazlı yarim ağlamasın" mısralarında da "iki sene" önemli bir işarettir; çünkü birey yaptığı bu zaman vurgusuyla yaşadığı yitimin geçici olmasına yönelik isteğini vurgulamakta; bir anlamda pazarlık yapmaktadır.

Son olarak türkünün nakarat bölümünü oluşturan "Yüce dağlar olmasaydı/Laleleri solmasaydı/Ölüm Allah'ın emri de/Şu ayrılık olmasaydı" mısraları da yitimin yaşanmamasına yönelik isteği ortaya koymaktadır. Bu mısralarda yer alan "ayrılık olmasaydı" ise bu noktadaki anahtar sözcüktür ve tam anlamıyla "yitim"i karşılamaktadır; yani bireyin korkusu ayrılık ya da ölüm değil; bu olayların getirisi olan "yitim/kayıp" duygusudur.

Türküde, askerlik süreciyle yaşanan yitimin, iki tarafı da yas sürecine sürüklediği görülmektedir. Bu yitim her ne kadar belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olsa da bireyler yası yaşamaktadır. Türküde görülen pazarlık süreci ise oldukça önemlidir; çünkü bireylerin yitim karşısındaki farkındalığını ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, askerlik belli bir zaman dilimini kapsamasına rağmen, sürecin zorlu ve tehlikeli olması bireyleri tedirgin etmektedir; çünkü belli bir süreyle sınırlandırılan yitimin her an için kalıcı bir yitime (ölüm gibi) evrilmesi söz konusudur. Kalıcı yitimin bilincinde olan iki birey de, bu noktada çeşitli pazarlıklara girişerek meydana gelebilecek başka bir yitimi ötelemeyi amaçlamaktadır.

3.4.4. Askerlik Temalı Türkülerde "Depresyon" Aşaması

Asker türküleri bağlamında ele alınan dört türkünün ikisinde, "depresyon" aşamasına yönelik göndermeler tespit edilmiştir. Bunlardan biri depresyon aşamasıyla birlikte başka aşamalara da gönderme yapan "Karlı Dağlar Karanlığın Bastı (Kalktı) mı" adlı türküdür; diğeri ise *yalnızca* depresyon aşamasına gönderme yaptığı anlaşılan "Uçun Kuşlar" adlı türküdür:

Uçun Kuşlar[41]

Türküde; askerlik nedeniyle ailesinden ve sevdiklerinden ayrılan bireyin duyguları ortaya konulmuştur. Örnek'in *Türk Halkbilimi* adlı çalışmasında; doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç başlık altında değerlendirilen geçiş dönemlerinin arasında yer almayan "askerlik", aslında yaşanan durum itibariyle geçiş dönemleri arasında değerlendirilebilir. Geçiş dönemlerinde önceki durumu terk edip yeni bir duruma ya da statüye geçiş söz konusudur; bu noktada Türk toplumunda erkeğin ailesinden ayrılarak geçirdiği bu dönem de erkeğin olgunlaşma eşiği olarak kabul edilebilir. Çalışmasında erkeklik ve erkek olma sürecini değerlendiren Şahinde Yavuz, bu süreç içinde yer alan askerlik dönemini ve bu dönemin Türk toplumundaki yerini şu şekilde ifade etmektedir:

> Bu anlamda askerlik, pek çok erkeğin önüne evlenebilmesi ve bir iş kurabilmesi ya işe girebilmesi için sınanması gereken bir kıstas, aşılması gerekli bir eşik/engel olarak konmakta, askere gitmeyen kişilere kız verilmemekte, işe alınmamaktadır. Askerlikle birlikte gencin olgunlaştığı, zorluklarla savaşabilmeyi ve sabretmeyi öğrendiği varsayılmaktadır" (2014: 116).

[41]Türkü metni için bkz. (Öztelli, Evlerinin Önü Türküler, 2002, s. 654).

Erkeğin geçiş eşiği olan askerliği ve bu süreçte yaşadığı yitimi betimleyen "Uçun Kuşlar"; erkek-yitim-askerlik ilişkisini ortaya koyması bakımından dikkat çekici bir örnektir:

Uçun Kuşlar

(Yöre: İzmir)

"Asker ettiler beni, kıdemli çavuş
Gurbet çöllerinde oldum bir baykuş
Hiç başıma gelmedi, böyle bir iş
Uçun kuşlar uçun İzmir'e doğru
Anadan, babadan, yârdan bir haber yok mu

Güverteye çıktım uzandım yattım
Komutan gelince selâma kalktım
Anayı, babayı yarı sılaya attım
Uçun kuşlar uçun İzmir'e doğru
Anadan, babadan, yârdan bir haber yok mu"

Bireyin askerlik vazifesini kendi memleketi dışında başka bir yerde yapması, sevdiklerinden ayrılmasına ek olarak memleket hasretine neden olmaktadır; dolayısıyla bu süreçte birey, hem sevdiklerinden hem memleketinden ayrı kalarak çift yönlü bir "yitim"e maruz kalmaktadır. Bu dönemde yaşanan gerek fiziksel gerekse duygusal zorluklar dolayısıyla, askerliğin erkekleri her anlamda olgunlaştırdığına inanılmaktadır. Türkü sözlerine bakıldığında da bireyin askerlik vazifesi sırasında çektiği zorluklar ve yaşadığı yitim duygusu açıkça görülmektedir. "Anadan babadan yardan bir haber yokmuş" mısrasında birey sevdiklerine ulaşamadığı için yitim duygusunu yaşamakta ve hüzün içinde görülmektedir. "Gurbet çöllerinde oldum bir baykuş" mısrasında ise birey, yaşadığı yitimi ve bu yitim sonucunda yaşadığı hüznü ve acıyı ortaya koymaktadır. Bu mısrada "baykuş" gamı, kederi, yalnızlığı vurgulaması bakımından önemli bir metafor olarak kullanılmıştır. Türküdeki bağlamına bakıldığında sevdiklerinden ve memleketinden

askerlik dolayısıyla ayrı kalan bireyin, kendini kederli ve yalnız bulması nedeniyle baykuşa benzettiği anlaşılmaktadır. Aynı mısrada dikkat çeken bir başka metafor ise "çöl"dür; çöl, yağışsız ve kurak iklimi nedeniyle yaşam için elverişsiz bir alandır. Türküde çöl kelimesinin "gurbet çölleri" şeklinde nitelenmesi tesadüf değildir; anlaşılan o ki, askerlik nedeniyle gurbete giden birey için, içinde bulunduğu sınırlar çölden farksızdır; çölde yaşam kaynağı suyun yoksunluğu gibi birey de gurbette sevdiklerinden ayrı kalarak "çöl"ü yaşamaktadır. Klasik Türk Şiirinde Sahra adlı çalışmalarında çöl kavramını derinlikli bir şekilde değerlendiren Mahmut Kaplan ve Sümeyra Çomoğlu'nun çalışmalarında da sahra-gurbet ilişkisi şu şekilde açıklanmıştır: "IV.4. Sahrâ-yı gurbet: Gurbet çölü. Gurbetin şair ruhu üzerindeki etkisi sahrâ kelimesi ile dile getirilmiştir. Sevgiliden ayrı olan şairin aynı zamanda gurbette bulunmasını şair çöl kavramı ile ifade etmiştir" (2016: 252).

Türkünün nakarat kısmını oluşturan "Uçun kuşlar uçun İzmir'e doğru" mısralarında "kuş" önemli bir semboldür. Daha önceki türkülerde "turna" kuşu üzerinden sevgiliden haber getirme-sevgiliye haber gönderme hususunda aracılık umulduğundan bahsedilmişti; bu türküde de askerlik nedeniyle gurbette olan birey ailesi başta olmak üzere tüm sevdiklerinden haberdar olmak için kuşların aracı olmasını ummaktadır.

Türküde askerlik nedeniyle sevdiklerinden ve memleketinden ayrı kalan bireyin, yaşadığı yitime paralel olarak depresyon aşamasında olduğu görülmektedir. Ross, ölümcül hastalarda dördüncü evre olarak ele aldığı "depresyon"da belirleyici unsurun yaşanan derin kayıp/yitim duygusu olduğunu belirtse de; türküdeki yitimin ölüm kadar yıkıcı ya da daimi olmamasına rağmen bireye yaşattığı duyguların benzer şekilde tezahür ettiği saptanmıştır.

3.4.5. Askerlik Temalı Türkülerde "Kabullenme" Aşaması

Bu tema bağlamında ele alınan dört türküden birinin "kabullenme" aşamasına karşılık geldiği görülmektedir. "Kabullenme" aşamasına gönderme yapan bu türkü "Kışlanın Önünde" adlı türküdür:

Kışlanın Önünde[42]

Teması itibariyle askerlik türküleri arasında değerlendirilen "Kışlanın Önünde", askere giden bireyin duygularını yansıtmaktadır. Askerlik nedeniyle bir süreliğine de olsa sevdiklerinden ayrı düşen ve yitimi yaşayan birey, söz konusu yitimin kalıcı olmasından korkmakta; fakat bu korkuya rağmen durumu kabullenmektedir:

Kışlanın Önünde
(Yöre: Konya)

"Kışlanın önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Vadeli vadesiz ölen yiğitler
Of gençliğim vay

Kışlanın önünde sıralı servi
Kimimiz nişanlı, kimimiz evli
Of gençliğim vay

Çanakkale içinde aynalı Pazar
İngiliz inen Fransız arayı bozar
Of gençliğim vay

Çanakkale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni
Of gençliğim vay

[42] Türkü metni için bkz. (Öztelli, a.g.e., s. 649)

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Anne ben gidiyorum düşmana karşı
Of gençliğim vay"

Çanakkale Savaşı sürecinde ortaya çıktığı kabul edilen türkü, o dönemde askerlik vazifesini yerine getiren bireyin yaşadıklarını ve duygularını içermektedir. Türküde *yiğitlerin ölmesi, mezara koyulmak, vurulmak* fiilleri üzerinden ölüme gönderme yapan birey, bu şekilde yaşadığı yitimi ortaya koymaktadır. Türkünün giriş mısraları olan "Kışlanın önünde sıra söğütler/Oturmuş binbaşı asker öğütler" bölümünde çözümlenmesi gereken ilk unsur "söğüt"tür; çünkü söğüt, türkü içerisinde kullanılan önemli bir metafordur. Türk kültüründe yer alan "Koz gölgesi; kız gölgesi, söğüt gölgesi; yiğit gölgesi, dut gölgesi; it gölgesi" atasözü de "söğüt" metaforunun kullanımına açıklık getirmektedir; söğüt ağacı büyük ve haşmetli yapısı ile gölgesinde oturan kişinin rahat etmesini, güneşten korunmasını sağlayan yapısıyla güçlü ve genç olan yiğitle ilişkilendirilmiştir. Türküde yer alan "söğüt" de vatanını korumak üzere askere giden bireyleri nitelemektedir. Bu mısralardan sonra gelen "Vadeli vadesiz ölen yiğitler" mısrasında yer alan "yiğit"ler ifadesi de, söğüt ile yiğit arasındaki ilişkiyi doğrulamakta; türküde yiğit ve söğüt kavramıyla karşılanan unsurun "asker" olduğunu ortaya koymaktadır. Askerlik nedeniyle sevdiklerini bir süreliğine yitiren bireyin daimi yitimle karşı kaşıya kalabileceğini gösteren bölüm ise "vadeli vadesiz ölen yiğitler" ifadesidir. Birey, bu noktada "vadeli vadesiz" sözcüğüyle ölümün zamansızlığına gönderme yapmaktadır. Yunus Divanı'nda ölüm üzerine çalışan Gülmira Ospanova "ölüm" ve "vade" arasındaki söz konusu bağı şu şekilde açıklamaktadır: "Zamana benzetme yoluyla yapılan örtmece olarak Divan'da yer alan vade yetmek, cana vade ermek ve vakti tamam kılmak örtmeceleri, insan ömrünün kısıtlı olduğunu, insanın bu dünyaya belli bir süre için geldiğini ifade eder"

(2016: 136). Türküdeki birey de ölümün zamanı olmadığını ve yitimin kaçınılmazlığını "vadeli-vadesiz" sözüyle ifade etmektedir.

"Kışlanın önünde sıralı servi/Kimimiz nişanlı kimimiz evli" mısraları da bireyin askerlikte tanık olduğu yitime ilişkin ipuçları vermektedir. Bu mısralarda "servi" ölümü dolayısıyla yitimi ifade eden bir metafordur; servi/selvi ağacı genellikle mezarlık çevresine dikilmektedir; hatta mezarlık ağacı olarak da bilinmektedir. Yahya Kemal'in şiirlerini inceleyen Mehmet Soğukömeroğulları da bu şiirlerde tespit ettiği ölüm-servi ilişkisini şu şekilde değerlendirir: "Servi mezarlarda bulunduğu için, mezarlığı hatırlatır. Aynı zamanda servi şekil olarak elifi andırır, elif ise, Allah'ı çağrıştırır. Bu sebeple Allah'a dönüş servi ile sembolize edilmektedir" (2012:229). Servi ile ölüm arasındaki bağdan yola çıkarak türkü içinde bahsedilen servilerin ölen askerlerin mezarlarına yapılmış bir gönderme olduğu anlaşılmaktadır. Bu mısranın hemen ardından gelen "kimimiz nişanlı kimimiz evli" mısrası da, ölen bireylerin medeni durumuna gönderme yaparken bir yandan da ölümün zamansızlığını ve kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir.

"Çanakkale içinde vurdular beni/Ölmeden mezara koydular beni" mısralarında yer alan "mezar" göndermesi; askerlik nedeniyle yaşanan süreli yitimin, ölüm üzerinden kalıcı yitime evrildiğini işaret ederken; "ölmeden mezara koydular beni" mısrası ise bu yitim karşısındaki çaresizliğin ve kabullenişin yansımasıdır.

Türküde; askerlik sürecinde yaşadıklarını aktaran bireyin yaşadığı ve yaşamak üzere olduğu yitim karşısında isyan ya da öfke içinde olmadığı söz konusu yitim(ler) karşısındaki hüznü hissedilse de yitimi kabullendiği görülmektedir.

3.4.6. Askerlik Temalı Türkülerde Çoklu Yas Aşamaları

Askerlik temalı türküler içinde birden çok yas aşamasına gönderme yapan bir türkü tespit edilmiştir. Pazarlık ve depresyon aşamalarına gönderme yapan bu türkü "Karlı Dağlar Karanlığın Bastı mı" adlı türküdür:

Karlı Dağlar Karanlığın Bastı Mı?[43]

Türkü askerlik temalı olsa da; diğer asker türkülerinden bir yönüyle ayrılmaktadır; bu türküde askere giderek yitimi yaşayan birey değil; sevdiğini askere gönderen bireyin yaşadığı duygular aktarılmaktadır. Türküde geride kalarak yitimi yaşayan bireyin, bu durum karşısında kimi zaman acı içinde kimi zaman da bu acıya son vermek adına pazarlık içinde olduğu görülmektedir.

Karlı Dağlar Karanlığın Bastı Mı
(Yöre: Sivas/Zara, Zaralı Halil)

"Karlı dağlar karanlığın bastı mı
(Karlı dağlar karanlığın kalktı mı)
Kahpe felek ayrılığın vakti mi
Karlı dağlar ne olur ne olur
Asker ağam gelse yarelerim ey olur ey olur

Bir bulut kaynıyor Sivas elinden
Ucu telli mektup geldi yarimden
Karlı dağlar ne olur ne olur
Asker ağam gelse yarelerim ey olur ey olur

Allah şu askere ömürler vere
Teskeresin alıp geriye döne
Karlı dağlar ne olur ne olur
Asker ağam gelse yarelerim ey olur ey olur"

Türkü çözümlemesine geçmeden önce türkünün giriş mısrasında görülen "Karlı dağlar karanlığın bastı mı/Karlı dağlar karanlığın kalktı mı" şeklindeki ikili

[43]Türkü metni için bkz.(https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=672, Erişim Tarihi: 02.11.2016).

kullanımı açıklamak doğru olacaktır. Doğan Kaya türkü derlemelerinde yapılan yanlışlıkları ele aldığı makalesinde bu türküye ait giriş mısrasının yanlış derlendiğini ifade etmektedir:

> Vuslat ateşiyle yanan kişi bir an önce sılaya gitmek muradındadır. Bu bakımdan dağları basan karanlığın kalkması yegâne isteğidir. Görüldüğü gibi şiirde kafiye yoktur ve kaynak şahıs türküyü okurken yanlışlık yapmıştır. Türkünün doğru metni kafiyeyi de doğrulacak şekilde şöyle olacaktır:
>
> *Karlı dağlar karanlığın kalktı mı*
> *Kahpe felek ayrılığın vaktı mı* (2001: 427).

"Karlı dağlar ne olur ne olur/Asker ağam gelse yarelerim ey olur ey olur" mısraları türkünün nakaratı olup ayrılığa gönderme yapan en belirgin unsur olan "dağ"ın geçtiği bölümdür. Daha önce ayrılık temalı türkülerde de değinildiği üzere "dağ" motifi; bireyi sevdiğinden ayıran, yitime neden olan ve aşılması gereken bir engel olarak tasvir edilmektedir. Söz konusu türküde de sevdiği askere giden birey, aralarında engel olarak gördüğü "dağ"a adeta sevdiğine yol vermesi için yalvarmaktadır. Erzincan türkülerinde gurbet teması üzerine değerlendirme yapan Ruhi Kara ve Oğuzhan Yılmaz da bu tema bağlamında "dağ" motifine değinmiştir; ikili, inceledikleri türkülerde "dağ"ın ayrılığa ve acıya neden olan unsur olarak nitelenebildiği gibi ayrılığı ortadan kaldırmak için medet umulan yardım istenen unsur olarak da nitelenebildiğini ortaya koymaktadır (2011: 396). Türküdeki "dağ"ın karlı olarak nitelenmesi ayrılığın önündeki engelin büyüklüğünü ortaya koymaktadır; nitekim gurbete çalışmak için giden birey, sabredememesi ya da ayrılıkla baş edememesi durumunda memleketine ve sevdiklerine geri dönebilme imkanına sahipken; türküdeki gibi askerlik görevini yerine getiren bireyin böyle bir lüksü yoktur. Askerlik ilk aşamada geçici bir ayrılık olarak düşünülse de kimi zaman vatanı korumak uğruna birçok gencin şehit düştüğü de bilinmektedir; bu nedenle geçici farz

edilen bu ayrılığın daimi bir ayrılığa evrilmesi ihtimali de geride kalan bireyin yaşadığı yitim duygusunu derinleştirmektedir.

Askerlik sürecinde yaşanan yitim, her ne kadar "ölüm"le kıyaslanamasa da yaşanan sürecin kolay olmadığı açıktır. Öyle ki askerlik sürecinde, ne olacağının belli olmaması, daimi yitim ile her an karşı kaşıya kalınabileceği ihtimali, geride kalan bireyi korku ve keder içine sürükleyebilir. Türküde "Bir bulut kaynıyor Sivas elinden/Ucu telli mektup geldi yarimden" mısraları, bireyin yitim karşısında yaşadığı korkuyu betimlemesi yönünden önemlidir. "Bulutun kaynaması"yla "mektubun gelmesi" arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Türküde bulutlarda görülen hareketliliği sevdiğinden gelecek habere işaret olarak yorumlayan birey, gelecek haberin iyi ya da kötü olup olmadığını kestirememektedir. Gündelik hayatta da bulutlarda görülen hareketliliğin iki ucu vardır; artan bulutlar yağmuru, azalan bulutlar ise açık havayı getirmektedir. Bu bağlamda, birey de gelecek haberin hayatına yönelik olumlu ya da olumsuz sonuçlarını kestiremediği için endişeli bir hal içinde görülmektedir. Türküde, yaşanan ayrılıkla birlikte; hüzün, korku ve endişeyi yaşayan bireyin, Ross'un yas aşamalarından dördüncüsü olarak değerlendirilen "depresyon"u deneyimlediği açıktır.

Türkünün nakaratını oluşturan "Asker ağam gelse yarelerim ey olur ey olur" mısraları incelendiğinde ise "pazarlık" evresinin yansımaları görülmektedir. Bu mısralardaki pazarlık aşamasını açıklamak için öncelikle "yara" metaforunun analizi yapılmalıdır. "Yara" motifi Türk edebiyatında ayrılık teması çerçevesinde sıkça kullanılan önemli bir motiftir. Bu ayrılık her zaman iki sevgilinin ayrılmasıyla sınırlı olmayıp, bazen de karşılıksız aşk ya da tasavvufî aşk içerisinde de görülmektedir. Sebep ne olursa olsun ayrılık-yitim bireyde yaralar açmaktadır. Ayrılık-yara

ilişkisinin görüldüğü en güzel örneklerden birini Klasik Türk şiirinin önemli isimlerden Fuzuli, "Etmez miydim" redifli gazelinde ortaya koymuştur. Ayrılık-yara ilişkisinin görüldüğü kısım gazelin son beyitidir: "Ey Fuzûlî dağ-ı hicrân ile yanmış gönlümü/Lâlezâr açsaydı seyr-i lâlezâr etmez midim" (Tarlan, 2009: 467). Gazel üzerinde çalışma yapan Fırat Sevinç yaptığı şerhte bu beyiti şu şekilde açıklamaktadır: "Fuzûlî ayrılık acısıyla yanmaktadır. Bunu dağ-ı hicran diye ifade etmektedir. Ardından gönlünün yandığını söylemektedir. Anlaşılıyor ki manevi bir acıya sahiptir. Yara ve yanık sözcüklerini birlikte kullanarak acısının derecesini ifade etmektedir" (2015: 471). Türkü incelendiğinde, söz konusu "yara"nın sebebinin yaşanan ayrılık olduğu ortadır; birey bu ayrılık neticesinde yaralar içinde kalmıştır ve acı çekmektedir. Dolayısıyla bu yaraların tek devası, sevdiğinin askerden gelerek bu ayrılığa son vermesidir, pazarlık nettir; sevdiğinin geri gelmesi=yaraların iyileşmesi.

Türküde; askerlik nedeniyle sevdiğinden ayrılarak yitimi yaşayan bireyin bu yitim karşısında "yas" içinde olduğu görülmektedir. Korku, endişe ve üzüntü içinde "depresyon" sürecini geçiren bireyin; yitimi ortadan kaldırmak adına isteklerini sıralarken "pazarlık" aşamasını geçirdiği anlaşılmaktadır. Barthes'ın yas sürecini anlatırken kurduğu şu cümle de -türküde olduğu gibi- yasın birçok duyguyu aynı anda içinde barındıracak kadar girift bir dönem olduğunu ortaya koymaktadır: "Ya acı çekiyorum ya keyifsizim, kimi kez de yaşam dalgaları yükseliyor içimden" (2009: 59). Görüldüğü üzere yitimle başlayan yas sürecinde; bireyin birçok duyguyu aynı anda yaşaması ya da duyguları arasındaki dalgalanmalar normaldir; çünkü yas süreci donup kalan bir süreç değildir; bu süreçte değişen duygular, bireyin yitim başa çıkabildiğinin göstergesidir.

3.5. Türkü Çözümlemelerinin Değerlendirilmesi

Çalışmanın üçüncü bölümünde görüldüğü üzere; yitim kaynaklı kırk türkünün ele alındığı tez çalışmasında; temaları belirlenen türküler, yitim göndermeleri çözümlenerek yas tasnifleri üzerinden sistematize edilmiştir.

Birçok yas tasnifiyle birlikte, Ross'un tasnifinin temele alındığı bu çalışma; yadsıma (inkar), öfke (kızgınlık), pazarlık, depresyon ve kabullenme tepkilerinin görüldüğü yas sürecini, türküler üzerinden ortaya koymaktadır. Türkülerde yas sürecinin somutlaştıran bu çalışma aynı zamanda yitim göndermelerinin kaynakları (doğa, inanış, din, tarih, geçiş dönemleri gibi) hakkında ipuçları barındırmaktadır. Çalışmayı özetlemek ve pekiştirmek adına; elde edilen bu verilerin tablolaştırılmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda iki tablo (*Tablo 1*, *Tablo 2*) hazırlanmıştır.

Tablo 1 (Türkülerde Yitim Unsurları ve Yas Aşamaları); çalışmasının üçüncü bölümünü oluşturan türkü çözümlemelerini özetlemek adına oluşturulmuştur. Yapılan çözümlemeler sonucunda; türkülerde tespit edilen yitim öğeleri ve bu yitim öğeleri doğrultusunda yas aşamalarından hangisi ya da hangilerine gönderme yapıldığı hazırlanan tablo üzerinden bütüncül olarak ortaya konulmuştur.

Tablo 2 (Türkülerde Görülen Yitim Unsurları ve Yitim Unsurlarının Kaynakları) ise; türkülerde görülen yitim unsurlarının kaynağını ortaya koymaktadır. Türkülerde yer alan yitim unsurlarının hangi kaynaklardan (doğa, tarih, din, insan hayatındaki olaylar/geçişler gibi) beslendiğini ortaya koyan bu tablo, aynı zamanda insanın yaşadığı "yitim"i ne şekilde ifade ettiğini ve nasıl algıladığını betimlemektedir.

TABLO 1: Türkülerde Yitim Unsurları ve Yas Aşamaları

Yasın Aşamaları	**Türkünün Adı**	**"Yitim"e Gönderme Yapan Sözcükler**
Yadsıma/ Yalıtlanma (İnkar)	Şafak Söktü Yine Suna'm Uyanmaz	Derin uyku Küsmek Gurbet Sesin duyulmayışı
	*Sen Küçüksün Ölemezsin	Ölüm (Hazin esen) Seher yeli Karlı dağlar Kefen Kara toprak
Öfke (Kızgınlık)	Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı	Köprünün yıkılması Üç yüz atlının suya dökülmesi Yiğitlerin belinin bükülmesi Beddualar (parça parça olasın…)
	*Yaram Sızlar Ağrır Başım	Mezar taşı Tabut Yalan dünya Ecel Suyun damaktan kesilmesi Düğün alayı
	*Oğul (Gömdüm Oğul Seni)	Toprağa gömmek Kanlı yaş Tabut Toprağın koynuna düşmek Beddua (Sana vuran, seni asan/yakan eller kırılsın)
	*Çalın Davulları Çaydan Aşağı	Mezar kazmak Kazana su koymak Ölüm Sala okumak Beddua (Viran olasın/ seller alası/ yarsız kalasın)
	*Adaletin Bu Mu Dünya	"Toprak"ın bağrına basması (Dünyadan) gelip geçmek Mecnun Sitem (Adaletin bu mu/ Ne mal verdin ne yar…)
	Yıkılsın Sebebim	Beddua (Körolası sebep/ evin yıkılsın / elin yıkılsın) Sitem (Koynunda uyuyan ben ola..)
	*Altın Tas İçinde Kınam Karıldı	Kına Alın yazısı Gurbet el Yüreğe ateş düşmesi Beddua (Yıkılası gurbetin köyleri…) Çınar

	*Anam Kirmenini Alsın Eline	Gurbet el Gelin Allah yazısı Beddua (anam ağlasın, bağrı delinsin..) Sılaya doymamak Benzin bozarması
Pazarlık	Ölüm Yakamdan Tutma Git	"Ölüm"ün yakadan tutması Ölümsüzlük badesi
	Ölüm Ardıma Düşüp	Ölüm Yalan dünya Bozkurt
	Üç Gün Önce Gördüm	Karalı düş Felek Kara yel
	*Çalın Davulları Çaydan Aşağı	Mezar kazmak Kazana su koymak Ölüm Sala okumak Beddua (Viran olasın/ seller alası/ yarsız kalasın)
	*Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek	Felek Gözyaşı Ecel Yürek sızısı
	Yüksek Yüksek Tepelere	Yüksek tepeler Kız vermek Kuşlar
	*Karlı Dağlar Karanlığın Bastı (Kalktı) Mı?	Karlı dağ Kahpe felek Bulut Yara (Telli) Mektup Asker
	Şu Kışlanın Kapısına	Dağ Kara kazan Kışla At (kır at) Asker olmak
Depresyon	Acı Ölüm	(Acı, Genç) Ölüm Kara haber Gülün solması Sazın ağlaması
	Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana)	Dağ (ların vatan olması) Düşmanın (bile) ağlaması Yüreğin yanması Sel (Sönmeyen) Köz

	* Oğul (Gömdüm Oğul Seni)	Toprağa gömmek Kanlı yaş Tabut Toprağın koynuna düşmek Beddua (sana vuran eller kırılsın..)
	* Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek	Felek Gözyaşı Ecel Yürek sızısı
	* Sen Küçüksün Ölemezsin	(Hazin esen) Seher yeli Karlı dağlar Kefen Kara Toprak
	Geçti Gitti Vatanına Yurduna	Hasret Turna Ayrılık Felek Dağ
	Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım	Gurbet el Yüreğin kül olması Gözyaşının sel olması Figan etmek Dağ Köprü (kurduramamak) El olmak
	Bağışla Sevdiğim Hakkı Seversen	Kerem-Aslı, Mecnun Kül olmak Hasretin sineye yaralar açması Gözyaşının sele karışması Çöl Gülün solması/ sararıp olmak Destan
	Mendilimde Kare Var	Yürek yarası Gözyaşı Mendil Gurbet
	Seherde İndim Ben Bağa	"Toprak"(a) girmek Felek Bülbül-har/Aşık- yar Ağlamak
	Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme	(Yaslı/gamlı) gönül Talan Baykuş Kumru Ferhat Şirin
	Böyle Olur Mu	Gurbet Yadeller Ağlamak
	Senin Yazın Kışa Benzer	Yazın kışa benzemesi (Beddua) (Dumanlı) dağlar Ciğerin dağlanması Yaraların azması Felek

	Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz	Yaralı ceylan Ayrılık Yad el Rüzgar
	Gökyüzünde Bölük Bölük Tunalar	Turna Mahrama (mendil) Name (mektup) Bağdat
	Ağ Elime Mor Kınalar Yakdılar	Kader On iki yaş- gelin olmak Pınarın (asmasının) yıkılması Gurbet Kına
	* Altın Tas İçinde Kınam Karıldı	Kına Alın yazısı Gurbet el Yüreğe ateş düşmesi Beddua (Yıkılası gurbet…) Çınar
	* Anam Kirmenini Alsın Eline	Gurbet el Gelin Allah yazısı Beddua (anam ağlasın, bağrı delinsin..) Sılaya doymamak Benzin bozarması
	Uçun Kuşlar	Asker Gurbet (çölü) Baykuş Kuşlar
	*Karlı Dağlar Karanlığın Bastı (Kalktı) mı	Karlı dağ Kahpe felek Bulut Yara (Telli) Mektup Asker
Kabullenme	Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a	Gömmek "Bülbül"ün figan etmesi "Baykuş"un ötmesi Yas tutmak
	Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende	Yaz/ bahar aylarının geçmesi (kurumuş) Fidan Canın cesetten uçması Kervanın göç etmesi Kara bulut
	Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrümün	Yaz/bahar aylarının Hazan yeli Talan Bedenin yok olması Ummanlara akmak
	Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli	Peçe Mezar Dünya malı Al yeşil örtünün serilmesi Yazık oldu

	*Yaram Sızlar Ağrır Başım	Mezar taşı Tabut Yalan dünya Ecel Suyun damaktan kesilmesi Düğün alayı
	Körlenme Ey İnsanoğlu	Gül-insan- solmak Tabut Ecel Ölüm
	*Çalın Davulları Çaydan Aşağı	Mezar kazmak Kazana su koymak Ölüm Sala okumak
	Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa	Kara taş (Sultanları) Tahttan indirmek Gelmez yola göndermek Gül benzin solması Ecel şerbeti içmek
	Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde	Süleyman Felek Ölüm Güzelliğin geçiciliği
	*Adaletin Bu mu Dünya	"Toprak"ın bağrına basması (Dünyadan) gelip geçmek Mecnun
	Kuşlar Sıra Sıra Gider (Gelinin Türküsü)	Gözyaşı/ ağlama Kuşların gidişi Gelin gitmek Yaban el (ele gitmek)
	*Anam Kirmenini Alsın Eline	Gurbet el Gelin Allah yazısı Beddua (anam ağlasın, bağrı delinsin..) Sılaya doymamak Benzin bozarması
	Kışlanın Önünde	Asker Mezar Düşman Söğüt Servi

Tablolarda * işaretiyle gösterilen türküler, iki ve daha çok aşamaya karşılık gelmektedir; bu türküler ilgili aşamaların her birinde gösterilmiştir.

TABLO 2: Türkülerde Görülen Yitim Unsurları ve Yitim Unsurlarının Kaynakları

"Yitim" Unsurlarının Kaynağı	"Yitim"e Gönderme Yapan Unsurlar
Doğa/ Tabiat	Dağ (Karlı dağ, yüce dağ, dumanlı dağ…) Toprak (Kara toprak, Toprağa gömmek…) Tepe (Yüksek tepe) Çöl (Gurbet çölleri) Bulut (Kara bulut..) Mevsimler (yaz, bahar, kış) Umman (Okyanus)
Doğa Olayları	Yel (Seher yeli, karayel) Sel Rüzgar Kar
Hayvanlar	Baykuş Turna Kumru Bülbül Ceylan Kuş At (Kır at)
Bitkiler	Gül Lale Asma Çınar Söğüt Servi (Selvi) Fidan
Renkler	Kara (Karalı düş, kara yel, kara taş, kara haber, kara kazan…)
Ölüm	Ecel Mezar Kefen Tabut Mezar taşı Kara taş Kazan Sala Kara haber Karalı düş Gülün solması Baykuş Felek Fidanın kuruması Al yeşil örtü Derin uyku Suyun damaktan kesilmesi Sesin duyulmayışı Vadeli-vadesiz (ölüm)
Ayrılık	Gurbet (el) Hasret Felek Yad el Yaban el Mecnun Kerem Şirin Name (mektup) Mendil

	Bağdat Mahrama Sıla
Düğün	Kına Gelin gitmek Kız vermek
Askerlik	Kışla Düşman Bulut Mektup(Name) Asker
Din/İnanç	Kader Allah yazısı Alın yazısı Ecel Sala Mezar (Toprağa) gömmek Yalan dünya
Beddualar	Kör olası Evin yıkılsın Yarsız kalasın Viran olası Parça parça olasın Bağrı delinsin
Efsanevi ve Tarihi Unsurlar	Mecnun Kerem Aslı Şirin Süleyman Sultan Bozkurt

SONUÇ

Türkü; toplumu derinden etkileyen olaylar ve durumlar sonucunda oluşabileceği gibi; bireysel duygulanım sonucunda da meydana gelebilmektedir. Varlığının henüz başında, annesinden dinlediği ninnilerle türküyle tanışan birey, gençlik döneminde duygularını aşk türküleriyle dile getirirken, varlığının sonuna geldiğinde bir türkü formu olan ağıtlarla uğurlanır.

Beşikten mezara insanın hayatını dolduran türkülerin büyük çoğunluğu anonim karakter taşısa da, her türkünün bir yaratıcısı vardır; fakat zamanla nerede doğduğu kim tarafından söylendiği gibi ayrıntılar anlamını kaybederek toplumun ortak bileşeni halini alır. Toplumdaki bireylerin ortak bileşenlerinden biri de "yitim"le paralel olarak yaşanan "yas süreci"dir; bu süreç, her ne kadar ölümle birlikte kodlanmışsa da "yitim"e neden olan her olayın "yas süreci"ni başlatabileceği görülmektedir. Çalışma kapsamında "yitim"e gönderme yapan türküler incelendiğinde ölümle birlikte; "ayrılık/gurbet", "askerlik", "düğün" gibi olaylar sonucunda da yas sürecinin yaşandığı tespit edilmiştir; bu noktada ortaya çıkan temaların insan hayatındaki geçiş dönemlerine karşılık geldiği görülmektedir.

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olarak değerlendirilen "ölüm", insanın hayattaki varlığına son vermesi yönüyle; en somut "yas" nedeni olarak görülmektedir. İncelenen türkülerde hem "ölüm" nedeniyle sevdiklerini kaybeden, hem de "ölüm" nedeniyle yitimle karşı karşıya kalan bireylerin söz konusu yitim karşısında verdikleri tepkiler ve yas süreçleri tespit edilmiştir. Ölüm temalı yirmi bir türküde; inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerine ilişkin tepkiler gözlemlenmiştir. İkisi inkar, altısı öfke, dördü pazarlık, beşi depresyon ve on'u

kabullenme aşamasını örnekleyen bu türküler, Türk toplumunda ölümün yol açtığı "yitim"i ve "yas süreci"ni ortaya koymaktadır. Bu süreçte; inkar, öfke, pazarlık ve depresyon tepkilerinin; insanın yitim korkusuyla bağlantılı olduğu anlaşılırken, ölüm türkülerinde yoğun bir biçimde görülen "kabullenme"nin, Türk toplumunda hakim olan İslam inancıyla bağlantılı olduğu saptanmıştır. Ölüm temalı türkülerde görülen "kader" (*Körlenme Ey İnsanoğlu*), "ecel" (*Vara Vara Vardık Bir Kara Taşa*), "Allah yazısı" (Anam Kirmenini Alsın Eline) gibi göndermeler toplumda hakim olan İslam inancının türkülere yansımasını ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen ayrılık türkülerinde görülen yitim ve yas sürecinin genel çerçevede, sona eren ikili ilişkiler ve gurbet nedeniyle yaşandığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda ele alınan türkülerin üçünde öfke ve on birinde depresyon aşamalarına ilişkin göndermeler tespit edilmiştir. "Ayrılık"la yaşanan yitimin ölüm gibi sınırlı olmayışı ve kavuşma ihtimalinin varlığı "yas süreci"nin "kabullenme"yle neticelenmeyişini anlaşılır kılmaktadır; çünkü yaşanan ayrılıkta "yitim"e rağmen kavuşmaya yönelik umut korunmaktadır. "Gözün yollarda olması" (*Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz*), "turnadan haber bekleme" (*Gökyüzünde Bölük Bölük Turnalar*) gibi göndermeler; ayrılıkla yaşanan "yitim"e rağmen umudun korunduğunun ifadesidir.

Türkü çözümlemelerinde ele alınan bir başka başlık da insan hayatında ikinci geçiş dönemi olarak nitelendirilen "evlilik"tir. Genel çerçevede mutlu bir olayın başlangıcı olarak düşünülen "evlilik"de, "kadın" için örtülü bir yitim söz konusudur; ele alınan türkülerdeki göndermeler çözümlendiğinde "kadın"ın yaşadığı yitim açığa çıkarılmıştır. "Evlilik"in işlendiği türkülerde ikisi öfke, biri pazarlık, üçü depresyon

ve ikisi kabullenme olmak üzere inkar dışında dört yas tepkisinin de örnekleri görülmektedir. Bireyin bu süreçte yaşadığı yitime rağmen durumu kabullenmesi içinde bulunduğu toplumun değer yargılarıyla açıklanabilir. Toplumda her bireyin evlenmesine yönelik kanunla dayatılmış bir durum söz konusu değilse de, Türk kültüründe de diğer toplumlarda olduğu gibi belli yaşa gelmiş bireylerin evlenip aile kurması beklenmektedir. Çocukluk döneminden itibaren gerek oynadığı oyunlarla (evcilik gibi), gerekse rol model anne aracılığıyla evliliğe hazırlanan kadının; bu süreçte yaşadığı acıya ve duyduğu öfkeye rağmen gösterdiği kabullenici tutum da bu durumun göstergesidir. Evlilik temalı türkülerin çözümlenmesinde; kadının yitim karşısındaki çaresizliği "gaderim yok gurbet ele saldılar" (*Yüksek Yüksek Tepelere*), "A beyler alnım yazısı buyumuş" (*Altın Tas İçinde Kınam Karıldı*) mısralarında; kadının bu süreçte duyduğu acı "Yüreğime ateş düştü yanarım", "Eridi ya yüreğimin yağları" (*Altın Tas İçinde Kınam Karıldı*) mısralarında; öfkesi ise annesine ettiği beddua "Kız gelin gördükçe bağrı deline" (*Anam Kirmenini Alsın Eline*) üzerinden ortaya konulmuştur. Evlilik ile yaşanan "yitim"in başrolünü kadın oluşturuyor olsa da, kadının yakınlarının da "yitim"i ve dolayısıyla yas sürecini yaşadığı tespit edilmiştir. "Gelin yaban ele gider/Anasını üzer gider" (*Kuşlar Sıra Sıra Gider*) mısrası yaşanan yitimin tek taraflı olmadığını ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. Kadının çevresinin (anne, baba gibi) yitim karşısında (örnekte görüldüğü üzere) acıya rağmen kabullenme tepkisini geliştirmesi ise kültür içinde "evlilik" ve "aile" kurumuna verilen değerle ilişkilidir.

İnsan hayatında yas sürecinin gözlemlendiği bir diğer dönem de "askerlik"tir. Kadınların "evlilik" sürecinde yaşadığı sürecin, erkeklerdeki yansıması olan bu dönemin; hem erkeği hem de erkeğin yakınlarını etkilediği türküler üzerinden

okunmaktadır. Ele alınan türkülerde; iki pazarlık, iki depresyon ve bir kabullenme tepkisinin görüldüğü bu süreçte, inkar ve öfke tepkilerinin görülmemesi Türk kültüründeki "askerlik" algısıyla ilişkilidir. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarınca erkek için vatandaşlık görevi olarak belirlenen "askerlik"e, toplumun bakışının daha duygusal olduğu görülmektedir. Türk toplumunda askerliğin toplum üyeleri tarafından kutsal bir süreç olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu kodlamayla kutsal bir görevi yerine getirdiğini düşünen birey de, yaşadığı "yitim" (sevdiklerinden ve memleketinden ayrılma gibi) nedeniyle acı çekmesine, zaman zaman korku duymasına rağmen durumu "kabullenme"yi başarmaktadır. "Çanakkale içinde aynalı çarşı/Anne ben gidiyom düşmana karşı" (*Kışlanın Önünde*) mısraları da; asker olan bireyin "yitim" karşısındaki korkusuna rağmen durumu kabullendiğini gösteren örneklerden biridir. "Askerlik"in kutsal olarak nitelendirilmesinde mevcut inanç sisteminin de etkisi hakimdir. Bu süreçte yaşamını yitiren bireylerin "şehit" olarak nitelendirilmesi de söz konusu duruma açıklık getirmektedir. Sürecin, asker olan erkeğin yakınları tarafından acı ve hüzne rağmen sükunetle karşılanması ve kabullenme tepkisinin görülmesi; toplumun değer yargıları ve inanç sistemiyle bağlantılıdır.

"Yitim"e bağlı olarak gelişen "yas süreci"nin, türküler üzerinden ele alındığı bu çalışma; bireylerin ve toplumun geçirdiği "yas süreci"ni ve bu süreçte verilen tepkiler hakkında ipuçları içermektedir. Yerli ve yabancı araştırmacıların yas tasnifleri türkülere uygulandığında, bireylerin yitim karşısında verdiği psikolojik tepkilerin birbirinden çok farklı olmadığı ve genel perspektifte benzer olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada, yas süreçlerinde görülen "benzer"liklerin "aynı" olmakla anlamına gelemeyeceği ise türkülerde görülen "yitim" göndermeleriyle

anlaşılmaktadır. Bu göndermelerde din, inanç, toplumsal değerler, inanışlar gibi birçok kültürel dinamiğin etkili olduğu ve "yas süreci"nin içinde bulunulan topluma göre şekillendiği tespit edilmiştir. Psikoloji ve halkbilim verilerinden yararlanılarak ortaya koyulan bu çalışma, disiplinler arası niteliğiyle geniş bir bakış açısı sağlarken Türk toplumundaki "yas kültürü" hakkında fikir vermektedir.

Türkülerin şekillenmesinde birçok etmenin etkili olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında yapılan türkü çözümlemeleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır. İnsanları ortak bir aidiyet duygusuyla bir araya getiren kültürün, türküler üzerindeki etkisi yadsınamayacak boyuttadır; yapılan çözümlemelerde de "kader", "alın yazısı", "ecel" gibi göndermelerde inanca; "kara yel", "kara düş", "kara taş" gibi göndermelerle renklere; ölüm, düğün, askerlik gibi olaylara geçiş dönemlerine; "Mecnun", "Kerem", "Süleyman" gibi unsurlarla tarihe ve efsanelere kadar birçok kültür bileşenin yansımaları tespit edilmiştir. Türkü üzerine yapılan çözümlemelerde kültürle birlikte türkünün oluştuğu "coğrafya"dan, "doğa" ve "doğa unsurları"ndan da kaynak aldığı "dağ", "tepe", "toprak"; "yel", "rüzgar", "karlı dağ"; "yaz", "kış, bahar" gibi göndermelerden anlaşılmıştır.

"Yas süreci"ni ölüm ile sınırlayan genel algının; toplumun aynası olan türkülerde çok daha derinlikli olduğu, ölümle birlikte "kayba/yitime yol açan olayların (türkülere yansıyan) kolektif bilinçdışında "yas" sürecine karşılık geldiği görülmüştür. Türkülerin görünen ve duyulanın ötesinde metaforik anlamlar içerdiğinin somut bir kanıtı olan bu çalışma; "yas"ın insan hayatının hemen her anında ortaya çıkacak bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma her ne kadar “ölüm”, “ayrılık/gurbet”, “evlenme/düğün” ve “askerlik” temaları üzerinden şekillense de çalışmanın sonunda bu temaların arttırılabileceği kanısına varılmıştır. Konularına göre türkü tasniflerinde yer alan hapishane türküleri, savaş türküleri, göç türküleri, hastalık türküleri gibi birçok türküde kayıp/yitim kaynaklı unsurların mevcut olabileceği yapılan bu tez çalışması sonucunda öngörülmektedir.

Yapılan çalışmanın verileri, türkü tasnifleriyle birlikte değerlendirildiğinde; “konularına göre türküler” üzerine yeni bir tasnif önerisi akla gelmektedir. Konularına göre tasnif edilen türküler incelendiğinde; insan hayatındaki tüm unsurların türkülere konu olduğu ve bu noktada her konuyu ayrı bir başlık altında değerlendirmenin güçlüğü görülmektedir. Yaptığım bu çalışma sonucunda; “ölüm”, “ayrılık”, “gurbet” gibi kaynağını “yitim” olayından alan türkülerin “ölüm türküleri” ya da “ağıt” yerine daha genel bir ifadeyle “yas türküleri” adın altındadeğerlendirilebileceğini düşünmekteyim. Bu tasnif çalışmasının, temalarına göre türkülerdeki gibi yalnızca içeriğe bakarak belirlenemeyişi zorluğu beraberinde getirmesine rağmen, derinlikli bir okumayla ortaya konulabilecek böyle bir tasnif; toplumda hangi olaylar karşısında yas tepkileri verildiğini ve bu süreçteki durumu betimleyerek toplumun “yas kültürü” hakkında bilgi sağlanmasına kaynaklık edecektir.

KAYNAKÇA

Açа, M. (2004), *Halk Şiirinde Tür ve Şekil*, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Aksan, D. (2011), Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Albayrak, N. (2010), Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.

Alizade, R. (2013), "Türk Mitolojisi ve Eğitim", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, s. 31-45.

Alp, K. Ö. (2009), Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Ankara: Efil Yayınevi.

Altun, I. (2007), "Karacaoğlan'da Şiirsel Bir İmge Olarak Giyim, Kuşam", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.35, s.217-228.

Altun, I. (2013), "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dağ Algısı", *Turkish Studies*, C.8/4, s.67-80.

Artun, E. (2013), "Âşıklık Geleneğinde Neşet Ertaş Türkülerinin Yeri", *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu*, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Artun, E., (2013), Türk Halkbilimi, Adana: Karahan Kitabevi.

Atik, A. (2010), "Nizamî, Hâtifî ve Celilî'nin Leylâ ve Mecnûn'unda Âşıkların Haberleşmesi", *Turkish Studies*, C. 5/3, s.37-47.

Aydın, O., Deveci, A., Esen Danacı, A. (2012) , "Kanser tanısı intihara yol açar mı? Risk algılama ve azaltımı nasıl yapılabilir?", *Üroonkoloji Bülteni*, C. 11, S.4, s.311-315.

Aytaş, G. (1999), "Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve 'Haza Destan-ı Geyik", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.12, s.161-170.

Barthes, R. (2009), Yas Günlüğü, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bascom, W. R. (2014), "Folklorun Dört İşlevi" (Çev.: Ferya Çalış), Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Başçetinçelik, A. (2009), Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm, Adana: Altın Koza Yayınları:50, Ulusoy Ofset.

Başgöz, İ. (2008), Türkü, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Batıislam, H.D. (2003), "Divan Şiirinde Hazan", Diriözler Armağanı, Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı, Haz. M. Fatih Köksal, Ahmet Naci Baykoca, Ankara, s.155-174.

Çelik H., Ekşi H. (2008), "Söylem Analizi", Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, İstanbul: C. 1, S.27, s. 99-117.

Bayat, F. (2006), "Türk Mitolojisinde Dağ Kültü", *Folklor/Edebiyat*, C.12, S.46, s.47-60.

Beyatlı, Y. K. (1974), Kendi Gök Kubbemiz, İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.

Boratav, P.N. (2015), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık

Bowlby, J. (2015), Kaybetme, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Cebecioğlu, E. (2009), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Çakır, A. (20104), Söylem Analizi: Ne Demek İstiyorsun?, Konya: Palet Yayınları.

Çeltik, H. (2010), "Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık", *Turkish Studies*, C.5/3, s.135-145.

Çıblak Çoşkun, N. (2013), "Türk Ninnilerine İşlevsel Bir Yaklaşım", *Turkish Studies*, C. 8/4, s. 499-513.

Çıblak, N. (2002), "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", *Türk Kültürü*, Y.XL, S.474, s.605-614.

Doğan, M. N. (2000), Fuzuli Leyla ve Mecnun (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dönmez Mustan, B., Karaburun, D. (2013), "Türk Halk Müziği Sözlerinde Metaforik Anlatım Geleneği", *Turkish Studies*, C.8/4, s. 1081-1097.

Ece, S. (2002), "Modern Öyküleme Teknikleri Açısından Mesnevi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.20, s.99-105.

Elçin, Ş. (1997), Halk Edebiyatı Araştırmaları-1, Ankara: Akçağ Yayınları.

Erat, A. (2011), Mitoloji Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eren, A. (2005), "Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Bülbül", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.1, s. 47-57.

Ergin, M. (2015), Dede Korkut Kitabı, Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Ersoylu, H. (2015), Türk Kültüründe Kuşlar, Ankara: Ötüken Yayınevi.

Esen, Ş. (1999), Anadolu Türküleri, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Göka, E. (2010), Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi, İstanbul: Timaş Yayınları.

Güfta, H. (2010), "Divan Şiirinde Vakt-i Seher", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı, C.3, S.15, s. 93-137.

Gültekin, İ. (2013), "Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin Söyledikleri", *Turkish Studies*, C.8/ 1, s.1511-1537.

Günay, N. (2015), "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Gönül, Yürek, Kalp' Kelimeleri", *Türkbilig*, S.29, s.121-146.

Günay, N. (2015), "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve "Gönül, Yürek, Kalp" Kelimeleri", S.29, s.121-146.

Günay, U. (1993), "XVII. Yüzyıl Saz Şâiri Çukurovalı Karacaoğlan", II. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri (19-23 Kasım 1991), Adana, s. 31-62.

Günay, V. D. (2013), Söylem Çözümlemesi, İstanbul: Papatya Yayınları.

Gündüz, S. (2012), "Reşadiye Yöresinde Yas Geleneği", *Turkish Studies*, C.7/4, s. 1905-1916.

Gür, T. (2013), "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi", Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, C.5, S.1, s.185-202.

Hacıgökmen, M. A. (2013), "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür:* Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi: *Türkiyat Enstitüsü Yayınları,* Konya, s. 393-423.

Harmancı, M.E. (2005), "Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri", *Osmanlı Araştırmaları*, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-II, S. 26, s.330-350.

Hayyam, Ö. (2003), Dörtlükler (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hökelekli, H. (1991), "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji" , Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:3, C:3, s. 151-165.

İvgin, H. (1995), "Anadolu Halk Kültüründe Lokman Hekim İnanışı", Kültür Evreni, S. 13, s. 80-87.

Kalafat, Y. (2010), "Göklen Türkmenleri Halk İnançlarında Ölüm Temasına Dair Bazı Karşılaştırmalar", *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2010, S.28, s. 219-230.

Kalafat, Y. (2011), Türk Kültürlü Halklarda Ölüm, Ankara: Berikan Yayınları.

Kaplan, M., Çomoğlu, S. (2016), "Klasik Türk Şiirinde Sahra", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, İssue:1

Kara, R., Yılmaz, O. (2011), "Erzincan Türkülerinde Gurbet Teması", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Akademisi, C.4, S.2, s.389-400.

Karahan, A. (1991), "17. Yüzyıl Türk Halk Kültürü ve Karacaoğlan'ın Şiir Çevresi", I. Uluslar arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Halk Kültürü Sempozyumu, Adana, s.105-113.

Karakuş, E. (2012), "Anadolu ve Balkan Manilerine Gösterge Bilimi Açıdan Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 , s.425-439.

Kaya, D. (1997), "Dualar ve Beddualar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.4, s. 99-121.

Kaya, D. (2001), "Türkülerin Derlenmesinde, Kayda Geçirilmesinde ve İcra Edilmesinde Yapılan Yanlışlıklar", Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri, s. 411-432.

Kaya, D. (2004), Âşık Veysel, Sivas: Doğan Gazetecilik ve Mat. San. A.Ş.

Kaya, D. (2014), Anonim Halk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kemaloğlu, M. (2011), "Tekereme-Karapapak Türklerinden Dualar (Alkışlar), ve Beddualar (Kargışlar)", Muğla Üniversitesi: *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.26, s. 95-114.

Kısakürek, N. F. (2009), Çile, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kızılkaya, H. (2004), Anasoyluluktan Günümüze Kadın, İzmir: İlya Yayınevi.

Koçak, A. (2012), "Hayatın Ölümden Sonra Uçuşa Tebdili", *Acta Turcica*, IV (2/1), s. 61-95.

Köse, N. (1994), "Türk Halk Hikayeleri ve Yas", *Milli Folklor*, S.22, s.40-45.

Kul, N. (2015), "16. Yüzyıl Şairlerinden Felek Kavramı" (Tamamlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Kurnaz, C. (1996), "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.14, s.219-222.

Kübler Ross, E. (1997), Ölüm ve Ölmek Üzerine (Çev. Banu Büyükal), İstanbul: BZD Yayıncılık.

Küçükkaya Güner, P. (2009), "Kayıp ve Yas Süreci", Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, C.6, S:1, s. 8-13.

Levinas, E. (2011), Tanrı, Ölüm ve Zaman, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Mirzaoğlu, F.G. (2015), Halk Türküleri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Nazik, S. (2012), "Baki Divanı'nda Sevgilinin Otorite Sahibine Teşbihi", *Turkish Studies*, C. 7/3, s.1859-1883.

Onay, İ. (2013), "İslamiyetten Önce Türklerden Ölüm Anlayışı ve Defin Yöntemleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 7, s. 232-244.

Öncü, B. (2017), *Normal Yas Tepkileri*, Yürekte Kırk Mum (ed. Erguvan Tuğba Özel Kızıl, Gülbahar Baştuğ, Abdülkadir Çevik). İstanbul: Pinhan Yayınları.

Öner, E. (2008), "Gevheri Divanı'nda Kuşlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S.5, s. 554-575.

Örnek, S.V. (1971), Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınları.

Örnek, S.V. (1977), Türk Halkbilimi, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özbolat, A., Kartopu, Saffet., (2012), "İsyan ile Teslimiyet Arasında: Ağıtlarda Kader İnancı", *Turkish Studies* , C. 7/3, s. 1959-1972.

Özcebe, H. Küçük Biçer, B., (2013), "Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler", *Türk Pediatri Araştırmaları*, s.86-93.

Özerol, N. (2012), "Bâkî'de Gül", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, s.145-157.

Öztelli, C. (2002), Evlerinin Önü Türküler, İstanbul: Özgür Yayınları

Pala, İ. (2008), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.

Rank, O. (2014), Doğum Travması, (çev: Sabir Yücesoy), İstanbul: Metis Yayınları.

Sevinç, F. (2015), "Fuzûlî'nin Etmez Miydim Redifli Gazeli Çerçevesinde Tasavvuf Anlayışı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.13, s.463-472.

Sigmund, F. (2015), Yas ve Melankoli (Çev: Aslı Emirsoy), İstanbul: Telos Yayınevi.

Soğukömeroğulları, M. (2012), "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Dinî, Mistik ve Metafizik Ögeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.1 s. 218-245.

Sözen, E. (2014), Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Rafleksitive, Ankara: Birleşik Yayınları.

Şenel, S. (1988), "Ağıt", "Türk Edebiyatında Ağıt", DİA, I, s.472-473.

Şenelmiş, H. (2006), "Ankara Üniversitesi Kriz Merkezine Başvuran Yas Olguları Üzerine Bir Çalışma" (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şimşek, E. (2009), "Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları", *Milli Folklor*, S.84, s.34-41.

Tanpınar, A. H. (2002), Şiirler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanrıbuyurdu, G. (2010), "Bir Kültür Taşıyıcısı Bir Gizli Dil: Klasik Türk Şiirinde Mendil", *Milli Folklor*, S.87, s.196-203.

Tarlan, A.N. (2009) Fuzûlî Divanı Şerhi, Ankara: Akçağ Yayınları.

TDK (Komisyon). (2011), Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.

Tekin, H.S. (2012), "Popüler Kültür ve Türkülerimiz", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, s.151-178.

Thomas, L.V. (1991), Ölüm (Çev: Işın Gürbüz), İstanbul: İletişim Yayınları

Toker, İ. (2009), "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.93-112.

Tolstoy, L. N. (2013), Ölüm Manifestosu, (Yayına Hazırlayanlar: Serkan Özburun, S. Neval Şimsek), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Toprak, F. (2011), "Defter-i Cengiznâme'de Boy Nişanları ve Damgalar", *Turkish Studies*, C.6/1, s. 555-574.

Törenek, M. (2005), "Yol ve Yolculuk Benzetmeleri Bağlamında Şiirimizde Ölüm", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Entitüsü Dergisi*, S.28, s.129-143.

Tryjarski, E. (2012), Türkler ve Ölüm (Çev: Hafize Er), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Turhan Tuna, S. (2006), "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", *Bilig*, S.38, s.149-160.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1 (2006), Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları (İkinci Baskı).

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2 (2006), Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları (İkinci Baskı).

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 3 (Uzun Havalar) (2002), Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları (İkinci Baskı).

Türkmen, S. (2009), "Türkçedeki Örtmece Sözcükler", *Karadeniz Araştırmaları*, C.6, Sayı:23, s. 131- 140.

Ünal, M., Pektaş, M. (2014), "Fehîm-i Kadim Divanında Gurbet", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.31, s.99-109.

Üst, S. (2014), "Bâkî ve Nef'i'ye Ait İki Bahariyyenin Karşılaştırılması", *International Journal of Languages' Education and Teaching,* Volume 2, s.135-149.

Volkan, D.V. (2010), Gidenin Ardından, İstanbul: oa Yayınları.

Yakıcı, A. (2013), Halk Şiirinde Türkü, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yalom, I. D. (2008), Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek, İstanbul: Kabalcı Yayınevi

Yardımcı, M. (2008), "Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Kına", *Folklor/Edebiyat,* S.54, s.81-94.

Yavuz, Ş. (2014), "İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı", *Milli Folklor,* S.104, s.110-127.

Elektronik Kaynaklar

http://www.turkuyurdu.com/uc-gun-once-gordum-agit-6287.html, Erişim Tarihi:02.11.2016

http://www.turkuler.com/sozler/turku_aci_olum.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016

http://www.turkuler.com/sozler/turku_ele_verdim_ele_verdim.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016

http://www.turkuler.com/sozler/turku_olum_ardima_dusup.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016

http://www.turkuler.com/sozler/turku_vardim_gittim_gurbet_eli_dolastim.html, Erişim Tarihi: 02.11.2016

http://www.turkuyurdu.com/ogul-gomdum-ogul-seni-1100.html, Erişim Tarihi: 02.11.2016

http://www.turkuyurdu.com/yaz-bahari-geldi-gecti-omrumun-2123.html, Erişim Tarihi: 01.11.2016

https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=4906, Erişim Tarihi: 02.11.2016

https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=877, Erişim Tarihi: 02.11.2016

TÜRKÜ İSİMLERİ İNDEKSİ

A

Acı Ölüm 63
Adaletin Bu mu Dünya 110
Ağ Elime Mor Kınalar Yaktılar 158
Altın Tas İçinde Kınam Karıldı 165
Anam Kirmenini Alsın Eline 169

B

Bağışla Sevdiğim Hakkı Seversen 129
Bir Sen Kaldın Felek Bana Gülecek 113
Böyle Olur mu 137

Ç- D- E

Çalın Davulları Çaydan Aşağıya 108
Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme 122
Ele Verdim Ele Verdim (Dağlar Bana) 66
Eşimden Ayrıldım Gözyaşım Durmaz 143

G

Geçti Gitti Vatanına Yurduna 119
Gökyüzünde Bölük Bölük Durnalar 146
Oğul (Gömdüm Oğul Seni) 105
Gönül Ne Beklersin Viran Köşkünde 93

K

Karlı Dağlar Karanlığın Bastı Mı 187
Kışlanın Önünde 184
Köprüye Varınca Köprü Yıkıldı 47
Körlenme Ey İnsanoğlu 86
Kuşlar Sıra Sıra Gider 162

M-Ö

Mendilimde Kare Var 132
Ölüm Ardıma Düşüp 56
Ölüm Yakamdan Tutma Git 51

S-Ş

Seherde İndim Bağa 135
Sen Küçüksün Ölemezsin 97
Senin Yazın Kışa Benzer 140
Şafak Söktü Gine Sunam Uyanmaz 43
Şu Kışlanın Kapısına 177

T-Ü-V

Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli 82
Uçun Kuşlar 181
Üç Gün Önce Gördüm 59
Vara Vara Vardım Bir Kara Taşa 89
Vardım Gittim Gurbet Eli Dolaştım 126

Y

Yaram Sızlar Ağrım Başım 101
Yaz Bahar Ayları Gelip Geçende (Ömrüm) 77
Yaz Baharı Geldi Geçti Ömrümün 78
Yıkılsın Sebebim 150
Yüksek Yüksek Tepelere 155

Z

Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a 71

TÜRKÜLERDEKİ YAS SÖYLEMİNİN HALKBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Özet

Sözlü kültür ürünü olan türküler, toplumla ve toplumsal değerlerle organik bir bağ içindedir. Sembolik dile sahip türküler üzerine yapılacak çözümlemeler; bu bağı ortaya koyarken, kültürel kodları açığa çıkarmaktadır. Çalışma çerçevesinde, daha çok ölümle sınırlandırılan; ancak yaşanmış ya da yaşanması muhtemelen her türlü yitim karşısında gelişebilen ve toplumun ortak bileşenlerinden biri olan "yas" süreci, türküler üzerinden irdelenmiştir.

Türkülerdeki Yas Söyleminin Halkbilimsel Çözümlemesi adını taşıyan bu çalışma doğrultusunda; içinde kayıp/yitim unsuru barındıran *kırk* türkü seçilmiş, bu türküler yas tasnifleri ve söylem analizi çerçevesinde tahlil edilmiştir. Birden çok yas tasnifinden yararlanılan incelemede; "yas"ın yaşanan yitimlerden ibaret olmadığını ve bu sürecin; *inkar*, *öfke*, *pazarlık*, *depresyon* ve *kabullenme* olmak üzere beş evrede seyrettiğini ortaya koyan Elisabeth Kübler Ross'un sistematize ettiği "Yasın Beş Aşaması" temel yas tasnifi olarak kullanılmıştır.

Toplumda "ölüm" fenomeniyle sınırlandırılan "yas"ın; türkülere yansıyan kolektif bilinçdışında *yalnızca* "ölüm"den ibaret olmadığını, yitime yol açan evlilik, ayrılık/gurbet, askerlik ekseninde de yaşanabileceğini gösteren bu çalışma; aynı zamanda doğa, inanç, tarih gibi toplumsal dinamiklerin "yas kültürü" üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Kayıp, Yitim, Yas, Yas kültürü, Yas sınıflandırmaları, Psikanalitik folklor, Elisabeth Kübler Ross.

FOLKLORIC ANALYSIS OF MOURNING DISCOURSE IN FOLK SONGS

Abstract

Folk songs, product of oral culture, have an organic connection both with society and its values. While analyses on folk songs those which have a symbolic language reveal the connection, they also expose the cultural codes. In the course of the study, "bereavement" process mostly is limited with the death but it is one common components of the society and may arise in relation to all manner of loss that experienced or will be experienced, has been studied in terms of folk songs.

In line with the study named as A Folkloric Research on Loss/ Bereavement through Folk Songs, forty folk songs including the loss/bereavement fact were chosen, and those songs examined from the point of bereavement classification and discourse analysis. Within the research including more than one bereavement classification, "Five Process of Bereavement", systematized by Elizabeth Kübler Ross revealing bereavement is not only consist of a loss but it also is a process develops through five stages; denial, anger, bargain, depression and adoption, has been used as basic classification of bereavement.

The study points out that while the bereavement is limited with "death" phenomenon in the society, it is not just consisted with "death" itself, excluding the collective conscience reflected in folk songs, it may be experienced within the scope of loss on marriage, separation/homesickness and recruitment, also revealing the effects of social dynamics such as nature, belief and history on "bereavement culture".

Key Words: Folk songs, Loss, Bereavement, Mourning Mourning culture, Mourning classification, Psychoanalytic folklore, Elisabeth Kübler Ross.